

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 5 (494), May, 1989, Vol. XLII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник
Члени Редакційної Колегії:
проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, мгр О. Коваль,
проф. д-р В. Косик, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1989 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	27.50 ф.	15.00 ф.	3.00 ф.
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 5 (494)

ТРАВЕНЬ, 1989

Річник XI

Зміст V-ої книжки

У Свєто Героїв

Марко Мурава: ДО БОЮ! (вірш)	515
П. Карманський: НЕ ПЛАЧТЕ СКОРБНІ	516
І. Дмитрів: ГЕРОЯМ НЕСКОРЕНОЇ УКРАЇНИ	517
Оксана Стецько-Романишин: НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ЖІНОЦТВО В ДОБІ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ	521

Питання національного визволення

Омельян Коваль: СЬОГОДЕННА УКРАЇНА І ЗАВДАННЯ СКВУ (Зак., 2)	532
Андрій Гайдамага: ОБЛИЧЧЯМ ДО 2000 РОКУ	541
Святослав Караванський: ЩИРА БЕСІДА	547
— РЕЗОЛЮЦІЇ V СВІТОВОГО З'ІЗДУ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО ФРОНТУ (21 листопада, в Торонті Канада)	552

З дому неволі

— ДО ПРОЦЕСІВ НАЦІОСТАВАННЯ І ПОДІЙ В УКРАЇНІ	556
— УКРАЇНСЬКИЙ ХРИСТІЯНСЬКИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ ФРОНТ	558
— РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ	560
— ГОСТРІ ВИСТУПИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	564
— ХАРТІЯ СВОБОДИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ СССР	565
— УСТАНОВЧІ ЗБОРИ «ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА» В КИЄВІ 14 лютого, 1989 р.	566
— ЛИСТ ПРИНИ КАЛИНЕЦЬ ДО МИТРОПОЛИТА НІКОДИМА 17.2.1989 р.	567
— ЗА УКРАЇНСЬКУ ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ	568
— ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ	570
— СЛОВО СТЕПАНА САПЕЛЯКА	571
Віктор Рафальський: РЕПОРТАЖ З НІВІДКІЛЯ	573
М. Горинь: НА СТАРИХ ПОЗИЦІЯХ	582

Поезії

Леонід Полтава: ЧОРНОБИЛЬСЬКА ПОЕМА	596
---	-----

В 175-ліття з дня народження Т. Шевченка

Проф. д-р Юрій Бойко-Блохин: ШЕВЧЕНКО І МОСКВА (Продовження, 3)	602
Проф. д-р І. Музичка: ДИТИНСТВО І ЮНІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА (Зак., 2)	614

В 1000-ліття Хрещення України

о. д-р І. Ортинський: ТАЄМНИЦЯ УКРАЇНИ (Закінчення, 10)	619
---	-----

Огляди, рецензії

Володимир Жила: НАСТІЛЬНА КНИГА	630
Святослав Караванський: НАДИХУЩА ТЕМА	632

— ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»	636
---	-----

СИМОН ПЕТЛЮРА

* 10.5.1879 — † 25.5.1926

«Спротиви, які зустрінемо на нашому шляху будуть велетенські. Бож віднова Соборної Української Національної Держави сама собою однозначна з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіялізму, спричинить таку докорінну перебудову цілого Сходу Європи і великої частини Азії, що це з konieczности вплине й на політичний вигляд всієї решти світу».

«Українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло — Незалежна Українська Держава — перетвориться в дійсність, і забезпечить отому ралові можливість зужиткувати рідну плодючу землю з її незчисленими багатствами не для потреб... якогось інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра та збагачення рідного народу».

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ

* 14.6.1891 — † 23.5.1938

У Свято Героїв

Марко МУРАВА

ДО БОЮ!

До бою йдім, до бою
За народні права!
Йдім смілою ногою,
Йдім як одна душа!

Ворог лютий став стіною,
Зброя смерть на нас несе,
Ворог закричав до бою —
Військо люте він веде.
Чути з неба грозу слів:
«Горе, хто в борбі зімлів!»

У бій, брате, великий
За нарід наш, за край,
Бо час прелютий, дикий,
Бо смерть шаліє — знай!

Довго злидні ми терпіли,
Довго клала смерть покіс —
Хто живий, за лук, за стріли!
Станьмо, мов оружний ліс!
Бо хто виборє цей бій,
Той дасть життя в нарід свій!

Возьміть найтяжчу зброю:
Сталевий панцир, щит,
І пушку голосною,
Хай волею гремить!

Збруя наша то наука,
А просвіта панцир-сталь,
Пушка — з злиднями розлука,
Воля — наших збруй коваль,
Праця — гетьман на війну,
Ну ж у бій за вітчину!

П. КАРМАНСЬКИЙ

НЕ ПЛАЧТЕ СКОРБНІ

Не плачте, скорбні,
Яким судився
Життя тернистий шлях:
Бо вам, нещасним,
Хоча лишився
Спочин в солодких снах.

Не плачте, скорбні,
Яким з весною
Одцвів надії цвіт:
В холоднім гробі
В глухім спокою
Знайдеться кращий світ.

Не плачте, скорбні,
Яким в долоню
Жебрачий костур вріс;
Не плачте, бідні,
Бо в цім підсонню
Ніщо не варто сліз.

Не плачте, скорбні,
Яким журливо
В сирітстві дні пливуть:
Бо знайте — в світі
Не всі щасливі,
Що в розкошах живуть.

Та плачте гірко
Ви, що безцільно
Прожили юні дні:
Ридайте, скорбні,
Бо вам не вільно
Сміятись, ні, ой, ні! . .

Обидва вірші взяті зі збірки патріотичних деклямацій «Сніп», другий том, зладжений Михайлом Кумкою. Наклад і друк «Українського Голосу», Вінніпег, Канада, 1940.

I. ДМИТРІВ

ГЕРОЯМ НЕСКОРЕНОЇ УКРАЇНИ

*Як стрінеш, вкраїнче, самотну могилу
І гріб без калини — хреста,
Згадай, що за неньку, Україну милу,
Там згасло стрілецьке життя!*

П. Люпенко

Цими словами розпочинає поет вірша «Як стрінеш могилу. . .», присвяченого тим українським воїнам, які полягли в боях за кращу долю України, за її волю, державну незалежність і добробут. В «Думі» П. Карманського про Василя Крупу й Романа Луцейка на самому вступі мовиться про «Земле князів наших, Василя й Романа — Кожна грудка твого поля кровію поляна! Засіяна кістьми з українських боїв, тепер родиш у темниці із дітей героїв!».

У цих двох уривках з віршів присвячених героям України відчувається сутність у змісті і просторі цього важливого святочного дня, в якому сливе кожна українська душа лине своїми думками й почуваннями до цих відомих і заквітчаних могил, а найчастіше до могил невідомих і незаквітчаних, у яких спочивають кості воїнів України багатьох віків, завдяки посвяті і чинам яких українська нація сьогодні живе та змагається за своє щасливіше майбуття.

У сім'ї вільних і поневолених народів світу українська нація не одинока, що кожного року знаходить час, форму і слова для того, щоб віддати поклін і висловити признання тим своїм Синам і Дочкам, які віддали їй своє життя. Цю пошану героям українська нація віддавала під час володіння князів і королів, цю переважливу й достойну повинність вона сповняла під час володіння гетьманів, а вже найширших розмірів прибрала ця багатовікова традиція у ХХ столітті, в якому безперервна політична і збройна боротьба за волю та державність піднесли на високий рівень і національну свідомість, і культ стрілецьких могил як вияв пошанівку впалим у боях і як неугасимий поклик до дальших змагань.

Цю пов'язаність між національною свідомістю і культом стрілецьких могил, як і між цими могилами і національною свідомістю висловив свого часу св. п. проф. Степан Ленкавський такими словами: «Визвольно-революційна боротьба підкреслює непереможність ідеї, завдає ударів ворогові, діє мобілізуюче на маси і разом з тим приносить щороку нові людські втрати — ув'язнення чи смерть — передових борців революції. Через ворожі ре-

пресії, через знуцання і смерть борців за волю поглиблюється і зростає чуттєва прірва в відносинах до ворога, більшає завзя-
тя здобути над ним перемогу, утвердити свою правду. Репресії,
переслідування, винищування ворогом українських патріотів ви-
кликали як наслідок автентичну реакцію в переслідуваних, —
які, як продовжує автор, — підкреслено і демонстративно діяли
всупереч тенденціям ворога, діяли свідомим і навмисним відда-
ванням забороненої пошани борцям, караним смертю за т. зв.
протизаконні дії за кодексом окупанта, умисно героїзувати тих,
що з погляду ворога були 'державними зрадниками і злочинця-
ми. . .'»¹.

Це одна із основ цього культу героїв, якому початок дали Виз-
вольні Змагання 1917-21 років. Другою основою цього ж культу,
згідно з проф. С. Ленкавським, були «борці революційного підпіл-
ля, замучені у в'язницях або покарані смертю окупаційними су-
дами бойовики УВО й ОУН»².

Цьогорічне відзначення Героїв нескоримої України проходить-
ме в значно інших обставинах, як це було в минулих десятиліт-
тях. Від 1945 року по ці дні відзначення Свята Героїв в Україні
були практично не до здійснення навіть у наймінімальніших роз-
мірах публічного характеру, за війнятком того, що відбувалося у
глибокому підпіллі. Одинока українська діаспора регулярно від-
значала цей культ в широких розмірах, висипаючи символічні
могили і воздвигаючи пам'ятники. По впливі багатьох років пер-
ше публічне Свято Героїв мало місце у Львові в листопаді 1988
року на Янівському цвинтарі біля ворогом знищених пам'ятників
на могилах Січових Стрільців. Можливо, що в цьому і наступних
роках цей стародавній звичай, оновлений і посилений між двома
світовими війнами на Західніх Українських Землях, а відтак в
українській діаспорі, знайде широке відновлення по всій укра-
їнській землі, де «кожна грудка поля кров'ю полляна».

Не дивлячись на рухомість Зелених Свят, з якими культ героїв
пов'язувався головно на західніх землях України можливо най-
довше, Місяць Травень — Місяць Квіток був, правдоподібно, з най-
давніших часів тим періодом у році, коли згадувалися душі героїв
і їхні подвиги, і коли завітчувано могили та хрести, в'язані пере-
казами з бойовими чинами. В цьому ж столітті до старовинної
традиції дійшли імена *Симона Петлюри* і *Євгена Коновальця* як
символів Героїв ХХ століття. У 30-их, 40-их, 50-их, 60-их і 70-их
роках ця листа символічних героїв України доповнилася ще необ-
численною кількістю найновіших борців за права народу на сливе
кожній ниві українського суспільного життя, серед яких на най-
видніших символічних місцях стоять о. *Августин Волошин*, *Сте-
пан Бандера*, *Роман Шухевич-Чупринка*, *Ростислав Волошин*,

1. Ця довша цитата взята із статті «Культ Героїв і святкування річниць на чужи-
ні», «Повідомлення Проводу ЗЧ ОУН», 1964 рік.

2. Там же.

Юліян Головінський, Михайло Колодзінський, Іван Габрусевич, Іван Климів, Олена Теліга, Олег Кандиба, митрополит Василь Липківський і біля 50 Архiepіскопів і Єпископів українських Церков, які згинули, не зрадивши ні народу, ані його Христової Церкви. Період масових вивозів населення України і важкого концтаборового життя вписав у книгу героїв України нову плеяду неустрашимих борців, які гинули, не покоровшись колонізаторові-наїзникові і не просивши в нього ласки. Символічними постаттями серед них стали на віки Володимир Горбовий, Дарія Гусяк, Оксана Попович, Євген Пришляк, Ірина Сенік, Василь Стус, Катерина Зарицька і багато, багато тут неназваних, які не тільки видержали важкі муки у в'язницях і концтаборах, але які своєю поставою в обличчі так вже широко описаних страхіть піддержували других на важкому шляху їхнього життя і боротьби за національні права. Визначним борцем-героєм за права нації став іще за життя Юрій Шухевич, якого в'язнична доля ще незакінчена.

Вважаємо, що в коло Героїв України ввійдуть у відповідний час також і ті українці, які вже загинули або загинуть, будучи смертельно поранені радіоактивними променями чорнобильського атомного реактора. Бо напевно не заради комунізму і московсько-большевицького ярма кидались вони в радіоактивні дими, щоб гасити вогніючий реактор, але заради своїх родин, довколишньої землі, населення України і сусідніх країн.

Безперечно, програма національного росту української людини, як і перспект ідеалу волі та державности наочні, глибокі і всіх обіймаючі. Але дійсна їхня глибина та найвиразніший зміст відчувається тоді, коли стоїмо перед могилою чи пам'ятником Воїна-Героя, що загинув або вмер задля того, щоб жив народ. Тому не дивно, що коли індивідуально або громадно уквітчуються могили поляглих і хрести-пам'ятники, в не одного видніють в очах сльози. Це хвилини, коли не так жаль як радість, не так смуток як признание і вдячність, не так скорботність як подих вітру буйного зворушують пройняту святочною хвилиною людину. Хоче вона цього, а чи не хоче, в одній якійсь митті її душа пробігає віками і просторами від ріки Калки аж по Закерзоння, щоб схопити і в якийсь куточок своєї душі покласти до наступного року цю сутність національного буття, якій на ім'я змаг за землю і права прадідівської України.

Бо не тільки найновіші подвиги і геройські чини, але консеквентність безсмертних діл дають українському народові переможність духову і фізичну навіть у найтрудніших життєвих обставинах ще від князів Ігоря, Ольги, Володимира і Ярослава Мудрого та аж по сьогоднішні дні.

В одну із своїх публіцистичних праць вписав Степан Бандера в 1953 році такі пророчі слова: «Плуг національної революції перере ціле життя, а найважливіше — піднесе на поверхню життя

нові, придавлені сили, видвигне нові таланти, нові активні й провідні кадри»³. Це й практично діється на наших очах в Україні, де живе і бореться український народ. Тому наше цьогорічне відзначення Свята Героїв хай буде і пригадкою, і покликом у сторону того, що найсильніше з'єднує націю в її поході до волі та державности. Головне сьогодні, як було й крізь віки, це те, щоб «плуг революції» орав безупинно і щоб він виносив на поверхню національного життя найбільш потрібні таланти, провідні сили і завзяття, бо певні періоди історії не завжди повторні.

Віддаючи цьогорічного травня честь і славу поляглим Борцям за Волю України, ми з направду піднесеним чолом та глибоким, вдумливим і здетермінованим віддихом будемо дивитись також і в майбутнє — у те майбутнє, в якому в Києві і Львові, в кожному місті та селі, і в кожній українській хаті виднітиме державне знам'я України — Володимирів Тризуб, а зі щогл і балконів повіватимуть українські національні прапори — символи волі, окремішности, соборности і державности; коли й сплюндровані ворогами цвинтарі і придорожні хрести та могили будуть відновлені, а нові воздвигнені; коли й червоні маки буйніше ряснітимуть під дбайливим доглядом звільненого з оков українського селянина.

Хай вічною буде Слава Борцям і Героям нескоримої України!

* * *

Уточнення

В місяці травні 1988 року на цьому місці, що повища стаття, була надрукована стаття без підпису її автора під наголовком «У Свято Героїв», яку під натиском тодішньої обставини я узяв із збірника матеріалів, присвячених роковинам Євгена Коновальця Крайовим Громадським Комітетом, де вона була поміщена без підпису її автора. В лютому 1989 року мені доведено, що автором тієї дуже доброї статті був св. п. Григорій Драбат, довголітній редактор «Визвольного Шляху», і що ця стаття була вперше надрукована у травневому числі «Визвольного Шляху» за 1968 рік як редакційна (друга з черги).

За це, що я узяв її, як це показалось, поновно на сторінки журналу як редакційну, не прослідивши її походження і авторства, я вибачаюся, а всіх, яких міг цим ненарочно скривдити — перепрошую!

Тому, що в листах і на словах мене оскаржено в злочинстві і непошані до автора статті та його журналістичних здобутків, я заявляю, що під час підбору цього передруку я керувався тільки однією потребою, а саме тим, щоб в часі, коли в редакції не було оригінальної статті, а я був фізично перешкоджений таку підготувати, всеж таки щось доброго у присвяті Героям України дати. Визнаю за собою недогляд у тому, що не впевнився у її авторстві та в джерелі походження.

Ілля Дмитрів

³ Гляди в «До питання основних кадрів національно-визвольної революції» у книзі «Перспективи Української Революції», стор. 291.

Оксана СТЕЦЬКО-РОМАНИШИН

НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ЖІНОЦТВО В ДОБІ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

На 1988 Ювілейний Рік 1000-ліття Християнства України припали теж й інші важні річниці: 70-ліття з дня проголошення в Києві IV Універсалу і створення Української Народньої Республіки 22-го січня 1918 року, та 70-ліття з дня 1-го листопада 1918 року у Львові і проголошення створення Західньої Української Народньої Республіки.

В нашій історії буває звичайно так, що «радість зі смутком обнялись», бо теж в цьому році припала 50-та річниця трагічної й героїчної смерти великого сина України полк. Євгена Коновальця, коли-то 23-го травня, 1938 року, пекельна машина в Роттердамі, піднесена московським агентом, перервала нитку життя великого патріота, революціонера, ідейного натхненника, організатора і провідника визвольно-революційної боротьби українського народу за свою Українську Самостійну Соборну Державу.

Він полк. Євген Коновалець, вірив в силу — він сказав: «Як не буде в нас сили, не осягнемо нічого, хочби все найкраще для нас складалося, якже ж будемо мати силу, тоді вийдемо побідно з найгіршого лихоліття і здобудемо все, що нам потрібно».

І, коли після короткотривалої Державности України під час Визвольних Змагань 1917-1921 років, вороги українського народу — червона Москва, Польща, Румунія й Чехо-Словаччина, розчвертували Україну, а наші «реальні» політики та політичні партії вдоволялися мінімалістичними обіцянками ворогів, то він полк. Євген Коновалець почав організувати цю потрібну силу до боротьби за здобуття і закріплення Української Держави.

Проблески української націоналістичної ідеології й політичної думки сягають в глибину минулих століть. В'яжуться вони з іменами наших великих володарів і полководців, політичних і культурних діячів, які творили і формували українську націю від найраніших часів нашої історії.

Програна Визвольних Змагань і даліше поневолення України стали теж для багатьох українців великою переломовою хвилиною. Ідея національної держави й потреба боротьби за неї силами української нації причинилися до того, що найсвідоміші почали організувати націоналістичні гуртки молоді і старших, і в резуль-

таті була створена в 1920 році Українська Військова Організація (УВО), «Підземне Військо України», комендантом якої був полк. Євген Коновалець, а в 1929 році була створена Організація Українських Націоналістів (ОУН), якої провідником став теж полк. Євген Коновалець і цю функцію сповняв аж до своєї смерті.

Український народ, розбуджений з вікового сну збройними Визвольними Змаганнями 1917-1921 років, уже за жадних обставин не припиняв боротьби, яку провадить усіми можливими засобами аж по сьогоднішній день проти всіх окупантів. Полк. Євген Коновалець захоплювався тим, що кинені ним ідеї й гасла знайшли прихильний відгомін і добрий ґрунт серед молодшого покоління.

Ми в той час ще молоді, пригадували, а чи нам пригадували наші родичі про часи «слави і волі»; ми теж чули про акції тих, які не покорилися окупантам. Ми, молодь, пішли за ідеєю боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Ми, молоді, пішли за кличем полковника, бо всі ми йшли до сонця, до волі, до ідеї, і від неї не відверталися, а той, хто йде до сонця і не відвертається у зад не бачить тіней — ми не бачили тіней в цій боротьбі. Він, полк. Євген Коновалець означив цю добу «свого духа печаттю».

Героїчні чини — акції УВО та ОУН — проти окупантів впливали на українських людей-патріотів позитивно, виховували і підготовляли нові тисячі борців до дальшої боротьби за визволення України.

Всі окупанти України стосували терор, але найбільш жорстокий завели московські большевики, від якого загинули мільйони українських людей: жінок, мужчин і дітей. Польща, яка себе оприділювала до західньої культури, теж на Західньо Українських Землях запровадила систему терору і нищила українську культуру, школи, церкви, господарські установи та наповняла українськими патріотами тюрми і концтабори. Румунія теж не залишалася позаду інших окупантів і на Басарабії й Буковині знущалася над українським населенням, а навіть Чехо-Словацчина бажала з Карпатської України зробити свою територію, асимілюючи українців.

Та український народ мав свою одну оборону: на початку УВО, а опісля ОУН, які ніколи не залишали поля бою з окупантами. А коли окупанти стосували терор, пацифікацію, масово організований голод, заслання, тюрми, вбивства — бойовики ОУН відважно виступали на арену бою в обороні свого народу.

В цій боротьбі з окупантами України велику участь брало українське жіноцтво на всіх землях України. Жінки були з різних шарів суспільства: робітниці, селянки, дочки учителів, священиків, учениці середніх шкіл, студентки університету та працівники різних українських установ. Вони виконували різні функції: пере-

возили і переховували підпільну літературу, зброю, були кур'єрками та зв'язковими, слідкували за представниками окупаційної влади, коли був даний приказ Проводу ОУН, і передавали ці інформації своїм провідникам для дальшого використання, брали участь в підготовці та переведенні різних акцій ОУН, як: шкільна акція, підпали стирт польських поміщиків чи інших польських колоністів, переведення бойовиків через кордон, і т.д.

Є мені не можливо перелічити всіх. Я наведу тільки деякі приклади і зупинюся дещо обширніше над деякими постатями, щоб зілюструвати вклад і героїство української жінки у цьому великому змагу українського народу за своє визволення.

Вже в Першій світовій війні служили в рядах Українських Січових Стрільців Олена Степанівна та Софія Галечко, але одною з найвизначніших жіночих постатей героїчної боротьби двадцятих років стала Ольга Басараб. Вона була дочкою о. Михайла Левицького, який помер, коли їй було 12 років, а за два роки пізніше померла її мама, так, що вже від молодих літ Ольга мала тяжке та тверде життя. Вона вийшла заміж і думала, як вона казала, що «скінчиться її сирітство», але так не сталося. Доля не була для неї ласкавою, бо її муж, інж. Дмитро Басараб, згинув в бою на італійському фронті за чужу справу. Після смерти мужа і програних Визвольних Змагань, Ольга присвятила ціле своє життя Україні. Вона стає членом УВО, повертається з доручення полк. Євгена Коновальця до Львова і стає зв'язковою для спеціальних завдань між краєм і закордоном, і цю функцію виконує сумлінно і з відданістю аж до арешту польською поліцією у дні 9-го лютого, 1924 року. Ольгу катували польські поліцаї у львівській поліцейській в'язниці на вулиці Яховича три дні та три ночі під командою комісара Кайдана, де і замучили її на смерть вночі з 12-го на 13-те лютого, 1924 року, а відтак покалічену, з поломаними ребрами, пальцями і ногою повісили на ґратах келії ч. 7. Але вона не зрадила тайн Організації. Цей ганебний вчинок польського режиму викликав велике обурення серед українського народу, а її героїчне життя і смерть стали дороговказом і виховним чинником сотень української молоді, а спеціально жіноцтва.

На Центральних і Східних землях України ще довго велася боротьба з московським комуністичним окупантом, тому він пішов був на підступ: «НЕП» та «Українізація», щоб заманити легковірів, що йому й вдалося. Але від 1929 року почав московський окупант новий наступ, почав винищувати все окремішне українське, аж завершив це великим голодом в 1932-1933 роках. Наведу тут великий процес Спілки Визволення України (СВУ) і Спілки Української Молоді (СУМ), на якому в Харкові в березні й квітні 1930 року московський окупант судив 45 членів українських під-

пільних самостійницьких організацій. Головними підсудними був Сергій Єфремов — голова СВУ, і Микола Павлушков — голова СУМ. В числі підсудних були теж жінки: Людмила Старицька-Черняхівська — письменниця, літературний критик, громадська діячка, Ніна Токарівська — учителька, і Любов Біднова — учителька. Стнаовище всіх підсудних було рішуче і виразно самостійницько-державне. Ось як пише про Старицьку-Черняхівську проф. Василь Шульга, на основі записок з процесу:

«Процес Спілки Визволення України в 1930 році став процесом не лише над творцями і учасниками Спілки Визволення України, а процесом взагалі над самостійницькими прагненнями України всіх часів. На лаві підсудних були тоді і гетьман Мазепа і Орлик. На лаві підсудних сиділа тоді українська культура, на лаві підсудних сиділа тоді українська душа у всій своїй окремішності і неповторності. На цьому процесі всі московські постріли ціляли в неї — в душу. Але учасники, підсудні, оборонили цю душу і в цьому їх найбільший героїзм. Цю українську лінію так могутньо заступала теж українська жінка-революціонерка, уосібнена в Черняхівській. Вона сказала: 'Впаде один, що тримає прапор, але підійме його інший. Нація, що прагне бути незалежною і вільною, не допустить, щоб прапор став покинутий, щоб прапор торкнувся землі'».

Тринадцять підсудних, в тому числі й Старицька-Черняхівська, були засуджені на кару смерти, яку опісля замінено на тюремне ув'язнення в ізоляції.

Черняхівська, як подає «Енциклопедія Українознавства» т. 8, мала б повернутися до Києва, але була розстріляна НКВД в липні 1941 року, а теж її сестра Оксана.

Під румунською окупацією на Буковині, — як пише Денис Квітковський («Євген Коновалець та його доба», стор. 574), «Прапор українського націоналізму на Буковині піднесла генерація молоді, що кінчала середню школу і вступала до університету в 1928-1932 роках, а високо держати цей прапор і боротися під ним допомагала вже дальша генерація молоді аж до вибуху Другої світової війни. Український націоналізм був охопив всю українську молодь: інтелігентську, селянську і міщанську». Зі старшої генерації, — як він далі подає, — морально й матеріально підтримував наростаючий український націоналістичний рух д-р Володимир Гузар, лікар в Чернівцях, але найкращим другом, дорадником і помічником була його дружина Ольга Гузар, яку румуни 21-го січня 1941 року засудили на довічне в'язницю з 12-тьма іншими діячами.

Олена Теліга, донька проф. Київської політехніки Шовгеніва, який був міністром Українського Уряду, в 1923 році переходить нелегально польський кордон з родиною, щоб злучитися з бать-

ком. Згодом родина переноситься жити до Праги, де Олена, закінчивши середню школу, студіювала на історично-філологічному факультеті, а як поетеса вона ввійшла в коло найвизначніших поетів і літераторів, будучи теж членом Легії Українських Націоналістів (ЛУН). Вона одружилася з інж. Михайлом Телігою і перейшли жити до Варшави. Олена постійно співпрацювала і писувала до «Вісника», що його редагував у Львові д-р Дмитро Донцов. В часі Другої світової війни, коли Київ вже був звільнений від большевиків, Олена, як член ОУН, вже в липні 1941 року їде до Києва, щоб сповняти свою місію. Вона стає головою Спілки Письменників та редакторкою одинокого літературного журналу «Літаври». Та не довго їй довелося працювати на цих постах для України, бо вже 9-го лютого 1942 року німецьке Гештапо арештувало її з іншими культурними діячами та її співробітниками і всіх розстріляно в Бабиному Ярі.

На берлінській конференції ОУН в червні 1933 року призначено Степана Бандеру Провідником Крайової Екзекутиви ОУН на Західніх Землях України. Він перевів реорганізацію і доповнення в Крайовій Екзекутиві і розбудові бойової референтури. Зорганізовано було теж і дівочу бойово-розвідувальну п'ятку під проводом Марійки Кос, до якої входили: Дарія Гнатківська, Катруся Зарицька, Олена Недзвецька і Віра Свенціцька. З цієї п'ятки я особисто знала чотирьох, за виїмком Марійки Кос, бо мала нагоду з ними багато разів зустрічатися.

Дарія Гнатківська (Лебедь), після вдалого атентату на міністра Броніслава Перацкого у Варшаві, виїхала до Косова, де її батько був парохом, а Микола Лебідь через Данціг до Німеччини, але на вимогу польського уряду його видали Польщі. В міжчасі, Дарію Гнатківську арештували і її судили разом з іншими провідними членами ОУН у Варшаві в часі від 18-го листопада 1935 до 13-го січня 1936 року. Її засудили на 15 років ув'язнення за участь в підготовці атентату на міністра Броніслава Перацкого. В тюрмі Дарія Гнатківська і Микола Лебідь (засуджений на кару смерти з заміною на підставі амнестії на досмертну тюрму) подружилися і вийшли на волю по розвалі польської дердави в 1939 році. Вона за німецької окупації сиділа разом зі своєю мамою в німецькому концтаборі за свого мужа Миколу Лебеда, якого Гештапо не могло зловити.

В цьому варшавському процесі виступала теж Катруся Зарицька, яка й була засуджена на 8 років тюрми за те, що 5-го серпня 1934 року допомогла виконавцеві атентату Григорієві Мацейкові нелегально перейти польський кордон в околиці Ворохти на Чехо-Словаччину. Катрусю Зарицьку я знала ще з молодих літ з Тернополя, а як її родина перенеслася до Львова, то я аж в 1936 році

знову мала змогу з нею зустрічатися майже щоденно на великому процесі ОУН у Львові в часі від 25-го травня до 27-го червня 1936 року, на якому польські окупанти судили 23 провідних членів ОУН і на якому я була присутня весь час, бо на цьому процесі був теж засуджений мій брат Ярослав Стецько. На Львівському процесі Катруся була засуджена на 5 років тюрми. З упадком польської держави 1939 р. Катруся вийшла на волю і знову включилася до праці в ОУН, вийшовши заміж за Михайла Сороку. В 1940 році її арештувало московське НКВД, а з відступом москалів в 1941 році вона чудом врятувалася з малою дитиною — сином — з тюрми на Бригідках. Вона далі включилася до праці в ОУН, займаючи високі пости, співпрацювала з ген. Романом Шухевичем-Тарасом Чупринкою, була співосновник Червоного Хреста при УПА, який деякий час очолювала, а з нею теж її співробіниці й товаришки долі й недолі Одарка Гусак, Галина Дидик та багато інших. В 1947 році її знову арештувало московське НКВД і засудили на 25 років тюрем і концтаборів, які вона відбула і в 1972 році вийшла на волю. Жила у Волочиськах і померла 29-го серпня 1986 року. Її похоронили на Личаківському цвинтарі у Львові, в родинному гробівці біля її мами Володимири, яка померла 1-го серпня 1986 року.

Віра Свенціцька, донька директора Національного Музею у Львові, що виступала на Варшавському процесі як свідок, дуже добре трималася. Вона привітала підсудних окликом «Слава Україні» і почала складати свої зізнання українською мовою. На цьому варшавському процесі було заборонено говорити українською мовою, тому голова суду покарав її 200 золотих кари, або 10 днів тюрми, а за привіт ще додатково 1 день тюрми. Відходячи, вона ще раз попрощалася підсудних окликом «Слава Україні». Віра Свенціцька виступала теж як підсудна на Львівському процесі й відповідала з «вільної стопи». Вона була звільнена від вини і кари. На цьому Львівському процесі була теж підсудною Анна Федак, що теж відповідала з «вільної стопи» і була звільнена від вини і кари.

З цієї дівочої бойово-розвідувальної п'ятки Олена Недзвецька працювала в Тернополі в Промбанку. Тоді я з нею не мала ще організаційних зв'язків, а запізнала її ближче ав в ізоляційній тюрмі в Тернополі, коли її привели до келії в серпні 1939 року, де я сиділа. Вона була зв'язковою Крайової Екзекутиви Тимчія Лопатинського. Вона вже була відсиділа півтора року в слідстві.

Мене арештувала польська поліція 20-го березня, 1939 року, в той сам день, коли у Львові закінчився Конгрес Українських Студентських Організацій і польська поліція панцерними автами оточила будинок і виарештувала всіх учасників Конгресу, а в тому теж багато жінок, а між іншими і Остапчук.

В перших тижнях мого арешту виглядало, що поліція, не маючи доказів, лише «пошлякі», мене звільнить. Але, так не сталося. Остапчук, яка передше була привезла мені зброю, яку я передала по призначенню, знала моє повне ім'я, прізвище та місце праці. Я знала тільки її псевдо. Вона не витримала тортур і «всипала». Тепер моя справа була закінчена, акт обвинувачення був виготовлений і розправа була призначена на 18-го вересня, 1939 року. Я сиділа сама між посполитими в'язнями, аж згодом привели до моєї келії Гандзю Демидась з Дичкова, селянську дівчину, яка була пов'язана зі Зваричем, що вбив польського поліцай. Опісля привели теж Ірину Щурко, обвинувачену за шпигунство, а в серпні 1939 року Олену Недзвецьку. Ірина Щурко і Олена Недзвецька були передані до т.вз. «двійки» — польської розвідки, і вони перенесли тяжкі тортури на т.зв. «дефензиви».

Декілька днів перед розвалом польської держави в'язнична влада тернопільської ізоляційної тюрми звільнила всіх т.зв. «посполитих» в'язнів, а нас націоналістів і теж комуністів залишила в тюрмі. Нас залишилося чотири в келії: я, Оксана Стецько, Олена Недзвецька, Ірина Щурко і Гандзя Демидась. Москалі зайняли Тернопіль 17-го вересня, 1939 року, в неділю. При помочі наших друзів у в'язниці, — Голіяд, Грицай та інші, які опанували в'язницю та здобули зброю, пов'язали начальника в'язниці та сторожу, та при помочі наших друзів з зовні, в понеділок 18-го вересня вийшли на волю. Хто повернувся до свого дому, за декілька днів того НКВД заарештувало і вони мусіли каратися в тюрмах і концтаборах нових окупантів довгі роки, а деяких НКВД розстріляло. Так загинула Гандзя Демидась, яку розстріляло московське НКВД, а всі ми інші перейшли свою одисею.

Галина Столяр, донька священика о. Теодора Столяра, моя товаришка з гімназії, була членом ОУН ще зі шкільних літ. Її сестра Ліда Лугова в своїх споминах «Стежками минулого» подає більше інформацій про Галину. Її арештувало НКВД в 1940 році і вона була суджена у Львові від 17-го до 19-го січня 1941 року в процесі 59-тьох. Тоді судили 37 мужчин і 22 жінки. На кару смерти засудили 31 мужчин і 11 жінок. Галя була серед тих жінок, що їх засудили на кару смерти.

Ще перед засудом на запит прокурора, чи вона застрілила б Сталіна, Галя відповіла: «Якщо б це був наказ Організації — так». Коли з Москви прийшло «помилування», то в жіночій смертній камері залишилася лише Володимира (Душка) Ковалюк — правдоподібно її розстріляли, а помилуваних вивезли до тюрми в Бердичеві. Коли вибухла німецько-російська віна, німці скоро зайняли Бердичів та звільнили в'язнів. Галя повернулася до дому, але знову пов'язалася з ОУН і поїхала до Львова для дальшої праці в

ОУН. Німецьке Гештапо її арештувало, але мала щастя, бо в часі проходу втекла з тюрми на вул. Лонцкого. Тому, що вже була розконспірована, не могла працювати для ОУН в краю. Під чужим прізвиськом вона виїхала до Німеччини, де організувала та об'їжджала осередки, і була зв'язковою між Німеччиною і краєм. Коли була розкрита зв'язкова хата в пані Гайдер в Берліні, Галя була арештована разом з багатьма іншими, які приходили до тієї хати. Слідство в тюрмі в Берліні переводив відомий кат Вірзінг і він закатавав її 26-го листопада, 1942 року. Тортури ката Вірзінга теж перейшли Ольга Фроляк і Ліда Укарма, які опісля та аж до закінчення війни сиділи в німецьких кацетах, як теж Олена Вітик та інші. Наталка Винників зі Львова з процесу 59-тьох врятувалася в Бердичеві, але як зв'язкова ОУН була арештована Гештапом і розстріляна в Бабиному Ярі в 1942 році. Галя Левицька теж загинула героїською смертю, розірвавши себе гранатою, застукана більшовиками в 1940 році.

Анна Чемиринська, дружина Ярослава Барановського, члена ПУН-у, що був зв'язковим між ПУН-ом і Крайовою Екзекутивною ОУН, в 1932 році стала в новій Екзекутиві ОУН референткою зв'язку з закордоном і з того титулу з Малюцою перейшла кордон, щоб дістати доручення-згоду від полк. Євгена Коновальця перепроводити Григорія Мацейка за кордон. Коли після вбивства міністра Броніслава Перацкого майже всі члени Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ були арештовані, то на припоручення Полковника, Анна Чемиринська в травні 1935 р. нелегально прибула до Львова як особиста його зв'язкова, щоб створити нову Крайову Екзекутиву ОУН. Вона призначила Лева Ребета на голову Крайової Екзекутиви ОУН, що було апробоване ПУН-ом. В тому Проводі були теж: Цісик Дарія — референтка Юнацтва ОУН, і Мойсейович Софія (тепер Янів) — референтка жіноцтва. Вона була теж редакторкою тижневика «Готові» після арешту інж. Є. Врецьони. Коли провідником Крайової Екзекутиви ОУН був Богдан Кордюк (дік), а його заступником Степан Бандера, то Анна Чемиринська була референткою жіноцтва ОУН. Олена Жарська — учителька, була засуджена 3-го жовтня, 1937 року, у Львові на 6 років тюрми за переховування підпільної літератури, а головню за організування 300 молодих хлопців, які розбили людово-більшевицьке віче у Варяжі біля Сокаля в серпні 1936 року, за це, що ця польська комуністична маса обкидала камінням українську процесію. Катруся (замужня Рожанська), донька православного священика з Волині, була зв'язковою і за большевицької окупації в 1940 році, контактувала у Львові Мирона зі мною у важних справах. Ми випадково знову зустрілися в Бремен-Гафен, коли з родинами відїжджали до Аргентини, де я знала паню Гуренок, що була ще членом УВО.

Хочу ще згадати деяких моїх знайомих, бо не знаю, чи про них було колинебудь згадано, а саме: Зеня і Марійка Юськевич, що загинули в тернопільській тюрмі, замордовані москалями; не відома мені доля Гені і Віри Петерзіль — правдоподібно теж загинули — всі вони з Тернополя; доповнити мушу ще про Ірку Щурко, яка в 1940 році була арештована НКВД, коли «впала» хата у Львові, і була засуджена на багато років тюрем і концтаборів; в цій самій хаті була арештована також Марта Ковальська, яка загинула в московських концтаборах; Ліда Мак, замужня Тимошенко, поетка і письменниця як Ляриса Мурович, була засуджена 1934 року на один рік тюрми, а Ліда Костецька була арештована в 1935 році — обидві зі Станиславова. Ліда Тимошенко живе в Канаді, а Ліда Костецька в Австралії.

Неможливо всіх вичислити, але ще хочу звернути увагу на одну важливу проблему. Кожен член УВО чи ОУН мав маму, може дружину чи сестру, які може й не були формально членами УВО чи ОУН (хоч деякі були), але вони були тими, що додавали сили і духа в цій боротьбі. Кому не краялося серце, коли читав процес сл. п. Біласа і Данилишина, а водночас сумні, але достойні згадки про поведінку матері Данилишина і сестри Біласа, які пращали їх на смерть не пустивши сльози. Або моя мама Теодозія Стецько, яка їхала сотки кілометрів, щоб побачити сина Ярослава після років його ув'язнення, але відмовилася піти на побачення та вернулася з нічим до дому, коли польський суддя запропонував їй побачення через решітку. Вона сказала: «мій син не є злочинець, щоб ви мені його показували через решітку». Моя мама теж в часі мого арештування заховала за пазуху матеріяли, які ще більше могли мене обтяжити. Вона нам все говорила (знала про нашу участь в ОУН), щоб ми витримали в тяжких обставинах і не нанесли встиду нашій родині.

А дружина полк. Євгена Коновальця, Ольга: скільки горя мусіла вона пережити по втраті мужа, а потім сина Юрія; а Ярослава Опарівська-Бандера, що спочиває в Торонті, які вона перейшла особисті тортури; а Наталка Березинська-Шухевич, яка Дантове пекло мусіла перейти, щоб витримати до нинішнього дня. Їх, власне, — матерей, дружин і сестер я також зараховую до націоналістичного жіноцтва. В книжці «Нарис Історії ОУН» — стр. 472, автор згадує про жінку-селянку Варвару Перефенко з Залипя, пов. Рогатин, яку засудили на 8 місяців в 1937 році за це, що разом з іншими біла польського агента, забрала револьвер і закликала людей: «бийте ляха, нехай здохне». Цей клясичний вислів можна пристосувати до всіх окупантів України, бо таке було наставлення українського народу. Ніхто не знає числа жінок, які були членами УВО чи ОУН, як ніхто не знає числа членства взагалі. Але, як взяти наступні роки, Другу світову війну й боротьбу

українського народу проти двох найбільших потуг тодішнього світу — нацистичної Німеччини і комуністичної Москви, то число жіноцтва напевно сягало тисячів, бо вже наступне молодше покоління включалося в боротьбу.

Після років боротьби в довгих нерівних боях проти комуністичних Москви, Польщі і Чехо-Словаччини, УПА мусіла заперестати відкриту збройну боротьбу. Багато колишніх повстанців-революціонерів опинилися по тюрмах і концтаборах далекої півночі, а з ними теж українська жінка-революціонерка. Згодом прийшли бунти, повстання в концтаборах, в яких напевно велику участь приймало українське жіноцтво, доказом чого може бути подія, що збулася 26-го червня 1954 року і яка кличе-взиває о пімсту до Неба, коли-то москалі танками розчавили 500 українських жінок в концтаборі в Кінгірі, в Казахстані.

Згодом прийшла нова генерація борців-нескорених, а в тому теж і багато жінок, які, виховані на ідеях і прикладах генерації з доби Коновальця, членів УВО, ОУН а згодом УПА, вже новими методами продовжували й до нині ведуть боротьбу за ту саму ціль — за Українську Самостійну Соборну Державу, як це правдиво сказав полк. Євген Коновалець, що: «Волі українського народу до самостійного життя не знищать ні ворожі тюрми, ні заслання, бо Україна є нездобутим бастіоном героїв і борців!».

* * *

На підставі матеріалів, які я мала до диспозмції, та особисто знаних мені жінок, які були членами ОУН, але про них не було згадки в публікаціях, я виготовила список і начислила, що в тридцятих роках польською окупаційною владою до 1939 року було заарештовано і суджено 37 жінок з Волині та 175 з Галичини — разом 212. Це число є приблизне, бо не про всі арешти та процеси писала преса — напевно їх було більше, а якщо врахувати жінок, які не були виявлені — не були знані в поліції, то членство жінок в УВО, а потім в ОУН було напевно більше.

Щоб повніше опрацювати тему *«Націоналістичне жіноцтво в добі полк. Євгена Коновальця»*, можна теж взяти до уваги і дальші роки, виявити багато важних деталей, що мали великий вплив і вклад в боротьбі, списати ті сотні, а може й тисячі жінок, що трудилися, терпіли, боролися й життя своє віддали за Волю України — ця тема мусіла б бути опрацьована обширніше й це забрало б багато часу і труду — ця тема чекає на свого автора.

* * *

Володимир Макар у своїх споминах «Береза Картузька» на сторінці 182-183 пише, за даними В. Качмара, що у вересні 1939 року в перед-останніх тижнях, вже було в польському кадеті 360 жінок, в тому числі вагітних і старих, а навіть були діти. Всі в'язні були призначені на смерть, а було їх около 7 тисяч, в тому числі найбільше українців, около 4 і пів тисячі.

Були там з жінок: Анна Максимець, відома революціонерка зі села Щуровичі, повіт Радехів, розстріляна німецьким гештапом в квітні 1942 року в Кривому Розі. Були там теж Зена і Стефа Кравціви, сестри редактора Богдана Кравціва, та Ірина Кравців, дружина Романа Кравціва.

В транспорті жінки були сковані разом з мужчинами.

На сторінці 189 Володимир Макар подає, що Р. Мандрика та інші в'язні бачили одного дня, як поліцаї пригнали до великого (на 16 дишлів) керату біля колишньої лазні около 30 зовсім нагих жінок і серед брутальних глузувань підганяли їх, запряжених у керат, батогами.

* * *

При писанню цієї праці-доповіді я подала відомості лише мені знані з мого життєвого досвіду в ОУН, а теж користувалася ще такими виданнями:

1. «Євген Коновалець та його доба» — Видання Фундації ім. Євгена Коновальця, Мюнхен, 1974.
2. «Нарис історії ОУН» — д-р Петро Мірчук, Українське Видавництво, Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк, 1968.
3. «В поході до волі» — д-р Микола Климишин, Видання Ліги Визволення України і Дослідчого Інституту «Студіюм», Торонто, 1975.
4. «Стежками минулого» — Лідія Лугова, Видавництво Юліяна Середяка, Буенос Айрес, 1964.
5. «Енциклопедія Українознавства» — том 8, Видавництво «Молоде Життя», 1976.
6. «Береза Картузька» — Володимир Макар, ЛВУ, Торонто, 1956.

Питання національного визволення

Омелян КОВАЛЬ

СЬОГОДЕННА УКРАЇНА І ЗАВДАННЯ СКВУ

(Доповідь, виголошена на V СКВУ, листопад, 1988)

(Закінчення, 2)

Безпосереднім наслідком політики «гласности» і «перестройки» в Україні, як також і в інших республіках, є творення безлічі більших і менших т. зв. неформальних клубів і товариств на різних відтинках громадського, культурного і національно-політичного життя, зокрема серед молоді. Культурологічний Клуб у Києві з відділеннями по інших містах України, Товариства рідної мови, збереження історичних пам'яток, Товариство «Лева» у Львові, Клуб молодих науковців Києва «Спадщина», «Незалежний Клуб української Творчої Інтелігенції», Український Демократичний Союз, Українська Гельсінська Спілка з відділеннями по всій Україні і поза нею та багато інших. Хоч влада й не забороняє творення неформальних клубів чи товариств, але й не дає їм можливості розвивати їхню діяльність. Деякі з них, із більш виразним національним обличчям, піддаються шиканам і критиці на сторінках офіційної преси. Впарі з виниканням цих неформальних об'єднань, зростає також потреба на обмін думками й інформації. Тому відновлено випуск «Українського Вісника», появилися журнали «Кафедра» і «Євшан зілля», а крім «Хроніки Української Католицької Церкви» появилася також новий журнал «Християнський Голос». Все це, очевидно, кустарним способом, бо до друкарень їм доступу немає. З браку паперу ці видання є також обмежені до малої кількості і звичайно перекопійовуються відборцями. Та найважливіше їх зміст, який порушує актуальні питання українського буття і шукає розв'язок національних проблем. Такі автори, як В. Чорновіл, брати Горині, П. Скочок, Євген Сверстюк, В. Барладяну, М. Осадчий, Ігор та Ірина Калинці, Ірина Сенік, З. Красівський і ін., це ті, що пройшли довгий шлях репресій і підтримують перебудову, бо в ній є елементи того, за що їх передше суджено, тобто свобода слова («гласність») і пошанування національних прав. Вони в засаді боронять законности перед сваволею КГБ і рівноправности народів проти панування

одної нації над другими. Не зважаючи на перестороги з боку поліційних органів та певні шикани на кожному кроці їхнього поруху, ці відомі народні діячі мають великий моральний вплив і користуються довір'ям народу, про що свідчать організовані великі маніфестації-віча з їхньою участю.

Об'єднані в Українську Гельсінську Спілку з відділеннями по всій Україні, а навіть в Москві, в Ризі і в інших містах ССРСР ці культурні і громадсько-політичні діячі піддержують зв'язки з іншими подібними національними групами, в яких є також колишні репресовані, щоб спільно добиватися справжньої перебудови, включно до державної незалежності кожної нації. Відбуті спільні зустрічі в Єривані, в Грузії, в Україні і в Латвії свідчать про велику активність і солідарність народів у боротьбі за дійсну перебудову ССРСР, як пережили форму імперії. І в тому випадку ці національно-демократичні рухи, які спираються на Гельсінську угоду, що її ратифікував також ССРСР, діють в межах легальности, бо крім 3-го кошика про людські права є також другий кошик, в якому визнається право народів на самовизначення. Поскільки названі народи вже самовизначилися у висліді Першої світової війни і міжнародно-правно були визнані за суверенні держави, то залишається тільки захистити це право. Така є логіка творців Української Гельсінської Спілки, висловлена в «Деклярації принципів» від 7-го липня 1988 року.

Далеко менші постуляти, хоч також сповнені національною гідністю, поставили українські літератори, слени СПУ і КПСС. Речником цих діячів на ХІХ партійній конференції в Москві був Борис Олійник, поет і секретар Правління СПУ. Як на партійця, він відважно поставив на партійному форумі право на свою національну Вітчизну, якою для нього є Радянська Україна, а на другому місці ССРСР. Він підняв питання відповідальности сталінських співробітників за доконані ними злочини, включно з голодом в 1933 році, який позбавив життя мільйонів українців. Вимагав також виявити всіх донощиків і їх покарати, щоб ніхто більше не відважувався «братися за цю брудну справу». Найсильніший наголос у своїй промові зробив Борис Олійник на упослідження української мови в Україні, яка зникла не тільки з державного і партійного вжитку, але також зі шкіл і дитячих садочків. Він вимагав, щоб на державному рівні направити це лихо і закріпити мову законами, притягаючи до відповідальности осіб, які перешкоджають розвиткові національної культури. Запротестував також проти свавілля проектувальників атомних централей, які, не питаючись «аборигенів», розміщують ці централі, де їм захочеться. Це треба спинити і піддати під громадську контролю всякі почини, які загрожують довкіллю. В подібному тоні появилос'я

ліч статей в українській офіційній пресі, але покищо ані немає покращання на відтинку узаконення української мови, ані немає декрету про реставрацію українськомовного шкільництва, ні навіть відкликання закону про вибір батьками школи з українською чи російською мовою навчання, що в умовах затиску привів до ліквідації українськомовних шкіл, зокрема у ряді більших міст України. Безрадні письменники, які бажали б, щоб було кому читати їхні твори, беруться самі до творення Клюбів «рідної мови», організуючи в Україні «Свята рідної мови» як якоїсь історичної пам'ятки, а не живої мови живого народу. Це мабуть унікат в історії людства. Але така є дійсність і її треба «перебудувати», користаючи з епохи «перестройки». покищо ніхто не збирається досліджувати голоду в 1933 р., ні не робляться списки донощиків-«стукачів». Натомість діє повністю поліцейний апарат КГБ, який слідкує за кожним порухом національно думаючих одиниць. партійна українська культурницька верства, яка має підтримку серед народу, всетаки ще далеко стоїть позаду своїх колег з країн Прибалтики, чи Кавказу, де діють засади національної солідарності між партійними і безпартійними членами того самого народу.

Покищо партійна культурницька верхівка за зразком московських колег вирішила й собі реабілітувати частину літераторів, які були знищені в часі культу особи, або відібрали собі життя, як М. Скрипник і М. Хвильовий. Йде мова також про реабілітацію поета О. Олеса і Б. Лепкого, а також історика М. Грушевського. В літературному словнику будуть узгляднені також деякі закордонні літератори, зокрема ті з Нью-Йоркської Групи. Підготовляється збірка творів М. Хвильового, а також О. Довженка, які свого часу були цензуровані, отже неповні. В пресі наголошується заповнення «білих плям», як в «Історії України», так і в часі советської влади в Україні. Всі ці процеси є цікаві і потрібні як з погляду зібрання документації, так і відбудови народньої пам'яті як вартостей національно-державницького ставання.

На увагу заслуговує також діяльність товариства «Україна» для зв'язку з українцями за кордоном. Це товариство останніми часами проявляє пожвавлену діяльність при помочі свого журналу «Вісті з України», де друкуються всі благодаті горбачовської епохи «гласности» і «перестройки», не забуваючи рівночасно і про «буржуазних націоналістів» та «воєнних злочинців», що перебувають у «капіталістичних» краях. Багато місця в газетці віддали також 1000-літтю Русскої Православної Церкви, яка бере початок від Київської Руси. Користаючи з існуючих договорів про культурний обмін, Т-во «Україна» приймало в себе «зарубіжних» гостей, а також керувало висилкою культурних діячів і ансамблів до «капіталістичних» країн, зокрема там, де живуть українці. Як ві-

домо, це Т-во є відділенням КГБ, виконуючи його завдання по лінії культурних зв'язків. Аналіза діяльності того Т-ва показує виразно, що їм ідеться розбити українську еміграцію на «добрих» українців, які хочуть спілкуватися з Україною, і «поганих», які є на службі чужих розвідок і мають ярлик «буржуазних націоналістів» та «німецьких коляборантів». До цих останніх належить також СКВУ з цілою своєю мережею, а головню прихильники і члени націоналістичних організацій.

В загальному, висилка мистецьких ансамблів дещо послабла, бо не дає бажаних вислідів, а учасники цих ансамблів дуже часто повертаються здеморалізовані побаченим і почутим. Модними стають тепер «телемости», тобто телевізійні розмови між містами з СРСР і в окремих державах. Все це є «показуха» для підтвердження тез «гласности» про свободу слова і прямий культурний обмін. Практика показує, що організатори цих «телемостів» на Заході йдуть по лінії селекції, щоб не дразнити співрозмовців недискретними питаннями.

Можна ставити собі питання, яку ціль мають спроби наукового обміну в ділянці українознавства, започатковані покищо Інститутом Літератури при Академії Наук УРСР і Українським Інститутом при Гарварді, Українським Відділом Торонтського Університету та Університетом Ротгерса, де працюють українські науковці. Абстрагуючи від суто наукових і теоретичних міркувань на тему української клясики, були порушені також питання наукової політики з творенням світового центру україністики в Києві, куди мали б входити українські наукові інституції і вчені україністи з цілого світу. Шануючи вищеназвані українські інституції при чужих Високих Школах і працюючих там науковців, знаємо, що деякі наукові праці з цих інституцій є контроверсійні і відкидаються українським науковим світом. Маємо на увазі варязьку, хозарську, а найновіше — турецьку теорію походження української державности проф. О. Пріцака, чи аналізу творів Шевченка як мітотворця проф. Грабовича. До речі, оцінка проф. Грабовича української літературної творчости в діяспорі, яку він дав під час інтерв'ю в Києві, є негідна справжнього науковця. Цими питаннями повинна зайнятися Наукова Рада СКВУ і дати свою оцінку того рода культобміну. Українська наука, яка розвивається при чужих інституціях, що само в собі не є ніяким злом, а навпаки може мати багато позитивного, повинна всетаки синхронізуватися з наукою, яка ведеться українськими науковими інституціями, щоб не виходило так, як писав у своєму «Посланні» Тарас Шевченко: . . . «нехай німець скаже, а до того й історію нам нашу розкаже. — Німець скаже ви моголи! Моголи, моголи. Золотого Тамерляна унучата голі!» Тому добре роблять неформальні на-

уковці в Україні, які опрацьовують скитську і антську доби в нашій праісторії, шукаючи глибокого коріння українського народу і його культури. Коли йдеться про офіційну науку в Україні, яка контролюється Москвою, то ледве чи вона зможе вийти поза теорію «триєдиної Русі», а тому Центр україністики в Києві може найвище розбити українських науковців у діяспорі на прихильників і противників того рода науки.

Розглянувши коротко найголовніші аспекти нашої теми приходимо до наступних стверджень і висновків:

1. Найближчою метою советської політики після совето-американського договору про частинне роззброєння — розмонтування ракет середнього засягу і відтягнення військ з Афганістану, є рятування збанкрутованої советської економії, користаючи з західної технології і великих кредитів. Німецько-советський найновіший договір є для цього найкращою ілюстрацією.

2. Катастрофічне положення сільського господарства в ССРСР, а головно в Україні, наслідком чого відбувається постійна втеча сільського населення, особливо молоді, до міст, проявляється дошкульним браком продуктів харчування. Це зумовило конечність реформи аграрної політики і впровадження системи орендного підряду, родинних ферм та кооперативного способу управління.

3. В індустрії першочерговим завданням є покращання якості продукції, яка далеко не відповідає нормам в капіталістичних країнах, де є велика конкуренція. Впарі з цим усі господарсько-промислові і виробничі підприємства рішено перебудувати на засадах господарського розрахунку, тобто рентабельности і самовистачальности.

4. Всі ці реформи натрапляють на спротив адміністративно-партійного апарату, загроженого у своєму упривілейованому існуванні, а з боку одноосібних чи родинних підприємств є постійний страх перед податковою системою, так званими налогами, які можуть пожирати львину частину продукту їхньої праці при максимальній затраті труду і збільшених показниках продуктивности.

5. Реформи політичної натури, за якими повнота влади мала б перейти в руки Рад, є чисто ілюзорними, поскільки на постах депутатів і членів президій тих Рад монопартійна система завжди добере своїх довірених людей, чи членів. Ілюзорність влади Рад підтвердив сам М. Горбачов, очоливши Президію Верховної Ради, залишаючись надалі Генеральним Секретарем КПСС.

6. В ситуації дестабілізації економічно-соціального життя в

СССР та заломання партійної ідеологічної доктрини, наростають нові соціологічні процеси, яких ні партія, ані поліція не в силі контролювати. Ті процеси ведуть неухильно до радикальної розв'язки невирішених проблем розкладу, включно з можливим революційним вибухом.

7. В Україні, під цю пору, велика частина інтелігентської верстви включилась в процес регенерації української духовности, як передумови будь-якої перебудови, тобто по лінії партійно-соціяльних реформ з наголосом на народність, її мову і культурні вартості. Цей процес в загальному спрямований на піднесення національної свідомости в народі, з почуттям національної гідности та самобутности.

8. Частина інтелектуальної верстви, зокрема репресовані і звільнені з ув'язнення, в оперті на свідомі національно маси населення і молоді, ведуть інтенсивну акцію в площині оборони людських і національних прав, розв'язання системи концтаборів, зміни карного кодексу, включно з можливістю скористатись конституційним правом про вихід республіки з Союзу. Дія Української Гельсінської Спілки, Національно-демократичних Фронтів в країнах Прибалтики, Кавказу і України направлена на радикальну перебудову державної структури та економічної системи в дусі плюралізму і правдивої демократії.

9. Основною перешкодою і гальмом нових соціологічних і національних процесів в Україні є адміністративно-бюрократичний апарат, складений з партійців і вислужників режиму на чолі з яничаром В. Щербицьким. Тому «перестройка» в Україні, на відміну до країн Прибалтики, не викликала сподіваного ентузіазму, а спроби її впровадити натрапили на поліційні заборони маніфестацій, включно з новими арештами, побиттям і шиканами.

10. Важним є становище Української Катакомбної Католицької Церкви, а особливо тієї її частини, що вийшла на яв і забажала легалізації, зглядно визнання її владою. Подібна ситуація є також з відновленням Української Автокефальної Православної Церкви. Мало правдоподібним є, щоб уряд ССРСР, чи УССРСР зайняв становище противне до патріярхату РПЦ, який не є готовий зрезигнувати з концепції «3-го Риму» і обмежити свою юрисдикцію до етнографічних російських поселень, а особливо зректися більшости теперішніх посілостей, що є в Україні.

11. Москва не поспішає також із децентралізацією своєї економічно-адміністративної системи, бо всі важливіші міністерства і державні відомства залишаються й надалі в Москві. По республіках діють і далі всесоюзні філіяли для передачі наказів і допильнування їх виконання.

12. Всі так зв. «полегші», впливаючі з «гласности» і «перестройки», як пожвавлення туризму, зменшення контролю на границях, дозвіл на ввіз релігійної літератури з-за кордону, «телемости», двосторонні відвідини родин та більша свобода вислову в пресі і масмедіях є тільки малим жестом в сторону зовнішнього світу, з яким ССРСР має вести торговельні операції для рятування себе перед економічним параліжем.

13. Українська еміграція була завжди для імперського режиму в Москві великою перешкодою для здійснювання своїх плянів, як у країнах її поселення, так і в Україні. Тому серед української еміграції були неодноразово виявлені дії ворожої агентури, направлені на розклад і послаблення, зокрема, коли еміграція виявляла свої слабкі місця у внутрішній боротьбі і взаємоочорнюваннях.

14. Створення Світового Конгресу Вільних Українців було сильним ударом по ворожих плянах і з того часу розпочалися ворожі акції по лінії знеславлювання українського імени, приписуючи українській еміграції военні злочини, коляборантство з гітлерівською Німеччиною, антисемітизм тощо. Для тієї антиукраїнської акції використовувалось зокрема українофобні жидівські кола. Ці акції були закроєні на підірвання довір'я до українських установ і організацій з боку державних чинників у країнах наших поселень. Створення ОСІ в Америці і Комісії Дешена в Канаді, в найбільших країнах дії СКВУ і його найактивніших членів УККА і КУК, є симптоматичним явищем з того погляду.

15. Видача моряка Медведя советам в Америці, а відтак до Ізраїля Івана Дем'янюка належать до чорних плям у боротьбі нашого організованого життя проти ворожої агентури в Америці, яка при допомозі фальшивок добилася тимчасового успіху. Натомість сильна організована відсіч і більша об'єктивність урядових канадських чинників дозволили на опрокинення затіяної наклепницької акції.

16. Започаткована в 1978 році акція СКВУ разом зі Світовими Конгресами Білорусів, Естонців, Литовців і Латвійців в справі деколонізації ССРСР перед Організацією Об'єднаних Націй не була доведена до кінця. Бракувало перманентного тіла тих інституцій, яке постійно доповнювало б дані про колоніальний визиск даних країн Москвою та шукало б належної підтримки серед делегацій держав — членів ООН — для завершення деколонізаційного процесу в останній колоніальній імперії світу.

17. Найважливішою з усіх зовнішніх актів СКВУ, започаткована на IV-му Конгресі акція дослідження голоду в Україні в рр.

1932-33 і створена для цього Міжнародня Комісія в складі 7-ми видатних знавців міжнароднього права з різних країн, що закінчила свої праці в брюссельській і нью-йоркській сесіях в цьому році, вимагає свого завершення на Міжнародньому Трибуналі для засуду народовбивчих злочинців.

18. Наслідки започаткованої праці названою Комісією і також Конгресовою Комісією американського Конгресу в справі голодомору в Україні, а також випуск джерельних праць на ту тему в діяспорі є ті, що причинилися до винесення цього питання на сторінки офіційної преси в Україні, що є предметом тиску публічної опінії на з'ясування правди.

19. Комісія Людських Прав при СКВУ, а також ціла мережа громадських установ системи СКВУ постійно турбувалися долею наших політв'язнів у советських концтаборах, тюрмах і психушках. Вислідом тих клопотань, які найчастіше йшли через уряди країн наших поселень, а також при допомозі груп Міжнародньої Амнестії, через масові маніфестації і участь в акціях з нагоди Конференцій держав-учасників Гельсінських домовлень є те, що сьогодні маємо між нами деяке число найновіших емігрантів з числа членів Гельсінської Групи і відомих борців за національну справу. Вражає, однак, назва КПЛ, яка ще й досі сидить на третьому т. зв. кошикові Гельсінських домовлень, тоді коли в Україні УГС і її попередниця УГГ вже давно в своїх зверненнях покликається також на другий кошик, в якому є названі національні права — право самовизначення народів. Це доповнення в назві КПЛ з додатком Національних Прав належить остаточно узгляднити.

20. Несення допомоги українському народові в його боротьбі за волю і державну незалежність під сучасну пору вимагатиме від нас ще більшої, як досі, єдності; єдності громадської, релігійно-церковної і політичної. Без єдності в цих трьох головних площинах наша допомога Україні буде позбавлена головного опертя і наявного орієнтира.

21. Наша громадська єдність має свого найвищого координатора і речника в СКВУ. Чим сильніші будуть наші громадські центральні в окремих країнах, тим сильнішим буде СКВУ і тим більші будуть можливості успішної дії. Тому сутність праці СКВУ має полягати на повній інтеграції громадського життя в крайових центрах з елімінацією їх дублювання, а до того розбудова загрожених відтинків, як молодь і шкільництво, українська наука і культура.

22. Наше релігійно-церковне життя, репрезентоване в СКВУ Ієрархами наших Церков і проводами Церковних Об'єднань, в цьо-

му році маніфестує свою єдність з нагоди Ювілею 1000-ліття Хрищення України. Цю єдність потрібно ще більш затіснювати, підкреслюючи завжди те, що є суттєве і спільне, а не моменти з минулого, які роз'єднують. Без духовної національної суверенності наших ієрархій і духівництва в настанові і дії наші змагання до української державної суверенності будуть не повні. Наша державна програма була через брак віри в Бога і в Націю, а наша перемога зумовлена відродженням віри, як це частинно вже має місце в Україні. Це є важливе також і для наших поселень поза Україною.

23. Єдність нашого політичного життя є немислима без визнання всіма ідеї боротьби за державну суверенність України. Виразником і діючим репрезентантом цієї ідеї мусів би бути Всеукраїнський Державний Центр в екзилі, який охоплював би всі дотеперішні державницькі формації, які постали на протязі найновішої 70-літньої історії нашої загально-політичної боротьби за державну суверенність України. Цей Всеукраїнський Державний Центр мусів би одержати мандат від усього організованого українського громадянства в діяспорі, шляхом демократичних виборів.

24. Упорядкування всіх трьох секторів нашого спільного життя у світовому засягу по лінії єдності з Україною, яка знаходиться у важливій стадії боротьби за своє право бути господарем на своїй землі, дозволить нам якнайповніше сповнити завдання, яке СКВУ виписав у своєму статуті і включив у програму своєї практичної дії — дати всю можливу допомогу українському народові в його змаганнях до волі і державної незалежності.

Андрій ГАЙДАМАХА

ОБЛИЧЧЯМ ДО 2000 РОКУ

Доповідь, виголошена на бенкеті з нагоди Світового Конгресу СУМ в Торонті 22 листопада 1988 р.

Насамперед дозвольте мені погратулювати господареві нинішнього зібрання — Крайовій Управі СУМ у Канаді з нагоди 40-річчя існування нашої Спілки в цій Богом благословенній країні.

«Похвалімо ж і ми, по силі нашій, хоч малими похвалами, того, хто велике і дивне діло сотворив, нашого вчителя і наставника, великого кагана нашої землі — Володимира, онука старого Ігоря, а сина славного Святослава, про мужність і хоробрість якого в літа його володарювання слух пройшов по багатьох сторонах, а звитяги його і могутність поминаються й пам'ятаються ще й нині. Не в худорідній бо і невідомій землі володарював той, а Руській, про яку відати і чути на всі чотири кінці землі». — Дозвольте мені починати нинішню мову цими словами похвали великому київському князеві Володимирові Хрестителеві, що їх в XI-му столітті виголосив київський митрополит Іларіон в його видатному творі «Слово про закон і благодать». В цьому слові оспівано державний акт запровадження християнства на Русі, на Україні. Цей акт завершено тисячу років тому. І вся українська спільнота — як на рідній батьківщині, так і в усесвітній діаспорі — відзначила цю ювілейну дату нашої історії не тільки Української Церкви, а всього народу, а подекуди ще відзначають — цей тисячолітній ювілей також сумівці й сумівки. Вони беруть участь у найрізноманітніших церковних, громадських, мистецьких заходах як крайового, так і міжнароднього масштабу. І цей вклад нашої Спілки у тисячолітній ювілей треба нам належно підкреслити.

Нинішній ювілейний рік Спілка Української Молоді використала і для того, щоб відбути черговий — цим разом «ювілейний» — Світовий Злет СУМ. Четвертий Ювілейний Світовий Злет СУМ вирішено відбути в Римі, в центрі західнього християнства, де проходили центральні відзначення тисячолітнього ювілею заходами Української Католицької Церкви. Наголошуючи соборницьке ставлення нашої Спілки до відзначення тисячоліття, Центральна Управа вирішила, що поряд із Римом, місцем нашого Злету обра-но ще й Царгород, звідки дар хрещення принесено на київські гори.

Ювілейний злет можна б, підбиваючи підсумки, назвати вели-

ким святом — святим величним, гідним і історичним, що потрібно нам ще належно задокументувати. За успішне плянування, проведення і відбуття Злету наша Спілка може бути гордою. Цю гордість відчували і висловлювали самі учасники злету в Римі й Царгороді. Крім того, IV Світовий Злет можна вважати й високим свідоцтвом організаційних здібностей провідних членів нашої Спілки. І я вважаю, що саме цей аспект організаційної спроможності нашої Спілки на 63-му році її існування (а на 42-му році її відновлення) повинен бути однією з центральних тем спільного обговорення на форумі Світового конгресу СУМ. Саме від справного і доцільного функціонування всіх організаційних ланок нашої всесвітньої Спілки великою мірою залежатиме реалізація всіх інших наших задумів виховного, мистецького та будь-якого іншого характеру.

Ювілейний Злет в Римі й Царгороді продемонстрував ще одне дуже відрядне: показав, що ми становимо дійсно молодечу організацію. Цю тенденцію відмолодження наших рядів підсилили за останні два-три роки й сумівські табори в усіх країнах поселення: в них збільшилося число молодшого юнацтва. І ця тенденція продовжуватиметься і в наступні роки. Вона зобов'язує нас замислитися над розвитком нашої Спілки до двохтисячного року і далі.

*

63 роки існування Спілки Української Молоді — це час, за який протікає земне життя людини. Життя нашої Спілки було нелегке: вона проходила кілька випробувань як ідейної чистоти, так і свого голого фізичного існування. На Харківському процесі нашій Спілці було винесено драконівський вирок — фізичну ліквідацію. Проте ідею, що її прагнув втілити в життя Микола Павлушков з його друзями-однодумцями, червоний окупант України не був спроможний вбити. Вона вижила найчорніший терор кінця двадцятих і цілих 30-их років і відродилася в огні національної революції сорокових років. У зустрічі посланників Західньої України з молоддю Східньої України ця ідея пробудилася до нового життя і лягла в основу відновленої організаційної структури СУМ у повоєнній Німеччині. Найяскравіший вираз ця ідея знайшла у «Зверненні воюючої України», яке стало основним законом виховної і дійової дії в повоєнний період й воно зформувало духовне обличчя тисяч і тисяч українських юнаків і юначок, які сьогодні вже досягли віку сеньйорів і дружинників нашої Спілки.

Нинішні члени СУМ, більшість яких народилася вже в повоєнний період, становлять психологічно дещо відмінний тип сумівця від тих ідеалістів, які заснували нашу, так би мовити, сумівську родину. Однак ідейний багаж наших попередників перейнято на-

шим поколінням незмінним, він став органічним складником нашого світобачення і світовідчуття. Що більше, нинішнє покоління сумівців збагачує ідейну спадщину наших попередників новими вимірами, зокрема в ділянці поширення й оборони нашої національної Правди — Правди поневоленого і розсіяного в діяспорі народу, який прагне державної самостійності, який прагне жити у своїй хаті, за своєю правдою і волею.

Поліпшення і змін у нашій діяльності вимагають хіба що обставини навколишнього світу, які за останні десять років карколомно перетворилися. Але суть нашої виховної праці, гасло, під яким проходить уся наша суспільна діяльність, залишається незачепленим — «Бог і Україна». Щодо цього українська молодь, вихована в лавах Спілки Української Молоді, в ідейній площині змикається-ототожнюється з ровесниками на нашій батьківщині. Наші брати і сестри за залізною завісою визбувшись комплексу переляку, прикладають свої руки до відбудови національного організму, що його Москва послабила політикою русифікації й чорнобильської радіації. Масові мітинги, які мають місця в містах України, це передусім молодечі мітинги. Неформальні групи, які сотнями й сотнями творяться по всій Україні, складаються також переважно з української молоді. Молодь — спрагла правди про минуле нашого народу, і то недавнього минулого — недавніх жаклих тридцятих років і бурхливих сорокових років; молодь шукає рідних святощів, яким вона хоче поклонятися, на які вона хоче орієнтувати своє життя, свою майбутню діяльність.

Перед нами відкривається водночас моторошна й підбадьорююча картина. Моторошно стає від того спустошення, створеного Москвою на нашій батьківщині протягом 70-ти років на Східній і сорока років на Зах. Україні. Натомість вселяють в нас надію і радість пошуки молоді за новими ідеалами, радикальне відкидання комунізму з його антилюдською сутністю і в московських, силміць накинених, шатах.

Якщо глянути на історію нашого постання й розвитку з історичної перспективи, то можемо бути горді за зроблене і досягнене, можемо бути вдоволені з виконаного обов'язку, з покладеної на нас місії. При цьому ми не сміємо закривати очей на недотягнення, які в нас також є, на недоліки й недороблені починання. До того доходять ще й вимоги, що їх саме життя нам безнастанно накидає, змушуючи нас до постійної дії.

Нинішньому поколінню СУМ доведеться завершити багато що, недокінчене нашими попередниками. Їм, нашим предкам і батькам, можемо сказати, парафразовуючи слова митрополита Іларіона про князя Володимира Великого: «Тим бо радуйтеся і веселіться, що насіння вашої віри, посіяне вами, не висушилося спекою

невір'я, а дощем Божої помочі зволожилося і рясно розбуялось». Отож, нам зосталося ще багато що доробити.

Повернімся ще раз до ювілейного злету в Римі. Він продемонстрував нашу організованість назовні. Багато хто з-поміж тих, які до Риму прибули, ставилися раніше недбайливо або й скептично до зовнішніх ознак його приналежності до СУМ. Але раптом, під враженням урочистої хвилини і гордого почуття приналежності до великої сумівської родини — раптом оці збайдужілі сумівці стали інакше дивитися на впорядкований однострій, на чіткі команди, на прапороносців і марш під акомпаньямент сумівської оркестри «Трембіта».

При всьому позитивному цього явища, відповідальні керівники СУМ завважили й інше, від'ємне: невпорядкованість і різноманітність у справі уніформи і відзнак. Цього велика молодеча організація, як СУМ, повинна уникати. Саме ця справа належить до компетенції найвищих органів нашої Спілки: Світового Конгресу — для винесення відповідних рішень і Центральної Управи — для проведення в життя цих рішень. А таких справ, які вимагають обговорення та вирішення на світовому форумі, у нас багато. Для того ми з'їхалися оце вже п'ятий раз на Світовий Конгрес СУМ до Торонта — аби продискутувати гострі проблеми, а також аби почути слова підтримки, заохоти, слова похвали і солідарності.

Сьогоднішня епоха характеризується глибокими і радикальними змінами. Вони, ці зміни, вимагають від нас більшої гнучкості і мобільності. Кожна Крайова Управа добре знає проблему плинності своїх членів у багатьох осередках. Стверджуємо, що географія осередкова постійно міняється і буде далі мінятися. Не зважаючи на цю рухливість традиційних структур, члени СУМ і виховні завдання — залишаються, ба більше — деколи завдання стають навіть більшими. А для того, щоб задовольнити всі наші потреби — організаційні, виховні, мистецькі й інформаційні, перед Крайовими Управами постають ще й нові вимоги. На мою думку, Крайові Управи, в тому числі й Центральна Управа як не лише репрезентативне, а в основному плянувальне-виконавче тіло, повинні стати сильними оперативними центрами, з відповідними допоміжними штабами експертів для опрацювання виховних програм і для поширення їх за допомогою сучасних комунікаційно-дидактичних засобів. А це вимагає залучення до цієї праці кваліфікованих працівників, як і більших фінансових засобів. Досі виховники і виховні матеріяли обходилися нам дешево, але відтепер виховна праця СУМ в умовах постійно міняючої діяспори вимагає мудрої та ефективної інвестиційної політики.

Коли вже мова пішла про географію СУМ, то хочу звернути увагу й на те, що ми не вичерпали всіх можливостей поширити

СУМ на країни нашого поселення. Маю на увазі Південну Америку, де є великий потенціал морально здорової й патріотичної молоді. Ми повинні їй простягнути нашу дружню руку допомоги і співпраці.

Наше членство можемо збільшити і за рахунок дітей тих сумівців, які в наслідок різних причин на деякий час відбилися від наших рядів і стали неактивними. Якщо піднести діяльність СУМ на відповідний якісний рівень, то наша Спілка стане знову притягальною для багатьох зацікавлених.

Крім того, слід також консолідувати наші ряди, зокрема на рівні активніших членів, які керують працею в СУМ і яким належить майбутнє. Треба створювати умови, щоб усе нові й нові члени СУМ з підростаючого покоління себе пізнавали і то не лише пасивно, через періодичні видання, а й через спільні організаційні заходи, як міжкрайові табори, світові злети, міжнародні вишколи, мандрівні табори тощо.

Але є ще інша лінія зв'язку, яка повинна зцементувати всіх наших членів в одну, єдину і нерозривну Спілку. Є це духовна лінія. Вона не вичерпується виховним процесом на 18-му році життя, коли сумівець і сумівка стають повноправними членами нашої Спілки. Досвід останніх років нам показав, що для повного завершення світогляду молодого українця, народженого і вихованого на Заході, потрібен ще додатковий гарт у нелегкій суспільно-політичній школі життя. Для цього був подуманий такий інструмент, як ІСПО — Інститут суспільно-політичної освіти. Цей позаочний виховний захід СУМ, після початкового успішного старту, з різних причин застряг, не розгорнувся на повний хід. Ще тут і там діють гуртки і провадяться лекції ІСПО в рамках різних вишкочів. Але як гльобальний, всеохопний виховний засіб, ІСПО потребує дійової реактивізації. Ця потреба стає зокрема загальною і актуальною в обличчі нових проявів волі до самостійного життя на нашій батьківщині. Немає кращої, немає результативнішої рецепти на недуги втрати національної пам'яті серед молоді як тут, на Заході, так і там, на Україні, як ґрунтовний вишіл в рамках ІСПО, який охоплює такі цикли тем, як політичні поеми Шевченка, розвиток політичної думки від Шевченка до наших днів, питання збройного захисту національних інтересів України, економічний потенціал як матеріальна передумова реалізації української національної ідеї і філософічна основа нашого буття і нашої збірнотної дії. Якщо б ми над цим проектом попрацювали з підвищеним вкладом енергії, то ми могли б підростаючому на Заході і на Україні поколінню принести найкращий подарунок і найбільш надійний захист перед новими чорнобилями.

Молодь, світле зібрання!, завжди прагне вільного простору, пране сильних почуттів і захоплюючих ідей. Покажімо молоді той

простір — духовний і географічний, якого треба здобувати, й окрилюймо її високими ідеями служіння своїм ближнім, а те служіння — самовіддане і щире — завжди супроводжується глибокими почуттями

Дух хрищення приніс нам віру в воскресіння. А свято воскресіння, — запевнив сумівську делегацію в Царгороді Вселенський Православний Патріярх Димитрій I, буде ще більшим святом, ніж празник хрищення. Отож, працюймо над тим, аби наблизити день воскресіння.

У цьому дусі бажаю делегатам Світового Конгресу СУМ від імені всього членства і від усіх тих, які від нас великого бажають і вимагають, — бажаю плодоносних нарад, мудрих настанов і щасливої руки у виборі нових керівних органів.

Щасти вам Боже!

~~~~~

«Перед Тобою, Українська молоде, як і перед цілою нашою еміграцією стоїть завдання зазнайомлювати чужинців з визвольною боротьбою українського народу. Роби це при кожній нагоді і всіма засобами. Використовуй для цього свої особисті знайомства, зв'язки з молоддю інших народів і міжнародніми організаціями молоді. Запалюй молодь усіх народів на боротьбу проти большевизму. Вона найскоріше зрозуміє Тебе, бо кожна молодь найживіше обурюється на неправду і насильство і завжди готова боротися проти них».

(Із «Звернення Воюючої України до всіх українців на еміграції»)

~~~~~

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЩИРА БЕСІДА

Міт про «советський народ»

Питання: Большевицька пропаганда уперто поширює міт про існування «советського народу». Чи не спростовують цей міт останні події в ССРСР?

Відповідь: Об'єднавши терором, примусом, насильством і обманом цілу низку національно-етнічних одиниць та територій у державу — ССРСР, большевики стараються переконати світ, що в ССРСР запанувала «дружба народів», що є наслідком інтернаціонального виховання, здійсненого комуністами через підпорядковані їм засоби виховання: школи, радіо, пресу, театр, кіно, літературу.

Централізація і удержавлення усіх засобів дали большевикам змогу контролювати ці засоби та здійснювати так зване «інтернаціональне виховання» населення. Затим що людство не знає інших спроб інтернаціонального виховання населення, важко судити, яким таке виховання мало би бути. У практиці ж большевиків «інтернаціональне виховання» обернулося на проповідування переваги усього російського над усім неросійським. Інтернаціональне виховання, як розуміли большевики, мусіло виховувати в усіх національностях низькопоклонство до всього російського та повне зречення своєї національної самобутності.

Таке виховання, взагалі, годі назвати інтернаціональним. Це шовіністично-імперське виховання, замасковане під інтернаціоналізм. В умовах терору й репресій, таке виховання нібито давало свої плоди: од молдаванина до фіна на всіх язиках все мовчало, висловлюючи лише офіційну точку зору. Здавалося, що й справді большевикам вдалося виховати національну спільноту під назвою «советський народ».

Але така спільнота — советський народ — існувала лише на папері та в уяві трубадурів большевицької пропаганди. Першим фактом, який заперечив існування цієї спільноти, стала еміграція гебреїв з ССРСР. Виховані в ідеях «дружби народів», гебреї, представники «єдиного советського народу», воліли жити не серед

«дружніх» советських людей, а в середовищі своїх одноплемінників в Ізраїлі або взагалі у вільному світі. Концепція «єдиного советського народу» вже тоді дала свою першу (за останні десятиріччя) тріщину.

Але міт про советський народ і жив далі. Про «советський народ», як про реальну категорію, говорили навіть деякі советські інодумці. Вплив советської пропаганди був такий сильний, що й інодумцям важко було мислити інакше. Не згадувалося про татар чи німців, позбавлених своєї куцої советської державности. Ніхто не цікавився, чи вважають себе прибалтійці або українці-католики приналежними до советського народу. Ще менше думалося про національні амбіції казахів, грузинів, вірмен, азербайджанців, мордві, тощо. Мислення вкладалося в межі, вироблені імперськими стандартами.

Аж ось події останніх часів показали, що прибалтійці не хочуть бути часткою советського народу, що українці католики не підходять під поняття «єдиного советського народу», бо хочуть релігійної свободи, що в умовах «дружби народів» чи не найжахливіший злочин, який годі допустити в рамках «єдиного» народу. Щождо вірмен і азербайджанців, то будучи представниками «єдиного советського народу», ці народи, включно з партійним керівництвом, виявляють зовсім протилежні погляди на їхнє «єдине» територіальне розмежування, відповідно до власних національних інтересів. А в середовищі сибіряків із Свердловська існує течія, яка захищає ідею: «Росія для росіян — Гебреї забирайтеся до Біробіджану!». У світлі цих фактів, «єдиний советський народ» зникає, як булька на воді.

«Єдиний советський народ» — це категорія, яка могла існувати лише в умовах тотального терору й репресій. З послабленням терору, зникає і єдність «єдиного советського народу».

Де корінь соціальних хвороб ССРСР?

Питання: Чому в ССРСР процвітає злочинність, пияцтво, наркоманія, розпуста, лихослів'я?

Відповідь: Причину усіх соціальних хвороб людства комуністична ідеологія добачає в приватній власності. Комуністи вірять, що знищивши приватну власність на землю й засоби виробництва, вони створять суспільство соціальної гармонії. Згідно з економічними передбаченнями Маркса, таке суспільство буде позбавле-

не визиску людини людиною, а коли не буде визиску, то не буде соціальних хвороб. Настане рай і благодать.

Але комуністична дійсність спростувала усі «геніяльні передбачення» пророків комунізму. У суспільстві сподіваної соціальної гармонії катастрофічно занепала мораль. Занепад моралі став причиною цілої низки антисоціальних явищ — злочинности, алкоголізму, розпусти.

Якщо усі антисоціальні явища марксизм списує на визиск людини людиною, то виходить, що в комуністичному суспільстві не знищено визиск людини людиною, а навпаки, цей визиск збільшився.

Знищення відповідальности й опіки над власністю та виробництвом з боку мільйонів власників вимагало створення для керівництва націоналізованої власности певного бюрократичного апарату. Практика комунізму показала, що керівництво удержавленою власністю з допомогою бюрократичного апарату виявилось дорожчим та менш ефективним і вимагало значно більшої кількості людей, ніж керівництво тією ж власністю почерез мільйони приватних власників. На одного виробника стало припадати куди більше одиниць керівників. Цей керівний апарат, хоч і не є власником засобів виробництва й землі юридично, фактично є визискувачем (експлуататором) праці виробників, бо в утворенні матеріальних благ участі не бере, а привласнює собі левину частку наслідків праці виробників. Славнозвісна номенклятура ССРСР є в цьому бюрократичному апараті найбільш упривілейованою частиною бюрократичної ерархії. Але ця ерархія самою номенклятурою не обмежується. Між номенклятурою і прямими виробниками усіх матеріальних благ в ССРСР — робітництвом, закріпаченим у колгоспах селянством та інженерно-технічним персоналом — існує ще кілька шарів бюрократичної ерархії, які керують державними засобами виробництва.

Таким чином, у системі державної власности на засоби виробництва безпосередній виробник обробляє набагато більший контингент керівників, ніж у системі приватної власности. Отже, визиск людини людиною не зменшився, а зріс. Існування цього визиску замасковано системою державної власности.

Якщо визиск трудівників зріс у комуністичній державі, то зросли й антисоціальні явища. Це так вчить марксизм. Але, відірвавшись від марксизму, треба сказати, що там де нема прав людини, зростають соціальні хвороби. Цього Маркс та інші теоретики марксизму не говорили, бо усі їхні теорії були далекі від життя, являючи собою зразок кабінетного мислення. Практика перекона-

ла навіть самих комуністів у тому, що життям керують інші закони, ніж створені в уяві кабінетних мислителів. Життя доводить, що удержавлення приватної власності якраз і веде до занепаду моралі.

Палестинські події

Питання: В українських газетах майже нема повідомлень, а тим більше коментарів, про події на окупованих Ізраїлем арабських територіях. Про ці події легше довідатися з американських газет або телевізії. Чим це можна пояснити?

Відповідь: Правду кажучи, я вирішив перевірити ваше твердження, взявши 10 чисел одної української газети для контролю. І справді, у десятих числах я знайшов лише коротеньку згадку, що «ізраїльські солдати вбили двох палестинців на окупованій території під час сутичок демонстрантів з поліцією та військом. Досі від куль солдат на окупованих землях загинуло 207 палестинців. . .». Справді, телевізія про ці події дає більше інформацій.

Події в Ізраїлі не можуть не викликати занепокоєння у всіх, хто думає про проблеми сучасного світу. Ми знаємо слова акад. Сахарова, що мир у світі неможливий без забезпечення людських прав для всіх громадян. Події в Ізраїлі викликають негативну реакцію в усьому світі. Проблема палестинців вимагає розв'язання, так само як проблема поневолених народів у ССРСР. Не бажаючи розв'язати цю проблему, Ізраїль не розуміє або не хоче зрозуміти, що своєю політикою він зміцнює комуністичні настрої у світі.

Успіх кандидата на пост президента США Джессі Джексона великою мірою завдячує політиці Ізраїлю. Солідарне з палестинцями негритянське і ненегритянське населення Америки підтримало кандидатуру Джессі Джексона, відвертого прокомуніста, який до своєї програми включив вимогу створення незалежної палестинської держави. Ця вимога знайшла підтримку великого числа виборців-демократів. Демократична партія не висунула Джессі Джексона кандидатом на президента, але він виговорив собі певні політичні вигоди в разі обрання Дукакіса на президента США. Отже, комуністичні впливи в адміністрації Америки, в разі обрання Дукакіса збільшилися б. Це прямий наслідок неврегульованості палестинського питання.

Засліплені шовіністичним дурманом керівники Ізраїлю не бачать цієї небезпеки. А ця небезпека — інфільтрація прокомуністичними елементами урядових кіл США — цілком реальна, і по-

пулярність Джессі Джексона буде не падати, а рости, поки палестинську проблему не буде розв'язано.

Чому про це мало пишуть наші газети? Мені здається, що редактори не хочуть мати клопотів з досить активними гебрійськими організаціями у вільному світі, які безпідставно звинувачують в антисемітизмі будь-кого за найменшу критику Ізраїлю, не кажучи вже про те, що ці кола усіх українців зачисляють до антисемітів. Крім звинувачень в антисемітизмі, ці кола часто-густо погрожують різними санкціями.

Ось переді мною повідомлення з Канади про те, що Ліга Захисту Гебрійів у Калгарах загрожує членові парламенту Олексі Киндієві, що його «вичистять» з консервативної партії за те, що Киндій гостро критикував поведінку Ізраїлю на палестинських територіях. Заразом Ліга заявила, що гебрійська громада Калгарі вирішила, що Киндій програє у наступних виборах.

Характерно, що газета, яка опублікувала це повідомлення, утрималась від будь-яких коментарів на цей факт. А такий факт є затиском свободи слова у вільному світі.

Як бачите з цього прикладу, а прикладів можна навести більше, що гебрійські кола дуже емоційно сприймають усяку справедливу критику Ізраїлю, не розуміючи, що цим вони підживлюють комуністичні настрої. Затиск усякої критики це одна з ознак тоталітаризму, заспів до сваволі й беззаконня. Кожна нація, яка хоче зватися демократичною, мусить не затискати критику, а давати їй відсіч, якщо вона несправедлива, і робити висновки з неї, якщо вона справедлива. Там, де гинуть безборонні цивільні люди, потрібне негайне й ділове врегулювання, потрібні переговори й компроміси.

Щож до редакторів деяких газет, то вони воліють оминати пекучі проблеми, замість справедливої й безсторонньої аналізи цих проблем. Мовляв, «моя хата з краю. . .».

РЕЗОЛЮЦІЇ

V Світового З'їзду Організацій Українського Визвольного Фронту
у Торонті, 21 листопада 1988

1. П'ятий Світовий З'їзд УВФ стверджує посилення останнім часом національно-визвольної боротьби в Україні, якої метою є здобуття повного звільнення українського народу від комуно-російського колоніального поневолення і відновлення суверенної соборної держави.

2. З'їзд рішуче відкидає всякі концепції зреформованої со-ветсько-російської імперії, включно з конфедерацією чи іншого типу автономією і псевдо-демократичним ладом, як обманливі і шкідливі ідеї для самобутнього існування української нації.

3. З'їзд вважає, що політика М. Горбачова та його Політбюра КПСС зміряє до ідейного та адміністративного оновлення та економічно-технологічного скріплення російської імперії. Тому СУВФ буде давати всю можливу допомогу українській самостійницькій визвольній боротьбі, в якій рішальну роль відіграє Організація Українських Націоналістів (революціонерів), яка поборює цього нового роду російський імперіялізм.

4. СУВФ слідкує за розвитком визвольних процесів у народах, уярмлених російськими імперіялістами в ССРСР і сателітних країнах, та стверджує повну правильність дотеперішньої визвольної концепції ОУН про потребу й закономірність спільного фронту визвольних рухів цих народів. Цей фронт проявляється в оформленні Антибольшевицького Б'юро Народів (АБН) з кличем: «Воля народам — воля людині!» СУВФ вважає одним із своїх головних завдань давати максимальну піддержку розбудові цього міжнародного фронту, якого основною метою є ліквідація російської імперії. Тому для СУВФ АБН є важливим співчинником у визвольній боротьбі українського народу.

5. П'ятий Світовий З'їзд УВФ вітає Українське Державне Правління, що діє постійно від Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 року під керівництвом Голови, пок. Ярослава Стецька, а тепер — Богдана Федорака: СУВФ визнає УДП й даватиме йому свою всесторонню піддержку, поскільки УДП є репрезентантом волі українського народу та національної держави в протиставленні до російської колоніальної системи ССРСР.

6. Відбуваючи V З'їзд СУВФ у ювілейному році відзначування Тисячоліття Християнської України, радіємо, що українці на Рідних Землях і в діяспорі велично вшанували цю епохальну подію

встановлення Христової віри й Церкви в Україні. Наша спільна постава дає відсіч усім диверсіям і дезінформаціям російських імперіялістів, які стремлять знищити Українські Церкви і вкрати та присвоїти собі нашу історичну спадщину. З'їзд уважає, що боротьба проти російської імперської церкви буде поширюватися і розгорятися, бо та «церква» виконує зростаючу роль у русифікації і денаціоналізації українців. Ми висловлюємо обурення проти тих різних християнських Церков, які определили себе по боці російської колоніальної псевдо-церкви, включно з помітною участю Світової Ради Церков, деяких ватиканських кіл та західних інтелектуальних середовищ, чим вони допомагають Москві присвоїти спадщину Церкви, заснованої в Україні за князя Володимира Великого 988 року.

7. З'їзд стверджує незмінну велику роль, яку виконує в українській нації Христова Церква і віра. Катакомбні Церкви в Україні дають духовну наснагу мільйонам українців, скріплюють їхню національну свідомість і патріотизм. СУВФ відстоює завершення патріархатом наших Церков. Українська Помісна Католицька Церква повинна далі скріплювати своє патріархальне оформлення, заініційоване й проведене пок. патріархом Йосифом. Також даємо Українській Православній Церкві в діаспорі, очоленім митрополитами Мстиславом і Василієм, рівнорядну всесторонню піддержку в їхньому рості та завершенні власним патріархатом.

8. Ми з признанням і подивом трактуємо сотні патріотів і діячів культури в Україні, які змагаються за самобутне і державне життя нації, жертвуючи своїм особистим, професійним і родинним життям. Рівночасно засуджуємо тих людей типу Щербицького, які коляборують з російськими окупантами проти інтересів і добра українського народу. Ці національні шкідники вислугуються в адміністрації ССРСР і в промоцванні горбачовського зреформованого нео-імперіялізму.

9. З лона народу формуються в Україні різні об'єднання, установи, угруповання для специфічних завдань, наприклад, для маніфестування перед світом релігійних, культурних, суспільно-правових стремлінь, які мають самобутній чи суспільно-корисний національний характер. Високоякісну роль виконують світські комітети піддержки наших Катакомбних Церков. Також заслуговують собі на нашу піддержку державно-визвольні почини різних груп. Ми свідомі, що російські шовіністи постійно намагаються розкласти національно-визвольний рух, звести його на рейки прогорбачовського реформізму та підривати от хоч би такими заходами, як вереснева акція КГБ проти ОУН. У цьому аспекті, в Україні як і в інших уярмлених народах, проходить потужний ідейний бій між проімперськими і пронаціональними силами.

10. З'їзд уважає українство діаспори нерозривною частиною української нації. Тому українська діаспора мусить включатися у процеси нації. Закликаємо всіх українців по цілому світі словами Івана Франка «Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть, що за долю мільйонів мусиш дати ти одвіт!» Закликаємо давати піддержку для Організації Українських Націоналістів і всю енергію української спільноти звернути на поборювання советсько-російської імперії та перемогу Христової Правди і Правди України!

11. У боротьбі нації за своє існування важливу роль сповняє культурний фронт. Це боротьба за душу українського народу, за його високу національну свідомість і гордість та ідейну жертвенність у боротьбі за визволення та здобуття народові волі і державної суверенності. Однак російські імперіялісти розгорнули свою ідеологічно-культурну офензиву проти української нації під плащиком договору про культуробмін між ССРСР і іншими державами. Світовий З'їзд УВФ засуджує спілкування деяких українських професорів і діячів на Заході з урядовцями окупаційного режиму, з вислужниками завойовників. Кожна так звана наукова чи інша зустріч з представниками ССРСР-УСРСР лише підсилює режим, додає йому престижу, оправдує вислужників Москви й заважає русифікаційну й націовбивчу роль всіх установ УСРСР. Ми закликаємо цих осіб, які на добрих посадах на Заході, перестати коляборувати з запродавцями ворога України, в той час коли мільйони українського народу незмінно жорстоко визискувані й під тоталітарним чоботом зайдів на невільничій праці в колгоспах, індустрії й копальнях.

12. Поскільки ми є на складному етапі національно-визвольної боротьби, то важливою є виховна діяльність з молоддю діаспори. Тому V-ий Світовий З'їзд УВФ закликає всі свої складові організації приділити якнайбільшу увагу ідеологічному вихованню та вишколові в дусі українського державницько-націоналістичного руху, зокрема молоді згуртованій в СУМ-і, ТУСМ-і, як також в різних крайових студентських товариствах, та давати їм всебічну допомогу.

13. З'їзд стверджує, що ніякі реформи в ССРСР ні пропаганда «гласности» та демократизації не принесуть українському народові гарантій його свободи й суверенності. Лише цілковите знищення ССРСР і російського імперіялізму та встановлення національної держави в дусі великого Миколи Міхновського «Україна для українців!» дадуть такі гарантії. Не зважаючи на різні тактичні і методичні зміни у ССРСР, суть націовбивчого шовінізму російських імперіялістів домінує в політиці Москви, що є далі страшною загрозою для існування української нації. Тому потрібні якнайчисленніші борці за Українську Самостійну Соборну Державу з-по-

між молодого покоління під кличем: «Бог і Україна!» — під знаменами Хреста і Тризуба.

14. V Світовий З'їзд УВФ закликає всі українські установи в діаспорі, зокрема крайові центральні й координаційні осередки — Світовий Конгрес Вільних Українців — єднатися докола боротьби нації за відзискання української держави і поборювання російської імперії з усіма її розкладовими диверсіями. Остерігаємо перед ілюзіями одержання від москалів волі для українського народу мирним, добровільним шляхом, а всякі ідеї федерації й автономії в межах СРСР — це лише тимчасові поступки імперії, яка гарячково модернізується і оновлює свої месіянстичні загарбницькі ідеї. СУВФ підтримує заложення, на яких заснований СКВУ, бо ці заложення вповні актуальні й правильні.

15. З'їзд стверджує, що панівні кола західних держав ведуть політику співпраці з російською імперією, чим дають Москві змогу реалізувати своє переформування в нову агресивну потугу, як теж полегшують своєю політикою московське панування над загарбаними націями. Така політика приведе до свіжих московських агресій в майбутньому, а не до тривалого миру й волі народів. Тому СУВФ вестиме скріплену діяльність приєднання західних держав на бік політики визволення народів, уярмлених російськими імперіялістами.

16. V Світовий З'їзд УВФ підтримує ініціативу ОУН і УДП створити Всеукраїнський Державний Центр, в склад якого входили б усі незалежні державні формації українського народу, що поставили в двадцятому столітті. Такий ВДЦ підсилить єдність народу в боротьбі за УССД.

17. З'їзд поручає всім ОУВФ та громадянству гідно відзначити 1989 року 70-річчя Універсалу Соборности України (22 січня 1919), 60-річчя від заснування ОУН (2 лютого 1929), 175-річчя від народження Тараса Шевченка (9 березня 1814), 50-річчя від проголошення самостійности Карпатської України (15 березня 1939) і 30-річчя загибелі сл. пам. Степана Бандери (15 жовтня 1959).

З дому неволі

ДО ПРОЦЕСІВ НАЦІОСТАВАННЯ І ПОДІЙ В УКРАЇНІ

Увесь 1988 рік, а головню його кінцеві місяці, а відтак перші місяці 1989 року позначилися в Україні дальшим розвитком масових зрушень серед усіх верств і прошарків народу в напрямі національного освободження у вільній державі, соціальної справедливості і вільного розвитку на церковному, культурному й громадському полях, користаючи в цьому процесі націоставання із стану, що довго назривав, а вкінці й заіснував у ССРСР та закутих у ньому національних республіках.

За цей відносно короткий проміжок часу в Україні постало біля 30 незалежних від існуючої влади і комуністичної партії різнородних організацій, які поставили перед собою завдання сприяти розвиткові української національної духовості і впливаючій з цих надр та всієї дотеперішньої історії державницькій думці, як і самої державности. Помножилися також кількісно й якісно незалежні журнальні та пресові видання. Скріплюється в конкретній діяльності Помісна Українська Католицька Церква і зроблено перші необхідні кроки, щоб відновити знищену большевицькою Москвою в 1929-30 рр. Українську Автокефальну Православну Церкву. Під час підготовки цього числа «Визвольного Шляху» до друку, в Києві, як і в інших місцевостях України розгортається масова акція за усунення від влади в республіці та від керівництва в комуністичній партії в Україні В. Щербицького, відомого «брежневця», а почасти й «сталініста», який стоїть на перешкоді хочби самій «перестройці» та «гласності», якщо вже не сягати тамошніми думками та чинами глибше і дальше в сутності національного питання. На зовнішньому полі серед народів у т.зв. ССРСР дійшло по кількамісячній підготовці до узгіднення та підписання представниками семи національних народньо-визвольних рухів «Хартії Свободи Поневолених Народів ССРСР», якою відкинено *«не тільки сумісне існування в рамках імперії, але також федеративний чи конфедеративний устрій»* (цитата з «Хартії. . .», підкреслення Редакції).

Під час писання тієї нотатки, в Україні діють Українська Гельсінська Спілка, яка є ще в процесі остаточного оформлення своєї програми, і Український Християнський Демократичний Фронт, що також є в процесі остаточного оформлення своєї програми. Згідно з «Інформатором» ч. 8 із січня 1989 року, Виконавчими Секретарями Спілки затверджено під час засідання Всеукраїнської Координаційної Ради УГС Левка Лукіяненко, Михайла Гориня, Миколу Горбала і Степана Хмару. Вячеслав Черно-віл став керівником Пресової Служба УГС, а Євген Пронюк — кореспондентом Інформаційного Центру УГС. Важливе значіння і ролю в процесі націоставання в Україні сповняє «Товариство Української Мови ім. Т. Шевченка» в Києві і ряд других установ, клубів, товариств тощо.

Після довгих і важких дебат і полемічних ударів на форумах Спілки

Українських Письменників України, як і на інших офіційних форумах, в республіканській та обласній підсоветській пресі, в лютому 1989 року на сторінках «Радянської Освіти» появився проект програми «Народнього Руху України за Перебудову», основоположниками якої стали члени комуністичної партії, що хочуть офіційним, а чи легальним шляхом прямувати до більшого ніж досі незалежнення від Москви в політичних, соціальних, господарсько-економічних і культурних площинах, демократизації советського устрою і публічного засудження як злочинців проти людства усіх тих, які за Сталіна і в пізніших декадах завдали українському народові та його Батьківщині нечуваних спустошень. Цей рух ґрунтується, як це бачимо з проекту його програми, на принципах ленінізму та згуманізованій комуністичній партії, щось на зразок того, з чим в одному чи другому виступі погоджувався сам М. Горбачов.

По кількох днях проти цього проекту виступив орган КП УРСР «Радянська Україна», бо, мовляв, таким рухом за перебудову являється комуністична партія, а ініціатори програми «Народнього Руху. . .» — також комуністи. Це, як і ряд других прикладів говорять самі за себе, коли мова про комунізм як політичну програму і т.зв. рух в СРСР.

Ось це стільки на вступі до всіх цих матеріалів, що наспіли до Редакції від Української Центральної Інформаційної Служби, і що їх друкуємо в цьому числі.

Але перед переходом до інформацій і матеріалів з України мусимо висловитись ще в одній справі, а саме: слідкуючи за поставою до подій в Україні організованого українського церковного, політичного, науково-культурного і громадського світу в діаспорі, наша увага задержалася над інформацією радія «Свобода» про публікації українських советських авторів в українському «закордонному» журналі «Сучасність». Відповідаючи на запит ведучого розмовою, Роман Купчинський, голова «Прологу», видавця журналу «Сучасність», потвердив, що «Сучасність» збралася з представниками Товариства «Україна», яке погодилося піти назустріч давнішій ідеї «Прологу» в тому, щоб творці культури в Україні могли друкуватися в українській заграничній пресі, а живучи на Заході українці — в пресі підсоветській. В послідовності цього Р. Купчинський поінформував свого співрозмовця з радія «Свободи» про те, які саме автори і в котрих найближчих числах «Сучасности» будуть вони друкуватися. Він також подав, що, згідно з домовленням, кіоски в таких, між іншим, як Київ, Львів або Чернівці матимуть дозвіл продавати «Сучасність».

Прочитавши це, поза шкірою повіяло холодом. Ідея такого «друження» походить, як висловився Купчинський, ще із 60-их років. Здійснено її під кінець 1988 року якраз з представниками т-ва «Україна», яке весь час було і зараз є відногою КГБ для диверсійно-дезінформаційних цілей в українській діаспорі. Його орган «Вісті з України» і книжкові та брошуровані видання на мовах українській і англійській в Україні невідомі. 90 відсотків друкованого цим т-вом матеріалу пересичені інсинуаціями та дезінформацією у своєрідному для української діаспори «патріотичному» прорадянському сосі. І з цим т-вом «збратався» «Пролог» із «Сучасністю», за якими стоїть середовище ЗП УГВР. Це «братання» завершено якраз тоді, коли в Україні розгортається змаг до вольности і державно-

сти, проти якого виступає комуністична партія, Москва й КГБ, і коли навіть частина членів компартії повертає на національно-державницькі позиції. Отже, замість принаймні моральної солідарності, скажімо, з УГС, УДХФ тощо, середовище «Пролог» потребуватиме піти проти цього руху, як вірний «друг» того чи тих, яким служить т-во «Україна».

Крім самого холоду, багато дечого починає щойно тепер вкладатися на свої місця, включно до минулорічного «Бумерангу», який був спрямований проти революційної ОУН під *фальшивим* претекстом. Виставлена в Києві для чужинецького журналіста «підривна» література революційної ОУН складалась основно з видань «Прологу», що їх «бандерівці» в Україну чи в Польщу не пересилали.

Редакція «Визвольного Шляху»

УКРАЇНСЬКИЙ ХРИСТИЯНСЬКИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ ФРОНТ

(УЦІС) Згідно з одержаними інформаціями з України, у Львові створено ще одну незалежну від влади українську організацію — Український Християнський Демократичний Фронт. Після довгої підготовки, 13-го січня 1989 року відбулося Надзвичайне Установче Віче УХДФ, на якому прийнято Статут і Програму та обрано керівні орган УХДФ. Головою Центральної Ради УХДФ обрано Василя Січка.

Нижче подаємо текст Протоколу Установчого Віча, а Статут і Програма будуть опубліковані окремо.

*

Протокол Надзвичайного Установчого Віча від 13 січня 1989 р.

13 січня 1989 року відбулося у Львові Установче Віче-З'їзд Українського Християнсько-Демократичного Фронту (УХДФ).

Віче відмітило, що воно було скликане за надзвичайних обставин, без ширшої підготовки, тому що ЦК КПУ і КГБ розпочали кампанію переслідувань з метою припинити діяльність Фронту. Тому установче Віче має статус Надзвичайного. Воно було скликане Організаційним Комітетом з метою затвердження Програми і Статуту УХДФ та обрання керівного органу Центральної Ради Фронту.

В день проведення Віча теж не обійшлося без ексцесів з боку влади. Ще перед початком Віча, до приміщення силою увірвалося чотирьох службовців з апарату Міністерства внутрішніх справ, на чолі з заступником начальника карного розшуку Ленінського району міста Львова Смиком Зиновієм Петровичем. Близько години часу вони переглядали всі папери і переписували прізвища та адреси, особливо місця праці тих делегатів, що вже прибули на Віче. Мабуть наступним кроком влади будуть репресії делегатів на місцях їхньої праці. Ці делегати, що прибули пізніше і знаходилися в той час надворі, були свідками, як після виходу міліції з приміщення Віча, до них приєднались кілька працівників КГБ, які чекали на вулиці і які ймовірно послали для обшуку міліціантів, не бажаючи самим фігурувати в цій акції.

Наскок працівників каральних органів перешкодив відправленню Богослужби перед початком Віча, але воно розпочало свою роботу урочистими молитвами за український народ, за Україну і за Боже благословення для цієї справи, що її розпочинає УХДФронт.

Найперше Віче обговорило питання назви цієї громадської організації і вирішено затвердити назву Український Християнсько-Демократичний Фронт (УХДФ).

Віче обговорило і одноголосно затвердило Статут і Програму УХДФ.

Віче обрало Центральну раду УХДФ в складі 13 чоловік:

Січко Василь, Картин Тарас, Єдинороз Степан, Торко Микола, Штурмак Іван, Чекальська Лідія, Касіян Володимир, Корнилюк Ярослав, Сеньковський Володимир, Коник Зиновій, Січко Петро, Чекальський Роман, Кіндратюк Микола.

Члени Центральної Ради обрали головою ЦР УХДФ Василя Січка, а секретарем — Лідію Чекальську.

Віче обговорило пекучу на сьогоднішній день потребу виховання української молоді і було вирішено відновити при УХДФ молодечу організацію ПЛАСТ, котра існувала колись в Україні і діяльність котрої була припинена з приходом на нашу землю сталінського терору. Віче доручило всім делегатам і членам громад УХДФ розпочинати практичну роботу з відновленням Пласту. Керівну роботу в цьому питанні Віче доручило членам Центральної Ради Тарасові Картин, Степанові Єдинороз, Миколі Торко та Іванові Штурмак. Керівником Пласту обрано Тараса Картина.

Віче також обговорило питання організації при УХДФ «Товариства Просвіта» та відзначено позитивну роботу, яка вже ведеться в цьому напрямку, особливо в громаді (відділі) УХДФ міста Львова. Віче доручило організаційно-керівну роботу «Просвіти» членам Центральної Ради Ярославові Корнилюк, Володимирові Сеньковський і Володимирові Касіян. Головою «Просвіти» обрано Ярослава Корнилюка.

Керівництво діяльністю по релігійно-виховному і національно-патріотичному відродженні населення Віче доручило членам Центральної Ради Петрові Січко, Романові Чекальський і Миколі Кіндратюк.

Організаційну роботу економічної діяльності УХДФ Віче доручило Зиновію Коник.

Віче відмітило роботу членів УХДФ по збиранню коштів на допомогу Вірменії від Української Католицької Церкви і визнало потрібним виділити ще частину своїх покищо скромних фінансів Українській Католицькій Церкві й її Фонд на допомогу Вірменії.

Віче обговорило становище переслідуваної Української Католицької Церкви, заслухало звіт повідомлень ряду делегатів по цьому питанню і зокрема делегата з Івано-Франківщини Івана Бойчука, котрий розповів про переслідування українців-католиків села Грабівка, яких каральні органи під загрозою суду тиснули, щоб підписували згоду на відкриття у селі російської православної церкви. Віче осудило переслідування владою українських християн і прийняло резолюцію на захист УКЦ.

Віче прийняло постанову домагатися відкриття пам'ятника одному з найдостойніших людей нашого народу — Митрополитові Андрієві Шеп-

тицькому у Львові й зобов'язало Центральну Раду написати з цього приводу відозву для збирання підписів про відкриття такого Пам'ятника.

Віче прийняло постанову — найбільшим національним святом вважати День Проголошення Незалежності України 22 січня 1918 року і визнало потрібним закликати всіх українців урочисто і по-святковому відзначати цей день.

Віче осудило кампанію ЦК КПУ й КГБ спрямовану на припинення діяльності УХДФ, осудило брудні статті проти УХДФ в комуністичній пресі, а також визнало неправомірним дію Президії Верховної Ради УССР, котра заяву про реєстрацію УХДФ направила для розгляду в ЦК КП України. Віче зобов'язало Центральну Раду вислати протест з цього приводу до Президії Верховної Ради ССРСР.

Віче визнало, що воно було скликане за надзвичайних обставин, має статус надзвичайного і тому багато проблем ще залишилося невирішеними. Надзвичайне установче Віче визнало необхідним, при заіснуванні сприятливіших обставин, скликати ще одне Віче на широкій представницькій основі.

Віче УХДФронту закінчило свою роботу ввечорі 13 січня урочистими молитвами в наміренні Українського Народу.

Василь Січко — Голова ЦР УХДФ
Лідія Чекальська — Секретар ЦР УХДФ

Львів, 13 січня 1989 р.

РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Роздуми над публікаціями

7 лютого 1987 р.

(УЦІС) Нижче подаємо текст статті Розстріляне Відродження, що її одержано недавно з України. Написана вона в Ювілейному Році 1000-ліття Хрещення України, але щойно тепер публікується вперше.

За останніх кільканадцять місяців появилось на Україні чимало публікацій про Великий терор в тридцятих роках. (Публікації на цю тему за кордоном появлялись постійно від багатьох років, а нещодавно на Заході вийшла книжка «Розстріляне Відродження»). Нас, очевидно, тішить більше те, що появляється в Україні, бо воно доступне більшому колу читачів ніж видання з-за кордону. Автори публікацій в Україні виходять, річ зрозуміла, з інших заложеннь ніж заграничні, але уважний читач з всього разом може укласти певну правильну цілість про Велику Трагедію України. У мене викликає тривогу те, що одні і другі охоплюють в основному тільки тридцяті роки, навіть не дошукуючись коріння і причин трагедії Нації. Все складати на Сталіна і сталінізм, хоч воно сьогодні модно і вигідно, то все ж таки не видержує здорового глузду. Таке ставлення справи не дає повного обсягу подій, а лише освітлює малий, хоч найтрагічніший, відтинок панування на Україні російського большевизму. А нам потрібно зробити повний облік Розстріляного Відродження і знайти його коріння, причини та початок. Без цього підрахунку не зможемо усві-

домити всю величину втрат, яких нам завдано. Втрат фізичних — розстрілами, голодом і муками, експлуатацією нашого національного майна; втрат культурних — нищення пам'яток матеріальної культури історії народу, вивозом і розпродажом шедеврів нашого мистецтва, експлуатацією наших умів; втрат національно-політичних — вихолощення нашого розуму з політично-державних ідей. Все це належить до Розстріляного Відродження і рахунок треба пред'явити ворогові і собі. При цьому дуже важне усвідомити, що у цій злочинній дії російського імперіялізму супроти України, і не тільки, виступила яскраво співдія всіх російських політичних сил: — від чорносотенсько-білогвардійських до червоно-большевицьких та клерикальних з еміграцією включно. Виявилось це зокрема тепер, в Ювілейний рік 1000-тя Християнства в Україні. Такі непримиримі, здавалося б, сили, як Московський патріархат і ЦК КПСС з їх главами на чолі та «опозиційна» еміграція, спільно організували свої торжества. Чи ці торжества мали більший чи менший успіх, тут не має значення. Важливим є факт, що вони спільно на очах світу окрадають нас з нашої історії. Та, чи ми всі зрозуміли це? Чи ця злочинна акція окупанта дала нам поштовх до національного і релігійного єднання, хоч би до спільної молитви в Ювілейний рік? Однозначно відповісти на це питання не можна, на жаль!

Вернімося до роздумів. Правдою є, що в тридцятих роках окупант знищив нас мільйони. Але правдою є і те, що це був ані початок, ані кінець процесу *плян*ового нищення Нації. Пошукаймо початків і причин. Розстрілювання нашого Відродження започаткували дві події, а саме: — большевицьке повстання у січні в Києві і здобуття безборонного Києва большевицькими військами Муравйова в лютому 1918 року. Муравйов, з однієї сторони, нищив безборонне місто, а з другої — розстрілював нас на вулицях міста без питання і суду. Про це можна навіть прочитати в деяких советських публікаціях. І це діялося в столиці української держави — УНР, яку ще в грудні 1917 року визнав Совнарком Леніна. Розстрілювання відродження Нації почалося від нищення нашої Держави. Відтоді розстрілювання нас велося перманентно, постійно. Масово і індивідуально. Згадаймо тільки декотрих. В 1919 р. Чека розстріляло М. Міхновського, визначного тоді державника; в 1922 р. підступом Чека замордувало композитора К. Стеценка. Чи всіх перелічиш? Тоді теж большевики почали розстрілювати, так би мовити, на запас, тобто і тих українців, які на їх думку могли колись отямитись і вчинити «націоналістичні виступи». Так підступом на фронті був застрілений в затилок большевицький ватажок на Україні М. Щорс, який поміг москалям вдруге здобути Київ в 1919 р., вже більше він не був потрібний; так в тому ж році отруїно большевицького ватажка В. Боженка, який відіграв таку ж ганебну роль проти свого народу як і Щорс. Білогвардійці натомість тоді ж застрілили українського комуніста В. Шахрая, який відважився написати, що «тенденцією українського руху є — Самостійна Україна». Всіх не перелічиш, але фактом є, що *розстрілювання* українського відродження почалося власне тоді. Те, що сталося пізніше, було тільки простим продовженням і розгортанням *великого злочину* Росії проти нас, України. Ті, які пишуть про терор тридцятих років, хай пам'ятають про це.

Мусимо усвідомити ще два фактори нашої трагедії. Перший — це те, що на місце розстріляних українців, окупант прислав на Україну міль-

йони москалів, наказуючи приймати їх як «братську поміч». Цей процес триває досі. Другий — у цій злочинній дії проти нації помагали ворогові українські комуністи і інші тоді ще ліві. Не змінює цього факту, що частина з нас робила це несвідомо. Не виправдує його і те, що ворог пізніше і їх самих розстріляв.

Я схиляю голову перед пам'яттю замордованих і розстріляних ворогом — М. Скрипника, П. Любченка, М. Хвильового, Д. Фальківського і всіх кого ворог знищив тільки тому, що були українцями. Віддаю належне Скрипникові, який мав відвагу виступити в обороні рідної мови, чи куцої автономії УССР. Але той же Скрипник в час, коли рішалась доля Нації і Держави, та кожного з нас, в 1917-20 роках, був теж членом Чека і винний у смерті Міхновського, Стеценка і мільйонів тоді замордованих Чека, в тому і своїх одурених однодумців — Боженка, Щорса, Шахрая і ність їм числа.

Я хвалю П. Любченка за його поставу в обороні наших прав. Але в роки визвольних змагань він був по стороні ворога, бо не боронив Української Держави, а пізніше обвинувачував українську наукову еліту і засудив її до розстрілу.

Я з захопленням читав М. Хвильового «Вальдшнепи» і інші його твори (жаль, що при гласності досі не перевидано їх), від душі піддержую його клич — «Геть від Москви! Орієнтація на психологічну Європу». Напевно це був прояв відваги і переосмислення. Та звертаючись до самотійників-державників («жовтоблакитників») з своїм кличем: «Ви і ми, це — Ми», він рівночасно, і разом з ворогом стріляв до «Ви», що, зрештою, не вберегло опісля його самого від розстрілу (саморозстрілу), бо не могло вберегти.

Добре, що Д. Фальківський написав свою «Трагедію України», повчальний заповіт переоцінки себе самого. (Добре було б, що б цей твір знали всі і зрозуміли всі). Та поки Фальківський дійшов до своєї Трагедії, сам творив Трагедію Нації, — будучи активним чекістом розстрілював своїх батьків і братів на наказ того «третього», який опісля «скосив обох». І нічого не змінює, що, мовляв, ми вірили в всесвітні ідеали, вірили пролетарській дружбі, . . . що ворог обманув, . . . що був коварним, . . . що ми думали, . . . хотіли, . . . помилились. Правда, — була це помилка, але й свідомий вибір коляборації з ворогом. На зорі національного Відродження ми були на стороні ворога України, бо ми були. . . «об'єктивно не українською партією, а партією великоросійською», як писав по невчасі В. Шахрай.

Пишу все це не тому, щоб когось засуджувати, зробив за нас це ворог я пробує усвідомити історичну Правду для того, щоб зрозуміти, чому стала в тридцятих роках друга Велика Руїна. А без знання правди про початок лиха, яке сягає власне до 1917 року, не можна цього усвідомити. Пізнавши правду, гірку і тяжку правду, маю надію, що вже ніколи не буде потрібно написати вдруге «Трагедію України».

Хтось може заопонувати і сказати, що всежтаки тоді чимало створено — була українізація, відродилась література, драматургія, тощо. Так, було, хоч можна сумніватись, чи все тоді написане, як і сьогодні, можна назвати українською літературою, чи тільки публікаціями для українців. Натомість тверда правда така, що все і всіх розстріляно або замучено; що ті, яких розстріляно в тридцятих роках — українські большевики,

самі віддаючи Край в 1917-20 рр. російським большевикам, допомогли їм і, посередньо — білогвардійцям, розстріляти себе і мільйони інших. Чи всі тоді Скрипники, Боженки і Елани розуміли це, чи ні, нічого не змінює.

Щодо т.зв. українізації, то треба виразно ствердити, що вона була нам найменше потрібна. Нам треба було деросіянізації, до русифікації, а то значення в своїй істоті не тотожні. Вся т.зв. українізація зводилася в основному до присвоєння не українським населенням, в першу чергу росіянами, мінімум української мови, потрібного для збереження своїх постів в окупаційному апараті на Україні. Але сама суть большевицької влади на Україні лишилась російська. «Українізація» робилась при одночасному і послідовному обмежуванні прав України, прав, які народ здобув в боротьбі за свою незалежність — Українську Народню Республіку в огні революції двадцятих років. Очевидно т.зв. «Уряд УССР» провести деросіянізацію України не збирався, — та і не міг, — бо був це «уряд окупаційної адміністрації на Україні». Вже в грудні 1917 р. т.зв. «харківський ЦВК» (центральный виконавчий комітет) проголосив, що Україна має бути частиною Російської республіки і . . . «поширив на території всі декрети і розпорядження Совнаркому Росії». В січні 1918 р. приїхавши до Берестя, вислані Леніном, де відбувалися мирні переговори між Україною, Центральними Державами і Росією, представники того, як його називав Ленін, «харківського ЦВК», просто заявили, що вони будуть «діяти в складі Загальноросійської делегації і в повній згоді з нею». Можна щонайменше сумніватись чи Скрипник, Затонський, Любченко і інші з тодішніх большевицьких головарів на Україні не знали що діяли.

Якщо йдеться про літературу тих років і культуру взагалі, то треба твердо сказати: все цінне в цій ділянці створили люди, яких ворог не вспів в час визвольних змагань знищити, та ті, які стали на позиції «Геть від Моски». Все інше писане з позицій «інтернаціоналізму» було славленням українською мовою ворога-окупанта і цілуванням українськими устами московського лаптя фірми «большевик». Хай хтось знайде у цій «українській літературі» український національний напрямок, українське державне мислення. Література поневоленого народу повинна власне напрямок нести, плекати і голосити в народі. Не один з нас до самої смерти вважав себе російським комуністом і не зрозумів за що його застрілено. Можливо така постава давала надію, — ануж кат змилується і дозволить далі кричати малоросійською мовою — Слава Цареві (Сталіну)! Така постава призвела до того, що Москва, не боячись за свої інтереси на Україні, назначила губернатором України малоросіянина В. Щербицького, а намісником всія України малоросіянина митр. Філарета. Свої діти гірше ката її розпинають, сказав би поет.

І ще одне. Що приписувати в вину Розстріляному Відродженню? Найбільший його гріх, то «національний ухил», або націоналізм. Що цей визначник інкримінації обіймав? — Тут любов до рідної мови, культури, рідна школа і історія, право жити вільно на рідній землі, самовизначення нації і право на власну державу на власній землі, словом — свідоме українство. Хай хтось назове у сьогоднішньому світі якусь політично-філософську доктрину, яка б заперечувала ці права для сучасної людини і народу. Всі, якраз, твердять і голосять, що ці права є природними для кожної людини і кожного народу. Тоді, за що нас розстрілювали? **Адже ж**

кожний державний народ, маленький чи великий, користується цими правами на своїй землі і ніхто їх за те не називає націоналістами в негативному значенні. Тоді ще раз — що таке інтернаціоналізм? Відповідь одна: — боротьба за право жити вільно у своїй державі.

Після всього сказаного, закономірно родиться питання: — Чи ми могли уникнути Великої Трагедії тридцятих років? Чи могли цьому лихові запобігти? Так, могли, але вже не тоді. В тридцятих роках ми були вже так слабкі, а ворог так сильний, що зламав би наш опір без, навіть, «нашої помочі». Запобігти цьому лихові можна було, і треба було!, в роки визвольних змагань 1917-1920 років. Тоді треба було стати, як інші, одностайно і громадою, незалежно від наших особистих справжніх, чи уявлених переконань і відстояти свою українську державність — Українську Народню Республіку. Бо тільки в своїй незалежній і самостійній державі можуть проявитись всі, повторюю — всі сили Нації. Коли пишемо про Розстріляне Відродження, думаю, треба про все це пам'ятати і писати, інакше наші публікації, навіть цінні, залишаться тільки *писанням* і не будемо знати, «ким за що закуті».

В рік 70-тя IV Універсалу — проголошення Української Народньої Республіки самостійною, ні від кого незалежною Державою українського трудового народу, належить все це пригадати і переосмислити, не тільки для осудження і критики, але передовсім, щоб більше не повторилося, якщо хочемо існувати як народ, як нація.

Іван Васадар

При писанні статті використано, м. ін.:

«Ізвестія Юга» — 14.12.1917 р.

«Донецкій пролетарій» — 14.12.1917 р.

«Документи внешней політики ССРСР». М. 1957 р.

В. Шахрай і С. Мазлах. «До хвилі. Що діється на Україні з Україною». Саратов. 1919 р.

ГОСТРІ ВИСТУПИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

(УЦІС) На Пленумі київської організації Спілки Письменників України 31 січня дійшло до гострої конфронтації між письменниками та завідувачим ідеологічним відділом ЦК КП України Леонідом Кравчуком. Не зважаючи на те, що Пленум був скликаний, щоб розглянути екологічні питання, а також проблему встановлення державного статусу української мови, центральною темою обговорення стали питання, пов'язані з Національним Фронтом сприяння перебудові на Україні. Згідно з інформацією з Киява, Леонід Кравчук у своєму виступі заявив письменникам, що ті, хто не погоджується з теперішньою політикою ЦК КПУ щодо національного питання, можуть покинути лави компартії. На це письменник Іван Драч відповів, що його тричі намагалися виключити з партії, а тепер не він один може вийти з неї, а вся парторганізація київських письменників, ба більше — всі комуністи-члени Спілки Письменників України. Учасники пленуму зустріли виступи Івана Драча та інших письменників, що підтримували його погляди гучними оплесками. Вкінці письменники поставили вимогу, що прийняті пленумом резолюції мають бути оприлюднені

найпізніше до кінця лютого в газеті «Літературна Україна». Якщо цієї вимоги не буде реалізовано, письменники опублікують резолюції власними заходами.

ХАРТІЯ СВОБОДИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ ССРСР

(УЦІС) На нараді представників Національно-демократичних рухів, яка відбулася у Вільнюсі наприкінці січня ц.р. і яка звернулася з окремим закликом до російської інтелігенції, про що ми вже повідомляли (У-6/60/89), опрацьовано теж звернення до урядів і народів світу п.н. Хартия свободи поневоленых народов СССР. Текст цього звернення в українському перекладі подаємо нижче.

*

Урядам і Народам Світу

8 лютого, 1989 р.

Ми, представники Народно-визвольних рухів Вірменії, Білорусі, Грузії, Литви, Латвії, Естонії й України, які зібралися 28-29 січня 1989 року в м. Вільнюсі, повідомляємо про створення спільного Комітету, в якому об'єднуються наші зусилля для створення вільних і незалежних держав.

Історія показала, що саме існування багатонаціональної імперії є анахронізмом, що створює нестерпні умови для всіх народів, які в ній перебувають. Ми вважаємо, що плюралізм є таким же основоположним принципом в міжнародних відносинах, як і в сфері людських прав.

Утверджуючи право кожного народу на ідивідуальний шлях розвитку, ми, проте, представляємо рухи народів, які десятки років борються за національну незалежність. Нікому не нав'язуючи своїх уявлень про державний устрій і суверенітет, ми вважаємо неприйнятним для народів, яких представляємо, не тільки сумісне існування в рамках імперії, але також федеративний чи конфедеративний устрій.

Ми потребуємо політичної і моральної підтримки нашого руху з боку всіх урядових і суспільних організацій. Ми надіємося, що переможе наше розуміння сьогоденного світу, згідно з яким лише вільне і незалежне існування народів, які до цього стремлять, може забезпечити стабільний і мирний розвиток світової спільноти.

Ми закликаємо співвітчизників, які сьогодні живуть за межами імперії, до створення подібного Комітету й тісної співпраці з нами для досягнення спільної мети. Ми просимо Паруйра Айрікяна бути нашим представником за кордоном і сприяти створенню такого Комітету.

Ми переконані, що наші народи осягнуть свободу і надіємося, що досягнемо цього в ближчому майбутньому і без насильних методів.

1. Об'єднання Національного Самовизначення Вірменії — Мехак Габріелян

2. Боротьба за виживання Вірменії — Ваан Ішханян

3. Товариство Святого Іллі Праведного — Мераб Костава

4. Товариство Іллі Чавчавадзе — Таріел Гвініяшвілі

5. Національна Спілка Литовської Молоді — Саркіс Бушкявічюс, Павлюс Вайтекунас
6. Партія Національної Незалежності Естонії — Лагле Парек, Антс Ціндас
7. Ліга Свободи Литви — Альгемантас Валтрушіс, Антанас Терлецкас
8. Доустановча Фракція Української Гельсінської Спілки — Богдан Грицай, Іван Макар
9. Рух Національної Незалежності Латвії — Анта Рудзіте
10. Неформальний Народний Фронт Латвії — Інтс Цалітіс
11. Білоруський клуб «Пагоня» і газета «Білоруська Трибуна» — Сержук М.
12. Національно-Демократична Партія Грузії — Георгій Ахелія
13. Литовський Комітет для рятування політичних в'язнів — Петрас Тідзікас

Вільнюс, 28 січня 1989 р.

*

УСТАНОВЧІ ЗБОРИ «ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА» В КИЄВІ 14 ЛЮТОГО 1989

(УЦІС) У неділю, 12 лютого 1989 року, в Києві успішно закінчилися дводенні установчі збори «Товариства Української Мови ім. Тараса Шевченка». У нарадах брали участь коло 500 делегатів, які репрезентували переважну більшість областей України. У залі засідань Республіканського будинку кіно було присутніх додатково около 200 спостерігачів. Приблизно 4,000 людей слухали дебати на площі перед будинком при допомозі мережі гучномовців.

Учасники установчої конференції схвалили резолюцію, згідно з якою вони домагаються надати українській мові статус державної мови. У резолюції підкреслено, що кожен громадянин Української ССР має володіти українською мовою як державною. Водночас зазначено, що українська мова має бути засобом міжнаціонального спілкування в Україні, чим відкинено принцип двомовности. Крім того в резолюціях поставлено вимогу внести до календаря офіційне свято «Рідної української мови».

На вимогу деяких делегатів і всупереч опорі партійців, зокрема секретаря ЦК КПУ з ідеологічних питань Єльченка, в резолюції сказано, що товариство української мови підтримує ідею створення Народного руху за перебудову. Під час голосування цього пункту резолюції, Єльченко покинув залю засідань.

Широкої підтримки зазнав виступ одного делегата, який різко скритикував національну політику Володимира Щербицького. Після цього виступу присутні на залі встали і почали скандувати: «Ганьба Щербицькому!» і «Щербицький на пенсію!».

На пропозицію одного із делегатів, який згадав про долю поета Василя Стуса, збори однією хвилиною мовчання ушанували пам'ять загинулих у советських концтаборах оборонців української мови та культури.

Збори схвалили Звернення «До громадян Української ССР, до всіх українців в Україні й не в Україні суцix», і вибрали правління товариства. Головою товариства обрано поета Дмитра Павличка. До Головної Ради товариства ввійшли і представники Української Гельсінської Спільки, серед них — голова львівської філії УГС Богдан Горинь, представники московської філії УГС, українських прибалтицьких громад, а також Христина Фріглянд із Гарвардського університету у США.

Під час установчих зборів товариства зібрано три тисячі карбованців на побудову пам'ятника Тарасові Шевченкові у Ленінграді.

*

ЛИСТ ІРИНИ КАЛИНЕЦЬ ДО МИТРИПОЛИТА НІКОДИМА 17 ЛЮТОГО 1989

(УЦІС) У зв'язку з молебнем, який відправлено 22 січня ц.р. на площі собору св. Юра у Львові в честь 70-ліття Акту злуки ЗУНР з УНР, в якому взяло участь кілька тисяч людей, репресивні органи міста Львова обвинувачують тепер поетесу Ірину Калинець за ніби нелегальне організування «мітингу». Як виявилось пізніше, вже 18 січня Львівський митрополит Російської православної церкви Нікодим зробив донос до влади, з вимогою заборонити молебень. Ірина Калинець опротестувала цей негідний вчинок листом до митр. Нікодима, текст якого подається нижче.

*

На основі Вашої заяви у львівський обласний і міський виконкоми від 18 січня 1989 року, заступник начальника львівського РВД 6 лютого ц.р. склав на мене протокол обвинувачення за організацію мітингу-молебня за Акт злуки, «проголошений буржуазними лідерами», як він сказав, на площі Святоюрського собору 22 січня цього року.

Дивно, Владико, що втратили Ви віру і замість молитви до Господа шлете заяви до атеїстичної влади, ще й підпираєтеся ожилими (?) словами.

Дивно, Владико, що судитись будете тайно з членами ініціативної групи створення жіночого християнського об'єднання Марійського Товариства Милосердя.

Дивно, що замість провести миротворчий патріотичний молебень, вдаєтесь до лицемірства.

Хіба ж звинувачує нині хтось російське духовенство чи віруючих за ведення богослужень за Росію, а ми ще ті богослуження і по телевізору оглядаємо, що повстали з рук царів та імператорів, або ж за святкування 1000-ліття хрещення Русі з волі князів. І ніхто б не наважився назвати ці богослуження мітингами-богослуженнями, ще й судити людей за них. Та ба, Ви заодно із корпорованою львівською бюрократією, яка, так само як і Ви, боїться народу, не бажає відкрито розмовляти з ним, ховається за спинами міліції і прокурорів, лже-свідків і неправди.

Як християнка, віруюча, я прийду на спровоковане Вами судилище, хоча наперед знаю, що туди не прийдете Ви, основний позивач, з чиеї

прямої волі заведена на мене справа. Однак я вважаю за необхідне відверто сказати Вам ось що:

1. Вважатиму цей судовий процес не просто процесом митрополита Нікодима супроти віруючої Ірини Калинець, а процесом Російської православної церкви проти віруючих українців, зокрема Української Католицької Церкви, яку Ви, власне, змушені визнати через цей процес. Адже не можна судитися з тим, чого нема. Священиків УКЦ покликано ж також на суд.

2. Вважаю, що Ваша діяльність, з огляду на Ваш стан у відношенні до віруючих України, стоїть не на засадах миротворчої і патріотичної діяльності, а на засадах продовжуваної сталінізмом імперської шовіністичної діяльності царської російської православної церкви.

3. Якщо Ваша діяльність є Вашою особистою сваволею і не відбиває дійсного стану нинішньої Російської православної церкви, то хай це вияснить на суді митрополит Ростовський і Новочеркаський, патріарший екзарх Західної Європи Володимир, до якого я звернулася з листовним запрошенням бути свідком. (Дивіться його інтерв'ю в журналі «Новое Время», ч. 12, 1988).

4. Вихована в християнському дусі і на засадах Євангелія, я не розумію, однак, як може особа духовна звертатися за захистом від проведення миротворчого і патріотичного молебня до органів влади та її каральних інстанцій. Тому передам всі ці матеріяли справи не лише в Комісію по правах людини, а й на розгляд главі Католицької Церкви Папі Римському, Всесвітній Раді Церков, щоб отримати пояснення не лише з точки зору Віденських угод, підписаних ССРСР, а й з точки зору святого письма.

Нічого не роблю тайно. Відверто пишу Вам і молюся, щоб всемілостивий Господь зглянувся, нарешті, над прадідною спадщиною, чистотою віри мого народу, охрещеного 1000 років тому, милостивого і чесного, доброго і довірливого, що не зробив кривди ані кому, щиро шанував батьківську віру і обряд, поважав себе і своє духовенство і жив з ним у Бозі.

7 лютого 1989 року

Ірина КАЛИНЕЦЬ

*

ЗА УКРАЇНСЬКУ ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ

Листок Прес-Служби УГС ч. 68, 20 лютого 1989 р.

(УЦІС) Ще влітку 1988 р. деякі західні радіостанції передали передчасне повідомлення про створення ініціативної групи відродження Української Автокефальної Православної Церкви в Україні. Насправді такої групи тоді ще реально не існувало, а заходи щодо створення ініціативного комітету відновлення УАПЦ тільки розпочалися зусиллями Виконавчого Комітету УГС. Зараз такий комітет нарешті створено і він розпочав роботу. В надрукованому далі зверненні частково використано проект православного священика Романюка, що ще влітку минулого року переїхав на еміграцію.

*

До Президії Верховної Ради ССРСР,
До Президії Верховної Ради УРСР,
До міжнародної християнської громадськості.

*Звернення Ініціативного Комітету Відновлення Української
Автокефальної Православної Церкви в Україні*

У духовному житті нашої країни відбуваються важливі зміни і хоч процес цей непослідовний і суперечний, вже сьогодні пролило світло на багато проблем, що вимагають негайного вирішення. Одна з них — релігійне питання в УРСР. Віруючим українцям протягом десятиріч наклеювалося ярлики ворогів народу і націоналістів. Корінне населення республіки було позбавлене можливості молитися, проповідувати або вчитися в духовних школах своєю рідною мовою. Ми позбавлені найсуттєвішого, того, що Дух Святий подарував Церкві Христовій в день П'ятидесятниці, коли зійшов на апостолів (Дія. 2, 8-3; 11). Принагідно згадаємо також слова апостола Павла в листі до Коринтіян: «В Церкві волю п'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, аніж десять тисяч слів чужою мовою!» (1 Кор. 14,19).

Ієрархія Російської Православної Церкви незаконно узурпувала владу над Українською Православною Церквою ще 1685 року невдовзі після так званого возз'єднання України з Росією і досі не визнає існування окремішньої української національної релігійної традиції як такої, з її культурою, мовою, обрядовістю, тобто дотримується далі шовіністичних трактувань національного питання. Православна Україна не може миритися з такою антиєвангельською, антиканонічною практикою. Як кожна цивілізована нація, ми маємо невід'ємне право на свою незалежну автокефальну Церкву.

Традиція українського православ'я бере початок ще від хрещення Київської Русі, від Великого Князя Київського св. Володимира, чия місіонерська діяльність проводилася як з константинопільського так і з римського центрів християнства. Загальноцерковний розкол стався значно пізніше — 1054 року, але офіційно прийняте нами з Візантії християнство вже від початку мало виразно окреслений православний характер. Цю традицію згодом утверджували київський митрополит Іларіон, який всіляко підтримував ідею східної ортодоксальності християнства. всі пізніші українські церковні ієрархи аж до козацьких часів, коли спостерігався найбільший розквіт УПЦ. Згадаємо церковну і громадську діяльність київських митрополитів Йова Борецького, Петра Могили, Сильвестра Косіва, велику культурно-просвітительську і місіонерську діяльність Києво-Могилянської Академії, Православних Братств розкиданих по всій Україні.

Українська Православна Церква, втративши свою незалежність 1685 року, була відновлена в жовтні 1921 року (Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор). Головним рушієм відродження УПЦ та її автокефалії був митрополит Василь Липківський. За дев'ять років існування Церкви було створено понад 5000 парафій, в яких правили 4000 священиків, 32 єпископи на чолі з митрополитом.

Своєю діяльністю УАПЦ втілювала євангелістські слова, записані в

постанові Церковного Собору 1921 року: «Так само й Син Людський прийшов не на те, щоб служити Йому, а щоб послужити, і душу Свою дати на викуп за багатьох!» (Мт. 20, 28).

Майже всі провідні діячі Церкви, як члени Всеукраїнської Ради Мирян, так і всі єпископи з митрополитом Василем, загинули смертю мучеників по таборах, в тюрмах та на засланні. Таким брутальним способом була знищена УАПЦ в 30-ті роки, за часи сталінських репресій. Українські храми були масово понищені, а залишки пастви знов прилучені до російського православ'я, яке, хоч і зазнало переслідування, але за сталінською системою національних пріоритетів, все-таки дістало право на животіння. Однак російська православна Церква не визнає самого факту існування УПЦ і не спроможна вдовольнити релігійні потреби віруючих українців. Тому ми, українські православні віруючі, вирішили створити ініціативний комітет відновлення УАПЦ в Україні. Ми ставитимемо питання про відновлення Української Автокефальної Православної Церкви перед законодавчими органами УССР та ССРСР, добиватимемося реєстрації релігійних громад УАПЦ, при потребі збиратимемо підписи за відновлення УАПЦ серед українського громадянства. Однак сподіваємося, що до таких масових заходів справа не дійде і наша Церква відродиться безборонно на підставі конституційної гарантії свободи сумління, що стане дійсним доказом демократичної перебудови нашого суспільства.

Водночас ми звертаємося до Святішого вселенського православного Патріярха Димитрія, до Української Автокефальної Православної Церкви за кордоном, до автокефальних православних Церков світу, до міжнародних християнських кіл і до всіх людей доброї волі з проханням підтримки. Ми прагнемо, як і всі цивілізовані люди, спілкуватися з Богом в рідних храмах, рідною мовою.

15 лютого 1989 року

Отець Богдан Михайличенко, священик Святоуспенської церкви Латвійської ССР, місто Єлгава, вулиця Неона Паеглес 11, кв. 15.

Тарас Антонюк, Київ, вулиця Чкалова 79, кв. 39.

Анатолій Битченко, Київ 73, вулиця Копеловська 2 а, кв. 36.

Микола Будник, Житомирська обл. Володарсько-Волинський район, село Скоболів.

Лариса Лохвицька, Київ, вулиця Єриванська 4, кв. 72.

Пресо́ва Служба УГС

ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ

Згуртованої у Світовому Конгресі Вільних Українців та Українських Видавництв. На руки Президентів СКВУ

(УЦІС) Ми отримали нижчеподане звернення до української громадськості від Української асоціації незалежної творчої інтелігенції з проханням переслати його до української преси для публікації.

Стверджуємо атмосферу оновлення духовности на Україні, — звертаємо увагу культурній, інтелектуальній і вільній громадськості на закордоні щодо ініціативи Української асоціації незалежної творчої інтелігенції та творчої спільноти в Українській ССР підтримати ідею творчої свободи у всіх ділянках мистецтва.

І беручи до уваги асиміляційний тиск псевдокультурних та духово ворожих осередків на нашій батьківщині, Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції та інтелектуально-свідома фундація продовжує чинити опір в змаганню супроти духовної кризи та ідеологічного суловсько-маланчуківського визиску культури засобами позацензурових та самвидавчих органів.

Такими незалежними виданнями на рідній землі є науково-культурний альманах «Євшан-Зілля» за редакцією Ірини та Ігоря Калинців, культурно-мистецьке видання «Кафедра» за редакцією Михайла Осадчого та Степана Сапеляка, «Український Вісник» за редакцією Михайла Гориня та В'ячеслава Чорновола, культурно-мистецький журнал «За порогами» за редакцією Івана Сокульського, культурно-мистецький журнал «Сніп», що в Харкові за редакцією Валерія Бондаря та низка інших.

Підсумовуючи сказане та опираючись на традиції солідарности з нами діячів культури у вільному світі та громадськості популяризувати й примножувати самобутність культури українського народу в найкращих її формах його культурні й історичні цінности на всіх відтинках історичної пам'яті за мистецьку незалежність й державність —

Закликаємо українську громадськість, Раду в справх культури при Секретаріаті Світового Конгресу Вільних Українців, а також українські видавництва в вільному світі допомогти вищезгаданим позацензуровим виданням технічно й матеріально, щоб запезпечити творчу й культурну працю до часу повної демократизації в ССРСР, — коли змога самостійного культурного розвою на Україні настане незалежною й безкомпромісною по-індивідуально й спільно.

*Ірина Стасів-Калинець, Василь Барлядяну, Михайло Осадчий,
Степан Сапеляк, Богдан Горинь, Валерій Бондар, Іван Сокульський,
Олесь Шевченко, Микола Горбаль, Володимир Яворський,
Михайло Горинь, Богдан Ребрик, Іван Гель*

СЛОВО СТЕПАНА САПЕЛЯКА

*під час першої зустрічі з українською громадою у Торонті,
в церкві св. Миколая*

Христос Раждається!
Всечесніші Отці,
Шановні пані й панове,
Шановна громадо

Сьогодні ми зібралися у цій великій світлій залі щойно по молитві. То ж збагнімо в собі поклик християнської любови ясніше власного серця, як пам'ять, що стікає гіркою слезною по бляклій позолоті безгрішного

іконостасу св. Покрови і св. Миколая, по мережаній зажурі гуцульської вишиванки.

Станьмо нині на рушники перемог і втрат з хлібом насущним і солоною кривдою перед останнім ударом ледь-ледь теплого серця нашого віолонтера і слова Василя Стуса і перед новим поривом українського відродження.

Вшануймо хвилину мовчання щойно очищеного в цім храмі Божім уявою до снігів'я УРАЛЛАГу — у попелі Чорнобиля і у жалібнім вінці осатанілої бездуховности.

Замовкнім і встаньмо в цю хвилину.

Я впевнений, що сьогодні тут повинен стояти не я. Нині повинен з вами говорити Він. Але так вже повелося поміж нами і ми були б не ми, якби при життю возздали аз своїм героям. Така вже є наша історична пам'ять. Гадаю і сподіюся, що вже найближчим часом Ви будете стрічатися з видатними постаттями і оборонцями національних прав і свобод нашої землі й Вітчизни, вже зовсім посивілими страдниками Євгеном Сверстюком, Ігорем Калинцем, Михайлом Осадчим, Левком Лук'яненком, Богданом і Михайлом Горинями, Зеновієм Красівським, а також з ласки Божої, Іваном Світличним, нині тяжко хворим, Іваном Покровським — людиною освячених чеснот, в минулім командир УПА, Григорієм Герчаком, що від Дубравлагу і до Ураллагу перебував у терпкім треносі каторжанських перехресть. Його серце, як серце інших каторжників національного підпілля сорокових, відбивало нам, шестидесятникам-семидесятникам, останню надію вижити і вистояти під олов'яним небом на правого безнеб'я.

Гілкою Кос-Аральської верби і отундреним мохом складаю їм нині лаври свого буття і творчого доробку.

Я також хочу вознести в цей час руку милосердя й благання за тих, чий святительський перст навічне застиг під брилою Колимських шпилів і не раз в тиху різдв'яну ніч возсіяє заполярним сузір'ям у відвічній звезді нашої віри.

З руїн Греко-католицької церкви і з попелищ Автокефальної православної церкви нині де-не-де, як молочні зуби у немовлят, прорізаються каміння нашої свідомости за церкву і державність. І тут, гадаю, Вам більше можуть сказати єпископ Василик і о. Романюк та зовсім молоді священники-неофіти, що, як бруньки на наших вишнях, щоденно змушують нас радіти крізь весняну паморозь у сподіванні літа і тепла.

Шановні пані і панове, водночас я безмежно втішений і до серця діткнутий у цей святочний для мене день за те, що ми як кетяг калини стоїмо укупі, молимося рідним словом, радіємо і плачемо однією стражденною слезною, виборюємо рідну мову, відстоюємо національну і фахову діяльність.

В цій нагоді я ще раз дякую Вам за те, що Ви не забували нас і не забуваєте ні в неволі ані в т.зв. волі. Мій уклін Вам від усіх. Тримаймося в єдиній ідеї свободи, в єдинім пшеничнім снопі правди та віри.

Нині хочу подякувати і Канадійській амбасаді, що сім місяців клопоталася перед радянським урядом дозволити мені цю візиту до Вас. Дякую.

Торонто, 12.2.1989 р.

Віктор РАФАЛЬСЬКИЙ

РЕПОРТАЖ З НІВІДКІЛЯ

(За «Українським Вісником» ч. 11-12)

Рафальський Віктор Парфемович народився 1918 року в Одесі в сім'ї педагогів. Учився в Києві. 1935 року поступив на робітфак Київського хеміко-технологічного інституту. За конфлікт з профкомом (дав ляпаса голові привселюдно на зборах) з робітфаху був виключений. А треба розуміти, що то були за роки. . . Про вступ після того в якийсь вуз не могло бути мови. Отож, я перетворився на вільного студента. Студював історію в університеті, примазавшись до якоїсь аудиторії. Коли з часом зауважували такого собі непроханого студіоза і ввічливо виштуряли — пхався до відповідної аудиторії педінституту, а виштуряли звідти — їхав аж у Голосієво (сільсько-господарський інститут) слухати побіжно лекції із селекції. Випросили звідти — знову навідувався до університету, і так по ходу. Дуже невеселе було життя. . .

(Автор)

1938 року був арештований, але напередодні війни звільнений. 1942 року вчився в Харківському воєнному училищі хімікасту, розміщеному поблизу Ташкента. 1943-44 роках вчителював у різних школах Іркутської області, Якутської та Бурят-Монгольської АРСР (викладав фізику, хімію, історію, був директором неповно-середньої школи). 1945 року був призваний в армію і воював у Манджурії. В 1946 році вчителював на Станиславівщині (тепер Івано-Франківська область). Був завпедом і викладачем історії Калуської середньої школи, зав. методкабінетом Калуської районаросвіти, директором і викладачем історії Голинської СШ того ж району. З 1950 по 1953 рік був директором і викладачем історії Росільнянської СШ Солотвинського р-ну. 1954 року призначений інспектором шкіл Кутського відділу народньої освіти. Того ж року заарештований за політичним звинуваченням, і до 1969 року утримувався в психлікарнях. З 1962 по 1964 рр. — нове ув'язнення. Останній арешт 1967 року й ув'язнення в тюремних психлікарнях до 1987 р. Зараз живе в с. Конюхів, Стрийського р-ну, Львівської області.

У Віктора Рафальського великий літературний доробок: кілька романів, повістей, кіносценаріїв, п'єс, вірші, публіцистика.

(Редакція «У.В.»)

В аналах історії часом можна натрапити на такі мерзотні сюжети, які й описувати гидко.

Щось подібне відчував і я, роблячи ці нотатки. Мова йде про т. зв. спеціальні психіатричні лікарні, які до 1959 року називалися просто: тюремні психіатричні лікарні МВС СРСР. Своєю появу ці лікарні завдячують хитромудрій діяльності покійного генерального прокурора Вишинського. Це його ідея. Саме за його вказівкою було створено ще в тридцяті роки Казанську тюремну психіатричну лікарню — першу в цьому роді.

Мабуть ця штука прийшла до вподоби Сталінові, бо в ту «лікарню» було запроторено не одну сотню партійних працівників усіх рангів, бозна чим «неугодних» вождеві всіх часів і народів. Що там чинилося — лише Богу відомо. Один із тих нещасних, що вийшов звідти повним інвалідом (це вже по смерті Сталіна), оповідав мені, яких тортур і знущань він там зазнавав. Щодня гумові шланги, і так з року в рік, з року в рік. А попереду — невідомість, бо з Казані нікого не випускали. По війні було засновано ще одну тюремну психлікарню — в Ленінграді. А потім ще, іще. Загалом тих «лікарень» на сьогодні, мабуть, в півтора десятка. Правда, в 1958 році була думка ті «лікарні» ліквідувати. Про це мені оповіла зав. четвертим відділом Ленінградської тюремної психушки, де я якийсь час перебував. Говорила про ту державну комісію з досадою, картаючи і себе, і інших лікарів за те, що так настирливо відстоювали доцільність існування цих закладів.

— Якби ми знали, що нам уріжуть лікарські ставки, чорта з два ми так себе повели б, — цинічно говорила ця дама.

Треба сказати, що однією з причин такої скупкої виписки з тих «лікарень» є саме оті сполучні лікарські ставки. Для лікарів, якщо їх можна так назвати, психушки МВС — золоте дно. Відповідальності жодної, хабарі самі пливуть до рук і висока порівняно з Міністерством охорони здоров'я зарплата. Кожен тримається за свій контингент хворих (20-30 осіб), бо як буде менше — можуть скоротити штати.

Вперше я був заарештований 1954 року. Вдаюся до цього екскурсу, щоб з'ясувати деякі метаморфози, яких зазнала ця тюремно-психіатрична система. Отож, у цьому році мені було пред'явлене досить солідно звинувачення в політичній діяльності. Одна важлива деталь: Хрущов якимось висловився, що виступати проти даної системи може тільки божевільний. Ці його слова трапили навіть у пресу.

Цілком ясно, що і лікарями, й органами держбезпеки це було прийнято за директивну вказівку. Що це так, немає сумніву, бо обидві тюремні психушки — ленінградська і казанська — були переповнені фрондуною молоддю, студентами ленінградських і

московських вузів, яких судити не можна було («політв'язнів у нас нема» — Хрущов), а запроторити у божевільні — саме резон. Юридичне оформлення усього того було покладено на інститут судовопсихіатричної експертизи ім. Сербського, зокрема — на його четвертий відділ (політичний). Очолював той відділ Люнц, застрілюючим була Маргарета Тальце¹, в минулому (за береївщини) керуюча цим відділом. Оскільки під перо моє трапила ця особа, варто згадати взагалі про її діяльність за сталінських часів.

Санітарки, що працювали в п'ятдесяті роки, одверто нам оповідали (тоді була «гласність» теж) про діла і діяльність Маргарети Тальце. Вони свідчили, що ця дама особисто допитувала в'язнів, привезених сюди з Луб'янки і Лефортово, за допомогою якихось сильно діючих препаратів (робила уколи), після чого найчастіше вивозили трупи. Оскільки цих старих санітарок на сьогодні, можливо, нема вже серед живих, я годен скласти яку завгодно присягу, що все це я дійсно від них чув і що свідками цих одвертих розповідей були й інші політв'язні. Після розстрілу Берії, Тальце понизили на посаді (видно все те вплило на-зовні), але сьогодні Маргарета Тальце знов очолює четвертий відділ². Правда, тепер там для політичних відведено лише закамарок, колишній ізолятор, бо відділ став суто кримінальним.

Але вернімося до тих часів. Четвертий відділ підпорядковувався безпосередньо органам держбезпеки, за вказівкою яких проводилася уся юридична діяльність відділу.

Що це дійсно так, говорять факти. Ленінградський кібернетик Ветохін проходив одеську експертизу. Коли остання визнала його підсудним, органи держбезпеки вдалися до інституту ім. Сербського. Ясніше ясного, що висновки Одеси їх не влаштовували! Потрібна була не підсудність. І вони її домагалися через інститут ім. Сербського.

Коли я в 1962 році вдруге потрапив у лещата держбезпеки, експертизу мені проводив Київ. Висновок — підсудний. Здавалося б, що все ясне. Але, судячи по всьому, це не влаштовувало Комітет держбезпеки, де велося слідство в моїй справі. І я потрапляю до інституту судово-психіатричної експертизи ім. Сербського. А там ті — «чего изволите». Постає питання — який у тому всьому сенс? Якщо так можна висловитися — сенсів тут аж два. По-перше, менше політичних справ (і так багато поголосу); по-друге — безстроковість утримання «неугодных» під вартою. Нічого оригінального в тому, як бачимо, немає. І розумного також. А от звичайної підлости — по самі зав'язки.

---

1. М. Ф. Тальце — дочка Ф. М. Держинського — Ред. «У.В.».

2. Неоточнені свідчення, що вона вигнана з «роботи» і віддана під суд — Ред. «У.В.».

Я не маю наміру списувати стоси паперу на цю тему. З мене досить того, що я переніс за довгих двадцять років останнього ув'язнення. Прошу зрозуміти, що описувати все те, свідком чого я був — це мов би починати своє ходіння по муках удруге, а це над мої сили. Отож, буду лаконічним.

Рік 1955. Перше знайомство з експертизою інституту ім. Сербського. Четвертий відділ. Глава — Данило Люнц. Нас, піддослідних кроликів, — як ми себе називали, — 69. Попереду лише тюремна психіатрична лікарня.

... Генерал Купріянов. Так звана «ленінградська справа». П'ять років по таборах. Хтось очевидячки не зацікавлений у його реабілітації (мабуть Серов, глава держбезпеки). Характер твердий, безкомпромісовий. Генерала явно спроваджують по лінії психіатрії. Мав побачення з дружиною, якій сказав: «Іди до Жукова». Коли я через пів року потрапив до Ленінградської тюремної психушки, мені оповіли дивну історію. Тільки-но привезли Купріянова, ескуламам дзвонить Жуков:

— Кто?! Боевого генерала в дом умалишенных?! Освободить немедленно!

Отож, коли мене приетапували, Купріянова вже не було. Випустили як такого, що вилікувався. Моментально вилікувався. І пішов генерал працювати в апараті Ленінградського обкому партії. Анекдотично, чи не правда?

Атмосфера важка, але в порівнянні з тим, що я зазнавав пізніше, це ще квіточки, ягідки потім, коли при владі стане Брежнев. О, то ті ще ягідки!

Правда, і тоді, в 50-ті роки, квіточки були не з приємних метод упокорення: роздягають догола, обгортають мокрим простиралом, прив'язують до ліжка і в такому стані тримають аж поки людина не заволає. Бо, висихаючи, щільно огорнуте простирало завдає нестерпного болю. Це т. зв. окутка. У Ленінградській спецпсихушці практикувалася досить часто.

Сцена: Ведуть мене коридором другого (експертизного) відділу, двері однієї камери відчинені навстіж (тут все одиночки). На ліжку голий чоловік. На розтяжці — руки і ноги прип'яті жгутами. Здоровило-наглядач тягне за мошонку. Нелюдський крик. Поруч — сестра. Щоби то значило — неясно. Мене з того видовища хитає.

Отак-то.

Кольоритна фігура — Микола Самсонов, геофізик з інституту Арктики. Солідний спеціаліст. Автор наукових праць, безкомпромісовий, а таким особливо важко. Марксист-ленінець переконаний. І сидить він за... ну просто — тьху, та й годі. В листі до академіка Виноградова чесанув Хрущова. Десь у році 60-му — це

вже після першого мого звільнення — відвідав дружину Самсонова (і за фахом фізик). Оповідала мені, що на захист Самсонова став увесь інститут Арктики: дирекція, партком, профком, колектив. Усе даремно. . . Коли я звільнився наприкінці 1959 року, він уже сидів п'ять літ. Моральні знущання — це найгірша річ. Самсонова до того ж накачували аміназином, що було йому протипоказано — хвора печінка. Від нього вимагали лише одного: покаятися. Він сказав: «Ні!» Вже далеко пізніше я довідався, що випустили його повним інвалідом. Ви знаєте, це страшно, коли людина дуже вірить у систему, яка її нищить. Мені було Самсонова по-людському жаль, хоч я не поділяв його політичних поглядів.

Історія з Самсоновим — не поодинокий факт, коли однодумці нищать однодумця. Студент п'ятого курсу філософського факультету Київського Університету Толіч, прийнявши на віру хрущовську «гласність», створив марксистський дискусійний клуб. Його заарештували. Але, це був таки досить куріозний випадок. Судити? Та ж він марксист! Оголосити божевільним? Та ж він марксист! Не знаю, що вже там думали компетентні хлопці з компетентних органів, але щось таки думали. Думалося їм, видно, не легко. Крутили цю справу рік і змушені були (з таким серцем) звільнити Толіча з-під варті. Був це тоді, здається, чи не єдиний випадок, коли мудрі есколапи (чи як їх там) інституту ім. Сербського не признали свого підопічного душевнохворим. . . Я зустрічав опісля Толіча. Вигнали все ж з університету. . .

Після експертизи в інституті ім. Сербського, я потрапив наприкінці 1955 року до тюремної психіатричної душогубки (адреса: Ленінград, Арсенальна. 9 — колишні «Малне Кресты!»). Чи знав я про існування тих закладів? Знав. Був досить поінформований, тому тільки й гадки мав, як би туди не потрапити. Одначе, ми всі були підвладні силам, які вирішували самі, що з нами чинити. Скажу одверто, коли я потрапив до в'язниці (а було то досить часто), я, вірите. — відпочивав. Бо що була тюрма в порівнянні з жахом тюремних психушок! Є речі, які просто не можна уявити. Коли людина роками перебуває під нейролептиками — це понад людську уяву. А попереду — невідомість. Вона калічить, вона вбиває. Слабкі духом не витримують, вішаються. Але нейролептики ламають і дух, і тоді колишня людина втрачає всяку людську гідність, падає навколішки перед своїми катами, молить про милосердя, як те було з журналістом Лавровим. На десятому році знущань він впав навколішки — і його «виписали» як пацієнта, що перебуває в стані стійкої ремісії. А справа Лаврова гідна сторінок гумористичного журналу. Посварився з прокурором і замовив труну, яку з заявкою замовника працівники похоронного бюро принесли урочисто в прокуратуру. Якби той прокурор мав почуття гумору, він якось інакше zareагував би на той **злий жарг**,

але, як майже всі прокурори, він був тупий, мов сибірський валянок. Журналіста упхали до тюремної психушки, прокурор десь скоро помер, а бідний Лавров відгаратав майже десять років, аж поки не став навколішки. Лавров був справді хворий, але навіщо ж так знущатися!?

Дуже важко зрозуміти, навіщо, зрештою, потрібний той додаток до судово-каральної системи? Та й тримається все в страшному секреті.

Коли у сімдесятих роках я мучився в Дніпропетровській тюремній психушці, в місцевій пресі потрапила мені на очі замітка, що в Дніпропетровську немає ніякої спецлікарні, що то вигадки закордонної преси. Сумніваюсь, щоб газетчики так таки й не знали координатів того проклятого Богом місця: Чичеріна, 101, територія обласної тюрми.

Але повернімся до п'ятдесятих років. Я був тоді молодий, тридцятишестилітній чоловік, повний енергії і запалу. Гнити на Арсенальній, не входило в мої пляни. Думка одна — втеча. І я втік. Це був березень 1956 р. Не торкатимусь деталей. Стріляли — не влучили. Мабуть, пофортунило. Дивна річ, визнати людину невідсудною і тримати її під озброєною охороною, яка має право вбивати.

У кожному разі можу свідчити про таке. Улітку 1956 року, коли я перебував у Сичовській тюремній лікарні, там при спробі втекти було застрелено молодого хлопця (прізвище — Летвинов), а перед тим під час етапування — підлітка. І все законно, і не підкопаєшся. Насправді ж — кричуще порушення основ міжнародного права.

Отож — я втік. Була затяжна зима, а я без грошей, в тюремнім бушлаті пробирався через тисячокілометрову територію на Україну. Через кілька місяців, коли, здавалось, усе вже позаду, — мене спіткала біда: мій колишній учень з Калуської середньої школи, а тоді — викладач Станиславського медінституту, до якого я звернувся за допомогою (попросив трохи грошей), безсоромно видав мене органам влади. Це була трагедія душі, і не сказати про це я просто не можу, хоча до цих нотаток воно має побіжне відношення. Пізніше це знайшло відбиток у моєму вірші «Дозьо Котурфаш, лікар». Прошу запам'ятати це ім'я. Він і тепер навчає студентів Івано-Франківського медичного інституту. . .

Але прошу пробачити за відступ. Можна собі уявити, що тоді зчинилося на Арсенальній, коли така «політична фігура» дрепнула звідти. Після, так би мовити, повернення, мене відразу ж замкнуто в одиночку експертного відділу. Експертизу проводила Кільчевська, старезне бабище з непорушним, якимось наче зжеврілим лицем, в одіянні часів останніх Романових. Замолоду — співробітниця ЧК.

Комісію очолював професор Случевський. Висновок — підсудний.

Случевський:

— Молодий чоловіче, якщо хто-небудь скаже, що у вас шизофренія, — розсмійтесь йому просто в обличчя.

Ту фразу я добре запам'ятав.

Ну, а що ж далі? Далі — якась юридична абракадабра. Далі — роки поневірянь по тюрмах і експертизах. Три експертизи в Ленінграді, три — в Москві (у тому ж таки інституті ім. Сербського). Протести Ленінграда генеральному прокуророві — і кінця, і краю тому немає. Ленінград спростовує експертизу Москви, Москва — Ленінграду. І так рік за роком.

Я опинився в якомусь зачарованому колі, з якого немає виходу. Але тепер усе стало ясно: четвертий відділ Інституту судово-психіатричної експертизи ім. Сербського, безперечно, підпорядкований Луб'янці, тобто — органам держбезпеки. Аналогічні ж експертизи на місцях, на периферії, діють на власний розсуд. І безперечно ще одне: взаємозв'язок центральної експертизи з Луб'янкою їм невідомий. Все взаємничено.

Фактично, п'ять років (1954 до 1959) проводилося слідство в моїй справі — усіма методами: держбезпека, психіатрія. На самому початку слідства, яке вело Станіславське обласне управління держбезпеки (слідчий — майор Ломакін), мені вгатили якимось чином (їжа чи що) добрячу дозу наркозу. У мене був стан еuforia. Опісля щось на взірець того мені оповідали про Гриніщак, який одночасно зі мною був під слідством. Гриніщак, доведений тим до відчаю, намагався покінчити життя самогубством, вистрибнувши з вікна четвертого поверху, але його встигли схопити за ноги (там був кабінет його слідчого і вікно не заграбоване).

Це був час, коли після розстрілу Берії почалася свого роду «перебудова» методів ведення слідства — слідчі органи держбезпеки влаштували щось нове, бо примітивні фізичні тортури були малоефективними, поголосу аж занадто.

Коли мене було заарештовано вдруге (рік 1962), слідчі комітету держбезпеки (то було в Києві) стиха між собою перемовлялись:

— Следствіє в Станіславе велось небрежно.

Нічогенько собі: п'ять років «небрежності».

Маленький штришок, до речі. Київський обласний прокурор сказав мені тоді, так би мовити, скрушно:

— Чого ви бунтуєте? Добре чи кепсько, але якось живемо. Яка разюча прокурорська логіка?

Під час моїх п'ятирічних мандрів з 1954 до 1959 рік я побував у тюрмах Києва, Харкова, Львова, Москви, навіть Вільнюса. Чого, питається. — На дідька ще той Вільнюс?

Частково зрозумів я те, ставши свідком розмови в'язнів-естонців з начальником київської Лук'янівської тюрми. Естонців етапували з Колими, везли вісім місяців через усі можливі етапні в'язниці. Тепер їх возили маршрутом Київ-Харків-Львів, ізнову там трикутником, і знову. Начальник пояснює естонцям:

— Ми самі того не знаємо. Виконуємо розпорядження.

Тепер мені були зрозумілими і мої мандри: просто, як у кожній системі, тут існувало суцільне безладдя. Проте, одна справа, скажімо, безладдя в якомусь главку чи райвиконкомі, і зовсім інше — місце ув'язнення: вовком завиєш. Бій приподобний між Ленінградом і Москвою закінчився індіферентною міністерською комісією: був хворий, зараз — ремісія. Отакої!

Відкидаючи висновки інституту ім. Сербського, Ленінград твердив: у Рафальського дуже розвинений рефлекс свободи, а це не притаманно шизофренікам.

Про цей «рефлекс» мені стало відомо завдяки майорові Серову, оперові ленінградської психушки (є така посада в тих «заведеннях»). Майор був оригінал — воював з лікарями:

— Это ж совсем нормальнее люди.

Лікарі:

— Не суйте нос не в своє дело.

Майор часто мене викликав і годинами проводив досить дивні розмови:

— Черт его знает, понять ничего не поймешь.

Тоді теж була перебудова і щось на взірець «гласности».

— Куда ми идем и куда дойдем? Вот — «История партии», — він плескав долонею по книжці. — Раньше одно писали, теперь — другое. Сумбур какой-то.

І ось під час однієї з таких розмов майор Серов покликав секретарку і звелів їй принести мою тюремну справу — якась була до того причина, не пам'ятаю вже.

— Вот читай свой актики.

Ось таким чином я дістав можливість ознайомитися з тими «актиками». Боже ж мій, Боже. Чого я тільки там не повичитував. Суперечливості на кожному кроці, якісь нісенітниці, юридичні ляпсуси.

Елінов, начальник тієї «лікарні», мені якимось кинув:

— Почему в Москве вы говорите одно, а в Ленинграде другое?

Тоді я був тим здивований. Тільки переглядаючи ті злополучні акти, я зрозумів: Москва робить усе, щоб підвести якийсь ґрунт під свої медичні висновки, аргументувати, а тому вдалися навіть до звичайнісінького шахрайства. Покликання на мої власні **зізнання**, яких я ніколи не робив, вчинки, яких я не чинив, **покликання** на свідчення матері моєї. Опісля мати оповідала, як на неї

гримали в інституті ім. Сербського, коли вона твердила не те, що бажалося психіятрам.

І тут сплило ще одне.

За часів «єжовщини» я був заарештований, і, щоб мене врятувати, мати, за порадою декого «мешігене копф» — тоді це допомагало. Професор математики Київського університету, Малиновський, наприклад, тільки таким чином і врятувався. Його зразу ж звільнили з ув'язнення. Моя мати, безперечно, знала про це від дружини професора, котра, як і сам професор, була в дружніх взаєминах з нашими родичами. Отож, саме за цей давній факт і вхопилися в інституті ім. Сербського. Проте, мати моя чудово розуміла, що ситуація змінилась. Якщо перед війною психіатрія була порятунком (звільняли зразу ж), то по війні це було таке лихо, про яке люди говорили між собою пошепки. Зважаючи на це, мати моя боролась до останнього, щоб, не приведи Господи, чимось не зашкодити мені.

У ті роки в місцях ув'язнення політичного «працювала» особлива державна комісія, яка визначала кого з політичних звільнити. Власне, так звана міністерська комісія в інституті ім. Сербського в моїй справі теж була чимось подібним. Були представники прокуратури, органів безпеки, та іще хтось, загалом чоловік з тридцять. Мене шарпали на тій комісії сорок хвилин, те я зафіксував точно.

Ось саме таким побитом я і вийшов на волю 11-го жовтня, 1959 року (заарештований я був 10-го жовтня, 1954 року — отже рівно п'ять років поневірянь).

Я, здається, трохи збочив в автобіографічні перипетії, а моє завдання — підняти завісу таємничості над тим, що зветься юридично — спеціальні психіатричні лікарні МВС ССРСР (тепер) і що звалось тюремні психіатричні ССРСР (раніше).

Одначе, слова з пісні не викенеш, і дещо особисте теж стане в нагоді, коли говориш в основному про речі, яким і назви нема в тому безглуздю, мерзоті, жорстокості, паскудству, нелюдності, аморальності.

*(Закінчення в наступному числі)
себто в 13-му, якого ще немає — Ред. «В.Ш.»*

М. ГОРИНЬ

НА СТАРИХ ПОЗИЦІЯХ

(За «Українським Вісником» ч. 11-12)

Спалах масових знищень, осквернень і пограбувань храмів напередодні 1000-річного ювілею Хрещення Руси-України був несподіванкою. Раніше урядові особи маскували такі дії під стихійне лихо, ветхість споруд чи якісь інші причини, тобто старалися відкрито беззаконня не демонструвати. Цю думку переконливо демонструє бесіда мистецтвознавця Богдана Гориня зі секретарем Турківського району партії Львівської області влітку 1965. На запитання, в якому стані знаходяться культові споруди в районі, секретар райкому, подумавши, що йдеться про антирелігійну пропаганду, з гордістю повідомив, що зараз їх залишилося наполовину менше. «Деякі завалилися (самі розумієте, як), деякі таким же чином згоріли чи під вагою снігу розсунулись». Поїздка по районі показала, що секретар говорив правду.

Але подібна тактика розрахована на роки, десятиріччя. А тут поспіх! Явна нетерплячка! Владоможці протягом кількох «перебудованих» місяців учинили такі спустошення, на які в брежневські часи потрібні були роки. На запитання, чому саме тепер, напередодні ювілею, коли увага всього світу прикута до України і її Церкви, влада вдалася до компромітуючих погромів, один відповідальний службовець пояснив: «Ми допускаємо можливість узаконення УКЦ. Щоб недіючі храми не попали в руки греко-католиків, прийшлося вдаватися до таких непопулярних заходів». Цілком ймовірне пояснення. І цікаве воно ще й тим, що в ньому з'явилися нові акценти. Чиновник вагається. Його колишня всеможність захитана. Але стара мета залишилася, а нових методів її досягнення ніхто не придумав. Не могла передбачати і небажаних для себе наслідків.

Адже люди хоч і поволі, все таки міняються. І разом з ними міняється характер стосунків із владою. Коли 10-20 років тому напади на церкви майже не викликали опору переляканих віруючих, то тепер безкарно вдаватися до актів вандалізму вже не можна. Це розуміє советсько-партійний актив і тому вирушає на погроми під охороною доброї сотні міліціонерів, до деталей розробивши каральну операцію. Події в Рожнятівському та Тлумацькому районах Івано-Франківської області нагадують, що час на місці не стоїть.

Вміщені тут матеріяли ідентичні тим, що вже друкувалися в на-

шому журналі, зокрема в п'ятому «експрес випуску», і не додають чогось нового до розуміння релігійної проблеми, але показують масштаби руйнувань і цинізм «перебудованих» владоможців. А це не мало. І вкрай необхідно.

* * *

НА СПОЛОХ

(Уривки заяви селян с. Брошнова Рожнятівського району Івано-Франківської області Генеральному прокуророві ССРСР від 1 лютого 1988 р. Копії заяви адресовані «Українському Вісникові» та «Литературной газете»).

... У нас в с. Брошнові здавен стоїть церква, на оздоблення і впорядкування якої мешканці села витратили не одну тисячу карбованців. В неділі і свята ми збиралися в нашій церкві і молилися. І ось 25-го листопада 1986 року, коли мешканці села працювали на підприємствах і в колгоспі, на село налетіла і кинулася до церкви армада курсантів міліції в перемішку з собаками на трьох автобусах, пожежна машина з електрозварювальним апаратом, машини, набиті комуністами, яких забрали з місця праці, вантажні машини для вивозу награвованого майна і навіть авто швидкої допомоги.

Членів церковної двадцятки, які нічого не підозрівали, в цей день викликали повістками в Рожнятівській райвідділ міліції і без всяких для цього підстав затримали там цілий день (рівень правосвідомості наших селян ще такий, що вони не протестували і не вимагали правового підтвердження затримки. Десятиріччями їх привчали до думки, що начальство має право на все — М.Г.). Всі інші — люди були в цей час на роботі. Дідусі і маленькі діти, що були свідками, не могли чинити опір злочинові, який коївся на їхніх очах.

Керував цим нещастям секретар Рожнятівського райвиконкому Книш, який дав наказ членам партії виламати двері і пограбувати церкву. «Інакше, — кричав він, — ви покладете на стіл партквитки». Перший, якому наказали взяти автоген і розрізати церковні замки, категорично відмовився (що робить йому честь) і заявив, що він подавав заяву в партію, а не в банду, і як комуніст відмовляється брати в цьому участь. Кинув зварювальний апарат і пішов геть. Інші підкорилися Книшеві. Озброєні ломом і сокирами Гулянич, голова колгоспу, його заступник Небилович, секретар парторганізації Знак, секретар парторганізації із сусіднього села Зваричева Голинський, директор заводу «Лісдеревмаш» Кравчук, інженер того ж заводу Музичук та інші партійні боси дрібного штибу взялися до роботи.

В середині церкви все затріщало. Під завивання сирен, добірну лайку недовихованих курсантів міліції з Івано-Франківської школи МБС на адресу дідусів і дітей, які намагалися усовістити розшалілих самодурів, все награбоване виносили, вантажили на машини і вивозили.

В осквернену, оголену дочиста церкву занесли бензопилу, повісили на стінах чотири плякати із зображенням лісорубів у ватянках і керзових чоботях, прибили над дверима таблицю «Дім прогресу» і зачинили все на замок, посипавши його червоним порошком, який не змивається, щоб ніхто ніколи не наважився відчинити цей «Дім прогресу» — Ось уже більше року туди не ступила нога людини. Так виглядає «прогрес по івано-франківськи».

Місцева влада охоче робила таку роботу ще й тому, що мала з неї немалу матеріальну вигоду. На десятки тисяч причиняли вони збитків віруючим с. Брошнів. Церкву пограбовано цілком, в т.ч. дерев'яні райські ворота, оздоблені старовинною різьбою по дереву, золочений іконостас, що висотою сягав купола і на якому було більше 50 ікон, а також картини «Хресної дороги», які займали всі стіни по периметру церкви. Все це були роботи відомих художників початку нашого століття Данькова та Хусевича. Вкрадено чотири килими вартістю кілька тисяч карбованців, багато вишиваних рушників та інших виробів. Не стало посуду, хоругов, різьблених столиків, різьблених хрестів, рам для картин і багато, багато іншого. Все це десь поповнило колекції нечистих на руку і душу колекціонерів і кишені відповідальних за грабунок керівників.

Безконтрольність таких акцій відкриває широкі можливості для особистої наживи місцевого керівництва. І ця можливість посилює їх завзяття. Інакше тяжко пояснити спроби пограбування (які тягнуться роками!) церкви, селища Перегінського по вулиці Великій, на оздоблення і внутрішню реставрацію якої селяни зібрали і витратили 28 тисяч карбованців. . . Доходило до того, що людей, які зібралися на свята, закривали в церкві. . . тримали шість годин під дощем. . . Про наслідки цих акцій можна здогадатися, якщо серед оточених були дідусі, вагітні жінки і діти. На вулицях Перегінська людям влаштовували особисті обшуки, надіючись знайти ключі від численних замків церкви.

Ні, не тільки атеїстичною переконаністю подиктована ця заподливість у боротьбі проти власного народу, не тільки цим. Не переконання були причиною того, що пограбовану в с. Ясень нашого району церкву спалили. Мабуть, комусь. . . треба було замести сліди. Тепер жодна експертиза не в'яснить, наскільки десятків тисяч карбованців завдано шкоди селянам, які вклали колись в церкву свої гроші.

Ці печальні факти грабежів і беззаконня примусили громадсь-

кість села стерегти своє добро. Чи не сумний досвід нашого села наштовхує селян Ілемні нашого району, де особливо активні спроби пограбувати церкву. . . огородити її ровом, щоб не підїхала машина зі зваровальним апаратом чи бульдозер⁷. А при появі у селі незнайомих людей чи машин на дзвінці лунає дзвін і все село збігається до церкви, щоб запобігти злочиніві. Людям багатьох сіл районні органи не дають спокійно працювати.

Ми згадуємо інші села для того, щоб Ви не думали, що наше село — поодинокий випадок. Це далеко не всі факти. Сіл, подібних до нашого, багато. Ми хотіли показати, що беззаконня увійшло в норму, як, між іншим, і в інших районах Івано-Франківської області. . .»

Далі в заяві висловлюється здивування, що така практика знайшла підтримку в ЦК КПУ, і що перший секретар ЦК Компартії України Щербицький саме Івано-Франківську область похвалив за «новаторство» в атеїстичній роботі. . . І далі: «фактів порушень і беззаконня багато. . . Але бандитські методи грабунків церков тільки ганьблять в очах людей ідею державного атеїзму. . .

Ми просимо прокуратуру СРСР розібратися в цьому і відновити закон і порядок, зокрема:

1. Повернути награване розбоем усе громадське майно. Для початку повернути хоча б ті рештки, що зберігаються в закритій церкві Рівнянської Свободи, яку районні власті перетворили на склад;

2. Відшкодувати церковній громаді вартість того, що вкрадено або знищено;

3. Винести з церкви бензопилу і кілька плякатів, які осквернюють нашу церкву в нутрі, і зняти замки посипані порошком, щоб ми могли відновити свою церкву в нутрі, посвятити її і молитися;

4. Покарати у відповідності з законом усіх посадових людей, причетних до зловживань і злочинів, щоб надалі акти вандалізму не повторювалися.

Досить терору, страху, погроз, ворожнечі і недовіря, які сіють чиновники. Давайте вчитися, і як говорив М. С. Горбачов, жити в епоху демократії».

«Та вже могли б нас і пошанувати»

Можливо, Тлумацький район Івано-Франківської області не займає першого місця по числі пограбованих церков, але відсталим

* Чи не «зворушлива» картина перебудовного періоду? Селяни, що втратили віру в елементарну порядність місцевого начальства, зводять редути навколо церков, як у середньовічні часи. . .

його не назвеш. Тільки в одному закутку, де Дністер своїм коліном утворює своєрідний півострів, місцеві керівники вчинили 10 наскоків. Свідками їх войовничих акцій були мешканці сіл Білогірки, Братишева, Будзина, Гринівців, Долини, Колянців, Локіток, Надорожної, Одаїв, Острині. Отакий розмах!

Білогірка: Розповідають віруючі, прості селяни, що все життя на колгоспній роботі. Добре пам'ятають і ті часи, коли за трудодні отримували грами і річну платню приносили в мішку, на спині. Серед них ланкові Солонина Ганна Василівна, Гордій Домка Василівна, Дербань Катерина Миколаївна. Розповідають вперемішку з плачем.

— Можуть йти співати в хорі. А мені де хочеться співати! Кажу: відкрийте церкву, то й в хор піду.

— Питаєте, як це сталося? Та одурили нас, як малих дітей. Вранці 22-го травня минулого року заповіли всім вийти в поле, бо якась комісія має перевіряти ділянки. Люди повірили, і вийшли. Всі. Хіба залишилося старе й мале. Ми нічого не бачили. То вже розповідають ті, що в селі залишились. Як тільки село опустіло, під'їхала колона автобусів і вантажних машин. Зупинились за селом. Їх зустрів секретар парторганізації Слободян Петро Іванович. В автобусах приїхали міліціонери і дехто з району. Частина з них щільним кільцем оточила церкву, друга зробила заслону проти поля, де були люди, а з десяток залишились на автобусній станції, щоб затримати тих людей, які повернуться з Тлумача.

Поки розставляли охорону, над селом з'явився вертолет і завис над церквою. Тоді кілька молодиків у чорних окулярах (всі вони були в темних окулярах) молотами позбивали замки на дверях, і весь розохочений першими звуками руйнування натовп вдерся до церкви. Одні зривали обрізки зі стін, інші мотуззям обв'язували іконостас і тягнули в машину. Ікони 300-400-річної давности кидали в машину, як непотрібне сміття. Туди вперемішку з хоругвами летіли рушники, два великі гуцульські килими, свічники, церковний посуд. Все робилося блискавично якусь годину, чи й менше. Але цього часу було достатньо, щоб хтось з дітей протиснувся крізь тісне кільце міліціонерів і передав у поле людям вістку про напад.

Лявиною скотилися віруючі згори до церкви, але запізналися. Навантажені церковним майном «Колхиди» покидали село. Схвилюваний натовп ринув до церкви. І ахнув! Вона була пуста, обідрана. На підлозі валялися уламки різьбленої оздобы. Зчинився плач.

Голос: На все це не можна було дивитися. Ганя Бурлачка знепритомніла!

Голос: Здибала я секретаря парторганізації тай кажу: то ви так

по-партійному робите? Ліпше вже було мою хату завалити, ніж отак церкву обдерти!

Солонина Ганна: Могли б вже і нас пошанувати. Зовсім мало нас залишилось. Колись в поле виїжджало нас дві повні машини жінок, а тепер лише дві лавки заповнюють.

Голос: Ви кажете, що це вчені люди робили? Та це дикуни з лісу! За пів години знищили все. Хай так скоро збудують, як зруйнували!

Голос: Та най вже би забрали та хоч по-людськи. А то так понищили, що не можна було дивитися.

Голос: Церква нова. Люди продавали колись худобу, поле та давали гроші на церкву. Хтось замовляв ікону, інший вишивав обрус. В тій церкві наша праця, наше добро. Хто нам його поверне?

Голос: Нас заспокоювали, що не все понищили. Дещо віддали в музей. Я обійшла всі музеї Івано-Франківська — ніде нічого не бачила.

Голос: Стид який — церква обдерта. Приїжджали поляки, фотографували. Кажуть, про це написали в якійсь польській газеті.

Розмова знову повертається до подій 22 травня. Як побачили жінки таку руйнацію, кинулися до контори, схопили під руки секретаря парторганізації і потягнули до церкви. Пробував вирватися. «Іди, іди! Чого опираєшся? Подивися, що ти наробив!» Тягнуть і плачуть.

А на другий день доярки не вийшли на роботу. Довго ревіли колгоспні крові, поки організували і вивели на ферму конторських жінок. Два дні страйкували доярки, протестуючи проти свавілля тлумацьких атеїстів. Такого обороту справи не сподівалися ні секретар райвиконкому Мороз, ні його колега Самборський, яких селяни підозрівають в організації цього ганебного наскоку.

А через кілька днів прийшли майстри, чорною фарбою позамазували розписи на стінах церкви, вхід забили дошками і над дверима повісили таблицю «Дім трауру». А коли селяни хотіли закінчити Панахиду по померлому в цьому «домі трауру», бо надворі було дуже холодно, то їх туди не пустили. Тепер вже селяни збили замок, занесли тіло до середини, закінчили Панахиду і тут же стихійно почали обговорювати свої церковні справи.

Голос: Голці не було де впасти. Так багато зібралось людей. Голова сільської ради перелякався і тут же потелефонував в район: «Приїджайте! Уніяти повстали!».

Обрали десятку, котра почала збирати підписи під заявою про відкриття церкви. Начальство пробувало залякувати: «не домагайтеся відкриття церкви, а то ще й хрест зріжемо». Але це не зупинило віруючих. Навіть коли дізналися, що якомусь п'яниці

обіцяють 600 крб., щоб він зрізав хреста. Та настрої в селі був такий, що той відмовився від легкого заробітку.

Другого дня викликали на засідання райвиконкому священика із сусіднього села Сурака Тадея Дмитровича, який відправляв Панахиду. Його звинувачували в підбурюванні віруючих і вимагали сказати, хто перший зайшов до церкви. Навіть священик не злякався, а чемно зауважив, що «Дім тауру» для того й відкрито, щоб там правити Панахиду. . .

При всьому своєму негативізмi до місцевого начальства білогірці настроєні аж занадто поблажливо. «Та хай вже нам не віддають церковного майна. Нам би лиш церкву відкрили!» В цій репліці все: і мораль селян, і місце церкви в їхній системі цінностей.

Остриня

Напад на остринську церкву не зовсім удався. Чи то втрата пильності, як люблять говорити деякі функціонери, а чи недооцінка можливості опору віруючих, але запобіжних заходів не вжили. Людей не виманили зі села і почали свою чорну роботу серед дня. Правда, та ж сотня міліціонерів і активістів швидко впоралася з внутрішнім убранством церкви, вантажили все на машини, але тут з'явився схвильований натовп віруючих і кинувся на напасників. Полетіли грудки землі, каміння. Серед прокльонів і плачу натовп все більше напивав на непроханих гостей і вони почали відступати до автобусів. Врешті вскочили до середини і під гулькування дітей поспішно виїхали. Жінки кинулися до машин і дуже багато церковного майна врятували. Ходжу навколо церкви. Поволі сходяться остриняни, люди похилого і середнього віку: Гах Василь Васильович, Пічак Микола Васильович, Павлик Іван та інші. Розповідають: Церкву закрили після арешту уніятського священика в 1947 році. Але церква ще довго діяла. Деколи приїжджав підпільний священик, а переважно люди щонеділі сходилися до церкви самі і молилися. Її тримали в зразковому порядку. І ось цей напад.

Голос: Ви питаєте, чому вони так наспіх організували напад? Думаю, тільки тому, що в цей же день вони громили ще й церкву в Братишеві.

Голос: Під час війни я був в кількох європейських країнах, але такого дикунства ніде не бачив.

Голос: Ви питаєте, як вони думають використати церкву? Та ніяк! Ось уже рік стоїть порожня. Знищили, поламали й покинули. Ходять чутки, що майно вивезли на аеродром і спалили. Правда, дещо віддали до Обертина чи Голишева.

Голос: Я так думаю, що церква не має ніякого відношення до політики. Ми маємо на неї право. І будемо домагатися повернення нам церкви.

Отак всюди. Люди готові продовжувати боротьбу за церкву. І такий настрій сьогодні визначальний серед релігійних громад.

Локітки

Тут все відбулося набагато скромніше. Не було колон автомашин, вгорі не кружляв вертолет. Просто, одного червневого дня в каплицю, що притулилася до гори край битого шляху, ввірвалися в масках невідомі люди. Вони дуже швидко винесли з каплиці майно, повантажили на машину і, поки прибігли люди, встигли зрізати з каплиці хрест. Все пройшло гладко. Без конфліктів. Після від'їзду напасників у масках біля каплиці до пізньої ночі стояли люди і плакали. А через кілька днів колгоспне начальство наказало завести в каплицю мінеральні добрива.

Колінці

Винахідливі атеїсти відрізали основні стовпи дерев'яної церкви, і під вагою снігу церква завалилася. Селяни вирішили самотужки її відремонтувати. Але на заваді став районний уповноважений у справі церков. Він суворо забороняв ремонт. «Без мого відома не смієте навіть цвяха забити в підлогу». Зворушлива узгодженість дій. . .

Надорожна

Пограбоване в с. Надорожній церковне майно не тільки знищили. Дещо пограбованого попало на чорний ринок. Були спроби продати Євангеліє, Служебник. Тепер ці книги знаходяться в руках людини, яка готова в будь-який час передати їх церковній громаді, якщо тільки громада поверне собі храм.

Віруючі Надорожної — міцна греко-католицька громада. Вони зареклися йти до російської православної церкви, бо мають свою. До погрому церкву відвідували дорослі й діти. Вчителі постійно чергували біля церкви і не пускали дітей. Кожної неділі тут відбувалася сцена протистояння двох світів, яке особливо загострювалося на Великдень.

У Надорожній нині ті ж настрої, що в інших селах. Люди висловлюють думки відкрито. І в їх способі думання й почування

більше шляхотности, державного підходу, ніж у тих, хто ховається за чорні окуляри й маски.

* * *

Я показав свої нотатки молодій журналістці. Не повірила. «В наш час і отаке?». Більше нічого. Внутрішня цензура не дозволила переступити уявну межу. А іноземний журналіст, напевно, спитав би: «Що ж відповіла Президія Верховної Ради УССР на протест депутата Тлумацького виборчого округу про такі безчинства?». А нічого! Бо й протесту не було! І депутатів таких ще немає, які внесли б до найвищого органу протест. Все це ще попереду. Та рев худоби в Білогорці, редути навколо церков у селах Ілемна та Голинь переконують нас, що той час поволі наближається.

* * *

По всій славній Україні. . .

Ще кілька фактів «новаторства» в атеїстичній роботі і ухваленнях за це Щербицьким Івано-Франківській та Тернопільській областях (див. «Звіт Політбюро ЦК КПУ про керівництво перебудовою» — січень 1988 р.) та в інших районах України.

Коломийський район на Івано-Франківщині

Саме від знаного колись Угорницького монастиря залишилася, на думку місцевих жителів, дуже гарна дзвіниця, пам'ятка європейського значення, стан якої на сьогодні плачевний. Поруч, у селі Баб'янці стоїть стара церква, побудована 1752 році. Її теж вважають монастирською. Нині вона, як птах з відбитим крилом. Пізньої осені 1984 р. під прикриттям цілого загону міліції з неї зрізали хрест. Витягли іконостас. Баб'янка зворухобилася. Вночі загорілося три великі копиці колгоспного сіна. Наїхала міліція — тиждень шукали палія. А через три дні загорілася ще одна копиця. Збитки склали шість тисяч карбованців. Тиждень в КПУ (камері попереднього ув'язнення) протримали 70-річного церковного активіста Івана Гойоту. Саме у нього обманом виманив перед нальотом ключі від церкви голова сільради Василь Пасічняк (подейкували, що якраз з його участю продавалися потім у м. Косові старі церковні ікони. . .). Гойоту відпустили, але заарештували і засудили за звинувачення у підпалі його родича. Через пару років він зустрівся в тюрмі із засудженням за корупцію саме тим рай-

комівцем із Коломиї, який очолював набіг на баб'янську церкву. . .

Жителі Баб'янки дотепер безуспішно добиваються відкриття сплюндрованої церкви.

У селі Отинії при вході в церкву зробили смітник. А на прохання жителів села Скопівки відкрити замкнену церкву в Коломиї цинічно відповіли: «Що вибираєте — музей чи склад?».

Борщівський район на Тернопільщині

Інформує житель с. Констанції Леонід Драпак, який зробив магнітофонний запис свідчень селян про набіг на церкву в цьому подільському селі. Питають подробиці квітневого дня 1985 року, коли до офіційно закритої ще в часи хрущовської антирелігійної війни, але утримуваної селянами в доброму стані церкви примчала «група захвату» — кілька машин і автобусів з міліцією, партійним начальством, активістами. Поки ламали церковні двері, збіглися люди. Намагалися не допустити пограбування. Їх відтягували за руки, волокли по землі, декого затулювали в автобуси, а потім позасаджували на 15 діб ув'язнення. Серед нальотчиків селянам запам'ятався тодішній секретар парторганізації радгоспу Шевчук, бо районних начальників люди не знали. Ікони, скульптури, усе оздоблення церкви нещадно ламали, викидали надвір, дещо забирали з собою. Потім двері замкнули, повісили табличку «музей» і поїхали. А в тому постійно зачиненому «музеї», якого ніхто не відвідує, стоять якісь ляmpi та ліхтар «летюча миша». . .

«Войовничі атеїсти» з Тернопільщини на цьому не зупинилися. Через якийсь час, коли по країні вже лунали гасла перебудови, рано вранці до констанської церкви під'їхали в супроводі охорони якісь молодчики, вибралися на церкву й дзвіницю і позрізували хрести. Людям, які збіглися, загрожували зброєю. Спипляли й порізали на куски дубовий хрест неподалік від церкви, поставлений, як кажуть люди, при відзначенні 950-річчя хрещення України.

З протестами проти сваволі і проханням відкрити церкву селяни Констанції зверталися не тільки у Борщів чи Тернопіль, але й Київ та Москву. Безрезультатно. . .

Трохи згодом, з 15-го по 22-го березня 1986 року, в Борщівському районі, за вказівкою райкому партії (перший секретар — Половинка) і під безпосереднім керівництвом працівника райкому Полянської проводилася кампанія нищення хрестів, серед яких були пам'ятні знаки скасування кріпацтва в Галичині.

Ось як відбувалася ця чорна акція на території колгоспу імені Леніна, до якого входять села Констанція, Озеряни, Пилатківці та

Жилинці. Нищили хрести три найманці, привезені з сусідньої області, з якими буцімто було підписано договір на 2.500 крб. Їх прикривала міліція, секретар парторганізації колгоспу Богдан Петречко та голова сільради Йосип Фльорчук. Дерев'яні хрести найманці зрізали, а кам'яні розбивали великим молотом. Уламки звозили на цвинтар у Пилатківцях спеціально виділеною колгоспом автомашиною. Так було знищено п'ять хрестів у Констанції, шість в Озерянах, у Пилатківцях зрізали хрест з каплиці, яка належала до озернянського колгоспу (і в костьолі, і в каплиці зараз зберігають колгоспне зерно), в Жилинцях зірвали хрест із церкви, в якій три роки тому теж понищили все в середині і зробили там «музей». Деякі із знищених пам'ятних хрестів крадькома відновлено.

Хибно було б думати, що потяг до віри, який виник у зв'язку з вакуумом духовости в советському суспільстві, характерний тільки для західної частини України. Це явище загальне. Домагання реєстрації церковних громад і відкриття закритих церков ідуть з усіх кінців України — і, як правило натикаються на глуху стіну. Правда, в багатьох районах України вже й відкривати нічого. Ось, наприклад, на батьківщині Шевченка у великому й густонаселеному *Звенигородському районі Черкаської області*, в 27 селах, в яких було до революції по одній або й по кілька церков, діє сьогодні дві церкви, що чудом перетривали тотальне нищення 30-х років, та ще перетворена в церкву капличка в райцентрі на цвинтарі. Великий кам'яний Собор у центрі Звенигородки розтягли тракторами, церкви по селах розібрали чи попалили. Були до тла знищені, наприклад, дві давні дерев'яні церкви у великому селі Вільхівці — Троїцька (1781 р.) та Миколаївська (1723 р.), побудовані на місці ще давніших, пов'язаних з іменем Богдана Хмельницького та його сина Юрія. Крім двох діючих, збереглася на Шевченковій Звенигородщині ще всього лиш одна церковна споруда — гарна дерев'яна церква в с. Мизинівці, використана під склад. . . Вже й ту хотіли розібрати, та покищо відстояли місцеві краєзнавці. Нагадали, як рятували цю окрасу Мизинівки місцеві партизани, коли фашисти перед самим відступом хотіли її підпалити. . . А ось красуню-церкву в селі Хлипнівці з чудовою дерев'яною різьбою, з вцілілими давніми розписами всередині, прямо зв'язану з Тарасом Шевченком (сюди приходив він пішки з Кирилівки до тітки Домахи, у місцевого «богомаза» хотів учитися малювати. . .) врятувати від новітніх варварів не вдалося. Краєзнавці району пропонували зробити в церкві музей, включити Хлипнівку в Шевченківський туристський маршрут. Писали в «Літературну Україну», в Товариство охорони пам'яток. Місцева влада відповіла зловісним гурчанням двох тракторів і бульдозера, що вмить розтерзали дерев'яний шедевр. Було це не в далекі 30-ті,

коли торощили церкви в Кирилівці, Моринцях, по всій Звенигородщині. Сталося це всього шість років тому. . .

Борзнянський район Чернігівської області

(Від нашого кореспондента на Чернігівщині Миколи Денисенка)

Наприкінці літа 1987 року віруючі сіл Хороше Озеро, Сиволож, Печі та Пам'ятне (ст. Крути) звернулися до Ради в справах релігій при Раді Міністрів СРСР із заявою про відкриття в Хорошому Озері церкви, яка перетворена на склад в хрущовські часи. Заяву підписали 761 осіб.

Відтоді й почалися поневіряння селян. До кого тільки вони не зверталися, куди тільки не їздили: і в Москву і до Харкова, й у Київ до Бойчука, і в Чернігів до Кочерги, і до Борзнянського райвиконкому. . . Ось як реагували на законне прохання віруючих відповідальні працівники державного апарату:

Кочерга — уповноважений Ради в справах релігій по Чернігівській області:

— Звертайтеся до Вишневської — уповноваженої по вашому району.

Лоза — голова Борзнянського райвиконкому:

— У нас держава атеїстична, місця для релігій немає.

Вишневська — уповноважена в справі релігій по району:

— Вони вам кажуть одне, а нам зовсім інше.

«Вони» — це там, нагорі.

А ось реакція парторга колгоспу (зараз працює директором школи в Хорошому Озері) Григорія Бодуна, який викликав у свій кабінет двох літніх жінок — Ольгу Бойко і Параску Василенко й провів із ними «виховну» роботу:

— Церкву захотіли? Голову людям морочити? Ви сьогодні в Озері, а завтра будете на довгій ниві — так і знайте.

Та кулаком по столі раз, і друге, і третє!

— Пишіть пояснювальну записку!

А через тиждень приїхав на машині до Ольги Бойко і знову вимагав:

— Прекажіть займатися антирадянщиною!

Віруючі звертаються (в який уже раз!) у Київ, просять допомоги. Їм обіцяють. А 26 жовтня приходить лист від Кочерги, в якому він пише: «Сообщаем, что по вопросу регистраций православного объединения в с. Х. Озеро вам неоднократно давалось **необходимые** разъяснения (подчеркнення мое — М.Д.) в райпополкоме, на личном приёме, в аппарате уполномоченного Совета по делам религий 12 августа к 29 сентября 1987 г., а также на месте — работ-

никам пополкомов Борзнянського р-на Хорошеозерського, Сиволожського і Печавського сельсоветов народних депутатів в сентябре с.г.».

Які давалися «пояснення», ми бачили. . .

Невдовзі директор школи Бодун зібрав комсомольців випускних класів і заявив:

— Ніякої церкви в селі не буде, а в тому приміщенні, де колись вона була, зроблять філіал заводу, отож хто бажає, вже пишть заяву на роботу в тому філіалі.

Через деякий час кличуть до сільради члена «двадцятки» Ольгу Бойко.

— Я — Кочерга, — заявляє прибулий в село начальник.

— Ні, ви не Кочерга, — відповідає Ольга Данилівна, — я була в Чернігові, розмовляла з Кочергою.

— То був мій замісник, — сухо озвався уповноважений у справах релігій по Чернігівській області.

— То навіщо ж мене дурили?

Кочерга не відповідає, натомість дістає листи і грубо каже:

— Що це ви скрізь письма пишете? Хіба не ясно, що не дозволять відкрити церкву? Тут завод буде, церкву під філіял заводу переобуродують, так, що нікуди не звертайтеся. Це даремна трата часу і сил.

— Нікуди ви не кидайтесь, ніхто вам церкву не відкриє, — попереджає ще один гість із району.

— Ви не мені кажіть, а громаді. Чого це ви мене одну викликали і лякаєте? Викликайте громаду, отоді й розмовляйте, — відповідає Ольга Данилівна.

— А куди ви знов будети писати? — запитує ще один учасник розмови — новий голова виконкому сільради, обраний на цю посаду за участь у війні в Афганістані. Мабуть пройшов він відповідну школу виховання, оскільки іншим разом викликав у свій кабінет літніх віруючих жінок, які годяться йому коли не в бабусі, то в матері напевно, і кричав на них, не забув і по столі кулаком бахнути.

— Писатимемо по старих слідах, — сказала жінка.

Наприкінці січня 1988 року голова райвиконкому Лоза пообіцяв приїхати в Хороше Озеро і поговорити з людьми, повідомив день і годину приїзду, та коли довідався, що зібралось більше ста чоловік (йому зателефонували з виконкому сільради), злякався. Марно чекали його люди більше двох годин, «народний обранець» приїхав тільки наступного дня, дивився на закриту церкву. Тихенько приїхав — тихенько поїхав.

Члени «двадцятки» Кохан Є.П., Лазоренко Г.Й., Карпенко Г.Д.,

Лавренко О.А., Василенко П.Д. 13 березня поїхали знову в Київ, до екзарха Філарета, але він був у від'їзді, тому віруючих прийняв його заступник Пеладій. Допомогти православним не мав сили, тому порадив звернутися до Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР. Жінки — тоді й в котрий раз розповіли все спочатку: коли і куди заяву писали, до кого звертались, як реагує область, район, місцева влада.

— Який завод? Вони там в Чернігові та в Березні газети читають, радіо слухають? Не ті зараз часи, щоб притіснити віруючих. Ось із Печей заява про відкриття церкви поступила, але там не відкривають, бо нема культурної споруди. А в Хорошому Озері відкривають.

Так реагував представник Ради у Києві і порадив переписати заяву та звертатись знов до Кочерги.

— Тільки спочатку це питання вирішує райвиконком, а потім Чернігів, далі — Київ і, врешті, Москва, — сказав на закінчення.

Борзна повідомила, що доля церкви, перетвореної на склад, вирішуватиметься на прикінці березня. . .

Майже рік триває ця незаконна тяганина. Влада розраховує, що віруючі знеохотяться і махнуть рукою. . . А тим часом у знедуховленому селі витає «зелений змії», зростає злочинність (ось останній випадок з січня цього року — двадцятидворічний житель Хорошого Озера Олександр Плескач спробував зґвалтувати 45-річну жінку, а нашттовхнувшись на опір, задушив її. . .). Частішими стали випадки самогубства.

— І їсти є що, і пити, і зодягнені-обуті, а радости — нема, — кажуть літні люди.

* * *

Ось такі події розгортаються й після того, як голова Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР Харчев у «Известиях» 27 січня 1988 р. зі статтею, в якій визнав, що СРСР допускалося «масове і необґрунтоване закриття молитовних споруд, сваволя щодо служителів культу, ігнорування законних прав віруючих і їхніх релігійних почуттів». Він покритикував місцевих керівників, що «опираються новому, твердять про недопустимість 'поступок церкви'. . . розводять тяганину при вирішенні простих питань. . . на довгі роки затягується вирішення питання з реєстрацією релігійних громад».

Так хто ж «розводить тяганину» і «затягує вирішення», як не те саме відомство, яке очолює тов. Харчев?

Поезії

Леонід ПОЛТАВА

ЧОРНОБИЛЬСЬКА ПОЕМА

Інтродукція

Земля стояла на землі,
Як пам'ятник на п'єдесталі.
Минулись Ленін, Гітлер, Сталін,
Гетьмани, принци, королі, —
Землі не зрушили з землі!

Усе вдягалось у весняні ризи —
У ризи материнства. Це ж весна!
В землі тюльпани готували вази
І тьм'яний дим кидався від сосни,
І зёрно кільчилося у глибу земному,
Немов дитя у матері, і дні
Вже наскрізь! наскрізь білі брами, —
Землі не зрушити з землі!

Були вулкани і усякі дива,
І метеори падали увись,
Були потопи й льодові облави,
А для Землі спинився, мабуть, час:
Усе за нього б'ється одчайдушно,
Та лиш Земля у вічності —
Незрушна.

У Чорнобилі

Минула ніч, якої завжди мало,
Прокинулось півмісто-півсело:
Все почалось, як і вічно починалось,
Як споконвік заведено було;

Хоч не молились, та спокійно спали,
Бо зло при серці зроду не жило.

Квітневий ранок ходить коло хати.
Сергій при каші (гречка чи овес).
Десятилітній, хоче все, як тато,
А тато інженером на АЕС,*
Ночує й днює.
Непомірні пляни.
Радіограми просто із Москви,
І все спада, звичайно, на Івана,
Хоча й Іван вже не без голови. . .
Дочка Христинка в черзі десь, по мило,
Сергій побіг на Станцію якстій.
Сусідка Ганна грядочку садила. . .
(Що огородець, то й пучок надій,
І як тут братися до світових подій,
Коли немає в хаті мила? . .).

Розбіглися. Лишилась мати.
Приблідлі коси. Радісно-сумна.
Пливе в майбутнє українська хата
Із Кобзарем у рамі край вікна.
Нема ікони — є дитина.
Молилась мати на синка —
Козацька стать у Сергійка.

Отак жила ця Україна,
Ожинно-ніжна і терпка.
Того й Чорнобилем назвали,
Що вічно з горем воювали
Поліщуки.
Земля без дна,
Живе в озерах сатана:
Води нагнав, а суші — мало.

* Атомно-Електрична Станція.

На Станції 26 квітня 1986

Енергобльоки розрослися все.
У підземеллях десь реве вода.

Тут інженер за пультами міркує,
А син малий ще менших догляда.
Обличчя — писаночка. Брівоньки пташині,
Здавалося, летять кудись, летять.
Всміхається до кожної дитини,
Хоча і сам іще дитя.
Тому направить забавку-зайчатко,
Підійме ляльку, скаже «Дорогий».
Ну, достоменно вдався у татка
Не по літах задуманий Сергій.
Він старшеньким
В розлогій Диткімнаті.
Тут сто дітей працівників АЕС.

А десь дрижить непогамований атом
І рветься з рур у землю й до небес:
До краху тут напружені машини,
Двигтять земля спокійних сіверян.
Тут одного жадають від людини:
Стовідсотковий плян!

Вибух

І до пуття й не до пуття
Серед блаженної природи
Котилось колесо життя:
Сажали людоньки городи,
Ішли корови із діброви. . .
І раптом — громом серед нив!
Блискучий вибух атомовий
На мить і сонце затемнив!!!

Вертались в Україну журавлі.
Уже й перелетіли Чорне море,

Старого місця на старій землі
Поміж боліт уже шукають зором,
Аж Прип'ять, прип'ята надійно до землі —
Зірвалась дибки
Й ринула угору!
Ударив грім, не з неба — із землі!
І першими упали журавлі,
В стовпах огню вони губили крила
І падали — безкрилі. . .

Стіна в Диткімнаті («Де тато? Де тато?!»)
Злетіла угору і впала якстій!!
Без крику — навіки замовкли малята.
Живим залишився єдиний Сергій.
Із коридорчику — рив, наче ралом,
Увесь накидавсь на уламки щербаті:
— Чи є тут живі?! —
Та мертві мовчали,
Мовчали розчавлені лялі й малята.
Вогонь упивається глибше у тіло,
Хлопчина знов кличе, і чує: — Це я. . . —
Обличчя горіло і шкіра летіла,
Упоперек бігла вогненна змія, —
Та кинувся хлопчик, неначе крізь сон;
Хоч кров цебеніла з роздертих долонь:
Він виніс дівча
Із вогню —
У вогонь!

О, вічний вогонь атомовий
Вже біла трава пророста.
З яким ви дияволом в змові,
Коли не почули Христа?!
Чорнобиль і Любец, і Гомель,
Чернігів. . . Які ще міста
Понищить північна проказа
Во ім'я імперського сказу?
Панує тепер над усім
Цезій — 137!

Як вічний вітер на горі Афон,
Десь безнадійно скиглив телефон. . .

У Києві

Із Харкова, Львова стрімкі телефони:
«Ми з вами, ми з вами!»
Та падає небо по грамах, по грамах,
І біла трава пророста над дахами,
Ще й тихий наказ всесоюзного Хама:
«Ввесь Київ — на свято! Судьба вже така,
Танцюй гопака! Го-па-ка!»

На перше на травня — танцюють артисти,
А смерть із косою блукає по місту.
Лежить над Дніпром українська столиця,
Неначе поранена птиця.
Мутніє в очах. . .

Та Київ не вимер:
Він п'є із Дніпра, де святив Володимир,
Попечені очі вмиває водою,
І стала отруйна водиця — святою,
Цілющою стала! Святою рікою!
Ще й вістка прийшла з недобитого степу,
І пошепки люди казали:
«Хмельницький вночі зійшов з п'єдесталу,
Готуючи місце Мазепі! . . .» —
Невидимі дзвони в Софії заграли —
Із світового вертепу.

Берлінський був.
Тепер із хмар
Упав московський Бабин Яр!
Евакуація, евакуація! —
Та завелика нація. . .

Пожежних авт блискучі блискавиці —
Всі на Чорнобиль, аж ламають спиці,
А в Київ звозять мертвих і живих.
Так і Сергій очуняв у лікарні.
— Моя родина?! — Не питай намарно,
Забудь, мій хлопчику, про них. —
Так і не знатиме сірома:
Христинка в черзі дочекалась грому
Й ніколи не прийшла додому;
Сусідка Ганна в мертвому селі
Досаджує городець — у землі. . .
Все побіліло від одного маху,
Лишилось тільки білотрав'я жаху
Та спалені у небі журавлі.

(Закінчення буде)

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, насвітлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:
Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

В 175-ліття з дня народження

Тараса Шевченка

Проф. д-р Юрій БОЙКО-БЛОХИН

ШЕВЧЕНКО І МОСКВА

*Передрук довшої праці Шановного Автора, надрукованої у книзі
«ВИБРАНЕ», том III, Мюнхен, 1981, за згодою Автора*

(Продовження, 3)

Переборення рабського схиляння перед Москвою серед земляків бачив Шевченко як центральне ідейне завдання своєї творчості. Україну поєднав з Москвою Богдан Хмельницький, і тому його образ раз-у-раз присутній у творчості Шевченка. Уже в першій половині ХІХ стол. тодішня російська історіографія канонізувала Хмельницького, як видатного діяча, за самий лише акт «приєднання Малоросії». Цей підхід до минулого був настільки офіційно узаконений, освячений суспільною російською опінією, що українські тодішні культурні діячі, історики улягали цьому навітленню в дуже великій мірі. Разом з цим українство губило моральну точку опертя для свого відродження. Якщо факт «приєднання» України до Москви був кроком найвищої політичної мудрости гетьмана, то і вся дальша політика «зрощування» України з Москвою є історичною конечністю. Діяльність Хмельницького неминуче мусіла стати об'єктом, навколо якого на ціле століття вироблялась би зброя боротьби двох протилежних таборів: російського шовінізму і українського патріотизму. Шевченко, як ніхто з його сучаників, відчув актуальність оцінки Переяслава. Шевченко схилявся перед Хмельницьким, як славним діячем української історії. Придивіться до його картини «Посли з дарами в Чигирині», і ви побачите, що художник із захопленням відобразив державницьку могутність українського суверена, що її відчули й належно оцінили сусідні держави. Але в поетичній творчості Шевченка вся увага поетова сконцентрована на згубності переяславських пактів.

Шевченко розуміє, що Хмельницький, ідучи на угоду, мав лише шляхетну ціль: «Щоб москаль добром і лихом з козаком ділився». Але чого варті добрі наміри, коли вони простелюють дорогу найзгубнішим для народу вчинкам? Історична відповідальність вели-

кої особистості перед своїм народом величезна, і горе тому історичному діячеві, що зробить фатальну для нації помилку. Хмельницький не зрадник, але його проклянуть нарівні зі зрадником, і краще б йому на світ не родитися. Шевченко мусів дати цю непримиренно різку оцінку. Це була не так оцінка гетьмана, як гарантія по голові тих землячків, що примирилися з гетьмановим актом «воссоединения». Тиміям хвали навколо його «мудрого акту» можна було розвіяти лише голосним прокляттям. І велич Шевченка в тому, що він на це прокляття спромігся.

Тінь нещасливого Переяслава переслідує поета невідступно. Вона є і там, де не згадано ні імени Хмельницького, ні Москви, ні злощасної злуки України з Москвою. Його поезія «Ой, чого ти почорніло» перейнята глибоким ліричним смутком. Зелене поле навколо Берестечка почорніло тільки на час, а козацька воля, що полягла на цім полі, згинула назавжди. Ця поезія не має в собі епічного елемента, який знижував би ліризм. Вона вся немов мінорний музикальний етюд. Вона нагадує нам настроєву поезію початку ХХ століття, в ній лише натяки. Поразка Богдана Хмельницького під Берестечком сіє смуток у віки. Бож це не звичайна порязка. Це та переломова історична хвиля, коли Хмельницькому стало ясно, що лише власними силами він польських зазіхань не подолає. І вже відтоді Хмельницький почав задумуватися над питанням альянсу з Москвою. Про це ніяк не сказано безпосередньо в поезії, але без такого трактування ви не збагнете її і не відчуєте її глибини її настроєвості.

Шевченко розумів, що Переяслав не був випадком, Переяслав постав з воєнних невдач, з безперспективності політичних зв'язків з іншими сусідами. І все ж таки це не виправдує Хмельницького в очах поета.

Советські літературознавці і тут намагаються завуалювати дійсний стан речей. З приводу «Розритої могили» советський коментатор нотує таке: «У Шевченка не було усталених поглядів на діяльність Богдана Хмельницького. Безперечний вплив на поета, в початковий період його діяльності, деяких націоналістичних істориків» (Т. Шевченко. Собрание сочинений в пяти томах, Москва, 1949, Т. I, стор. 452). Свідома советська тенденція так і б'є з цього коментаря. Чи 1845 рік, коли поет кинув у «Суботові», «Розритій могилі», «Великому Льохові» свій обвинувальний акт проти Хмельницького, був роком «початкового періоду» творчості? Коментатор збуває мовчанкою той загальнознаний факт, що найсильніша «антибогданівська» поезія Шевченка припадає на кінець його творчості і позначена датою 18-го серпня 1859 року. І не під впливами «націоналістичних істориків» з'явилася ця річ з-під пера мистця, лише під впливом тої ганебної колоніальної дійс-

ности, яку побачив Тарас Григорович в серпні 1859 року, заїхавши в Переяслав. Побачив поет знеславлені руїни колись гордого полкового міста-красеня, подивився на людей-рабів, нащадків козацьких, і знову його муза промовила гнівне слово, звернене до Богдана. І тут це слово звучить ще гостріше, непримиренніше, як у «ранніх» творах. Тут Хмельницького скупано в калюжі, «в багні свинячій». Вірш «Якби то ти, Богдане п'яний» знаменує найвище напняття Шевченкової боротьби проти офіційної історичної науки, проти московського насильства над Україною. Так само поезія — «Бували війни. . .» (кінець 1860 р.).

* * *

І тепер треба ще кинути жмут світла на Шевченкову поставу до російської літератури й культурно-мистецького світу.

Не можна заперечити, що Шевченко був у Петербурзі в 1858-1860 рр. дуже модною фігурою. Це був час, коли зі слов'янофільства і революційно-демократичних настроїв зароджувалося народницьке ідеалізування мужицькості. В Петербурзі стало вважатися добрим тоном натягати на себе селянського покрою сорочку і так з'являтися прилюдно.

Ще коли поет проїжджав через Москву, слов'янофілка Дорохова охрестила його «розумним мужиком». Ця репутація прищепилася, хоч «мужик» залюбки сипав у розмовах цитатами з Байрона і Шекспіра, не ухилявся від філософських дискусій і кохався в музиці Моцарта й Бетговена.

Неотесаним малограмотним мужичком хотіли його бачити у себе всі і вся, як цікавий експонат з «народу», того народу, перед яким починали схилитися, як перед якоюсь містичною загадкою. Поетову мовчазність в цьому суспільстві приймали за примітивність. Можливо, що він і став би в ролі божка столичного світу, якби його внутрішні вартості не відштовхували від нього. Насамперед йому не могли простити його національно-українських позицій. Коли російських письменників — Я. Полонського і І. Тургенєва запрошено подати свої спогади до празького видання «Кобзаря», то навіть і перед лицем українських читачів ці чільні діячі тодішньої російської літератури не спромоглися заховати своєї ворожості до поета. Але їхні спогади цікаві тим, що засвідчують Шевченкову відокремленість серед росіян, які його оточували:

«Шевченко, як мені здається, не був ні балакуном, ні веселим співрозмовником. Розумний від природи, він разом з тим не був ні вчений, ні начитаний: він жив стремліннями і тим козацьким духом, котрий надихав його. У хвилини сильного душевного хви-

лювання він міг би відштовхнути будь-якого чепуруна дикими виявами своєї пристрасної ненависти до всього того, що зіпсувало життя йому» — зазначає Я. Полонський (Шевченко, Кобзар, Прага, 1876, т. I, стор. X).

Те саме стверджує І. Тургенєв. Ще в сімдесятих роках почуття досади не залишає мемуариста перед лицем того фатку, що Шевченко розгадав дійсну вартісність фальшивої привітності до нього російських літераторів і спромігся відмежувати себе від них належною дистанцією:

«Нам, тодішнім літератам, добре було відомо, яка лиха доля тяжила над цим чоловіком; талант його приваблював нас своєю оригінальністю й силою, хоч навряд чи хтось із нас визнавав за ним те величезне, мало не світове значення, якого без застереження надавали йому малороси, що жили в Петербурзі; ми прийняли його з дружньою участю, із щирою привітністю. Зі свого боку він тримав себе обережно, майже ніколи не висловлювався, ні з ким не зблизився цілком: все немов бочком прошивався» (там же, стор. IV-V).

Останній петербурзький період життя Шевченка характерний тим, що автор «Кобзаря» не з російським світом скріпляв свої зв'язки, а розгортав найтіснішу співпрацю саме з українською петербурзькою колонією, яка тоді вже була значною. Про це категорично свідчить художник Мікешин, в ті роки ще молодий чоловік, якого приставлено було до Шевченка в провідники по численних вітальнях і сальонах Петербургу:

«Признаюся, — писав він, — непоказна роля дісталася на мою долю у відносинах з Тарасом Григоровичем, але й тою дозою приязні, котру він виявив до мене, я внутрішньо пишався. Його пошану мені, двадцятьлітньому юнакові, здобути було рано; любови ж... але вся його пристрасна й могутня любов до того була зосереджена на своїй рідній Україні, що, мені здається, в його гарячому серці й не залишалось більше ні до чого любовного запасу, а якщо і залишалось, то він дбайливо зберігав його для своїх же українських богів» (там же, т. II, стор. XIII).

Ця однодушність мемуаристів, які наголошують такими пластичними образами відмежованість Шевченка від російського петербурзького громадянства, чогось таки варта.

Поет у роках 1858-1860 продовжував жити у сфері своїх національних інтересів і завдань. Найвищою радістю були для нього визнання і моральна підтримка з боку земляків; вже на порозі смерті, важко хворий, він, одержавши привіт від української полтавської громади, радіє, мов дитина.

Та живучи на чужині, неможливо і не доцільно було цілком відмежовуватися від чужинного оточення. І Шевченко з тактом і вмінням орієнтувався в столичному життєвому вирі, умів пізнавати своїх заїлих національних ворогів і просто підлих та нікчемних людей і вирізняв у строкатому оточенні людей, вартих уваги і дружби.

До таких щирих друзів поета належали граф Федір Толстой і його дружина Настася Іванівна. Толстой з дружиною зробили поетові величезну прислугу. Завдяки їхнім клопотам вдалося Шевченкові звільнитися із заслання. І це зв'язало поета з родиною Толстих почуттям глибокої вдячності і відданості. Настасю Іванівну Шевченко в своєму «Журналі» називає «святою заступницею».

Дуже прихильним було ставлення Шевченка до російського художника Л. Жемчужнікова, якого можна б назвати «білою вороною» в російському суспільстві. Річ у тому, що Л. Жемчужніков справді глибоко симпатизував українському відродженню і навіть особисто брав участь в українському культурнім житті.

Його розповіді й нотатки стали підставою для вміщеної в II томі «Записок о Южной Руси» праці «Сказки и сказочники».

В цих «етнографічних матеріялах» високо піднесено українську казку над російською. Такий підхід викликає згідну критику «Сказок и сказочников» з боку Пипіна на сторінках редактованого Чернишевським «Современника» (Н. Петров. Очерки истории укр. литературы XIX ст., К., 1884, стор. 281-283). Жемчужніков кохався в українській старовині й національно-етнографічних відмінностях українського народу. Це яскраво позначилося на альбомі його малюнків «Живописная Украина». На художника за цей альбом знов накинувся «Современник». Критик Ф. Хартахай уципливо запитує: чи не пора, мовляв, перейти до глибшого вивчення життя? «Пора нам, — пише він, — перестати. . . захоплюватися пастушками, отарою овечок, чумацькою шапкою, якоюсь наміткою, або голов'яним покриттям. . .» (Цитую за кн. «Русско-укр. лит. связи», Москва, 1951, стор. 141-142).

У ставленні до Жемчужнікова Шевченко зайняв позицію прямо протилежну «Современникові» Чернишевського.

З глибокою теплотою і захопленням відгукується він на матеріяли Жемчужнікова, уміщені в «Записках о Южной Руси». В «Журналі» знаходимо такі рядки:

«Який милий оригінал має бути цей п. Жемчужніков. Як би я був щасливий побачити людину, що так щиро, нелицемірно полюбила мою рідну мову і мою прекрасну бідну батьківщину».

Пізніше Шевченко здружився з Л. Жемчужниковим.

Для Шевченка Жемчужников був «оригінал». Цим підкреслено, що російський художник є вийнятком. Чи знайдуться в російському суспільстві ще такі оригінали, що зовсім нелицемірно співчували б поневоленій Україні? Поет уперто шукає їх, інколи впадає в оптимізм щодо тої чи іншої особи, щоб незабаром, пізнавши ту особу глибше, розчаруватися. Такі даремні шукання були у нього серед слов'янофілів.

«Все сімейство Аксакових, — нотує він у «Журналі», — не удавано сердечно співчуває Україні, її пісням і взагалі її поезії».

Він навіть переписав собі в «Журналі» російсько-месіянстичну поезію слов'янофіла Хом'якова. Ця річ могла подобатися нашому поетові тим, що в ній зазвучали надзвичайно різкі ноти критики офіційної і неофіційної російщини. Хом'яков, вірячи у вибранництво Росії, звертається до неї зі словами:

«Но помни: быть орудьем Бога
Земным созданьям тяжело,
Своих рабов он судит строго,
А на тебе, увы, так много
Грехов ужасных налегло!

*

В судах черна неправдой черной
И игом рабства клеймена,
Безбожной лести, лжи тлетворной
И лени гнусной и позорной

*

С душой коленапреклоненной
С главой, лежащею в пыли,
Молись молитвою смиренной
И раны совести растленной
Елеем плача исцели.

Стаття Хом'якова «З приводу малоросійських проповідей» (священника Гречулевича), де видатний слов'янофіл став на точку зору доцільності вживання у проповідях на Україні української мови, напевно була відома Шевченкові.

Одначе такі слов'янофіли, як Хом'яков, лише залицялися до українського табору. В істоті своїй вони залишалися ультраімперіялістами і мріяли не тільки про збереження імперіялістичних здобутків Росії, а й про панування Москви над усім світом. Це скоро збагнув Шевченко. В своїй сатиричній поезії «На смерть

Григорія, митрополита петербурзького» він висміює і Хом'якова «Руси ревнителя, Москви — отечества любителя», і всю слов'яно-фільську реакційно-біснувату зграю навколо московсько-православної «Русской Беседы».

Стоячи в тісному контакті з польськими революційно-настрояними колами, Шевченко через них міг докладно довідатися про симпатії Герцена до поляків і навіть до українців, і це одна з причин, чому Шевченко так тепло згадує на сторінках «Журнала» про цього російського вигнанця. Без сумніву, Шевченко хотів мати бодай поодиноких союзників у російському таборі для українських національно-визвольних аспірацій. Боротьба за національну свободу була для Шевченка водночас і боротьбою проти ладу кріпацтва, всіх кріпосницьких пережитків, які гнобили Україну. Його симпатії до Герцена пояснюються також тим, що в редакторі «Колокола» він бачить чесного і послідовного ворога російського кріпосництва. Соціяльні сатиричні мотиви у творчості Салтикова-Щедріна викликають у Шевченка також слова захоплення російським сатириком.

Взагалі в російській літературі Шевченко оцінює позитивно тільки те, що справді заслуговує на таку оцінку. Його око об'єктивного спостережника і тонкого цінителя справжнього мистецтва схоплює тіні й там, де їх не помічають самозакохані росіяни. Ось його відгук на «Дохідне місце», твір найвизначнішого клясика російської драматургії Островського:

«Прочитав комедію 'Дохідне місце'. Не вподобалась. Багато зайвого, яке нічого не говорить, і взагалі незграбно: особливо жінки не натуральні» (Шевченко. Собр. соч., М, 1949, т. V, стор. 180).

Перші літературні кроки графа Л. Толстого не здобули також у Шевченка симпатії: на його «Записки маркера» він реагує фразою: «Підроблена простота цього оповідання занадто очевидна» (там же, стор. 182). З цілковитою рішучістю дає свою неприхильну оцінку поезії Некрасова.

Відчуваючи мистецький геній Пушкіна, цінуючи його «Сцени із лицарських часів», «Кам'яного гостя», він водночас і ненавидить в особі Пушкіна закоренілого російського імперіяліста. Мікешін у своїх спогадах говорить про це так:

«Сидячи в гостях у Шевченка, я довідався з мови його, що він не любить нашого поета Пушкіна, і не тому, щоб він вважав його поганим поетом, а просто тому, що Пушкін автор поеми 'Полтава': Шевченко дивився на Кочубея не інакше, як на донощика. Пушкін бачив у ньому вірного сподвижника Петра Великого, оклепаного і страченого Мазепою. Марно запевняв я Шевченка,

що з своєї точки погляду Пушкін правий і що він так самісінько щирий, як і Шевченко в своїй ненависті до поляків. Шевченко тим дужче лаяв Пушкіна, чим палкіше захищав я його» (Т. Шевченко. Кобзар. Прага, 1876. т. II. стор. XII).

* * *

Нинішній етап большевицького фальсифікування Шевченка характеристичний тим, що тепер фальсифікатори більше розводяться про Шевченкові зв'язки з російським світом, аніж пишуть про саму його творчість. Зокрема, багато уваги приділяють ці «дослідники» нібито позитивному ставленню російської критики 40-60-их років до нашого поета.

Відношення цієї критики до Шевченка справді надзвичайно цікаве і багатомовне, але советські літературознавці лише замаскують справжній характер українсько-російських літературних стосунків того часу. Замість того, щоб розкрити дійсний стан речей, виконавці волі Кремля стремлять довести тезу про «сталість братньої співдружби двох культур», яка нібито ілюструється й відносинами російської критики до Шевченка.

Тим часом це не має нічого спільного з історичною правдою. Російська літературна критика 30-их — поч. 40-их років дивилася на вияви українського літературного життя, як на останні відгуки непережитого ще сантименту «малоросів» до своєї колись славної давнини. Українська мова розглядалася як говірковий варіант російської.

Російські літературні діячі в уживанні української мови тоді ще не вбачали факту народження нової української літератури і зовсім не припускали, що це є початком національного відродження. Полевой, даючи оцінку комедії Квітки-Основ'яненка «Шельменко, волосний писар», зазначав:

«Не біда, що Шельменко говорить, як малоросіянин-грамотій. . . У Мольєра особи говорять провансальською говіркою; тим краще, тим природніше» (М. Возняк. Г. Квітка-Основ'яненко. Держ. Вид. Художн. Літератури. К., 1943. стор. 24).

Дошевченківська українська література в цілім ряді своїх представників являла немов провінційну відмінність російського літературного процесу і щодо ідейного, і щодо формального боку, а те, що було в ній відмінного, не встигло ще виразно окреслитися і стати перед російським світом як небезпека, як вираз національного самоусвідомлення українців. Для багатьох росіян українські літературні твори були лише якоюсь «екзотикою», на зразок перших творів Гоголя: до речі, й більшість тодішніх українських

письменників писали не лише українською, але й російською мовою.

І саме на цьому фоні невиразності цілей і самого обличчя української дошевченківської літератури і перші Шевченкові твори були прийняті поблажливо-прихильно рецензентами «Отечественных Записок» «Современника».

Поза такими оцінками перших поетичних кроків Шевченка опубліковано в російських журналах і рецензії різко негативні, із соковитими брутальностями на адресу поета і української мови. Найдалекозоріші з російських журналістів інстинктом відчували, що в особі Шевченка з'явився великий поет, який виводить українську літературу, а з нею й українську духовість, на широкі води самостійного і всебічного розвитку. Це їх стурбувало, розлютило, цілком вивело з рівноваги.

Найпопулярніший за тих часів журнал Сенковського «Библиотека для Чтения», кожне число якого зачитувалося у Росії до дір, писав з приводу Шевченка, що українська мова «є мішанина слів чубатих, бородатих, голених і неголених; південних і північних: це просто — гібридський діалект». Це, на думку пашквілянта-рецензента, мова небувала, «якої ні одна із всіх можливих Росій, ні велика, ні мала, ні біла, ні червона, ні стара, ні нова не можуть визнати за своєю».

Рецензент «Сына Отечества» називає Шевченкову поезію «штучною пустотою». Ця глибоко неправдива оцінка водночас була і глибоко продуманою. Ідейна ваговитість творчості українського генія постала перед редакцією журналу на весь зріст. Разом з тим усвідомлювалося, що це початки формування української нації в модерному розумінні. І тут «Сын Отечества» бачив свою місію дезорієнтувати читача, перекреслити будь-яке значення й вартість Шевченкової поезії, дискваліфікувати разом з цим і всю українську літературу, наголошуючи непотрібність і неприпустеність її існування:

«Ми вже кілька разів говорили, що всю нинішню малоросійську поезію вважаємо пустощами й забаганкою, і, признаймося, не розумію, як можна людям з таланом (дарованием) займатися такими дурничками» (цит. за кн. «Русско-укр. лит. связи», ГИХЛ, Москва, 1951, стор. 110-111).

Але цього «Синови Отечества» мало. Він вважає, що треба бити в корінь, треба скомпромітувати, зневажити саму українську мову, так, щоб нею в дальшому ніхто не важився писати. Тому рецензент «Кобзаря» називає українську мову «говіркою, якої навіть не існує», «каліченням російської мови на хохлацький кшталт»

(цитую за кн.: Кониський. Т. Шевченко-Грушівський, Львів, 1898, стор. 103).

Цілком у згоді з цими алярмовими голосами виступив і Віссаріон Белінський, один із найчільніших в історії Росії літературних критиків, людина, що, за загальним визнанням, стала «сумлінням» російської «прогресивної» інтелігенції на довгі десятиліття та її куміром. Він бачив далше від своїх сучасників і розумів ще краще від них, що Шевченкова творчість дає українській літературі нову якість і віщує початок буйного відродження України в духовому, а в парі з тим і політичному розумінні.

Тому й боровся він проти Шевченка вперто й послідовно до кінця своїх днів.

Белінський був одним із найвизначніших організаторів російської імперської духовости. Спираючися на гегелівську філософію, він прийшов до висновку, що «сила є право і право є сила», з цієї точки погляду виправдував всю політику дикого гніту Росії над неросійськими національностями («Я зрозумів, що немає дикої матеріальної сили, немає панування багнета й меча, немає довілля (произвола), немає випадковости — і закінчилася моя опіка над родом людським, і значення моєї батьківщини постало переді мною в новому вигляді»). У статті «Про Менцеля» він називає Міцкевіча «якимось там Міцкевічем», зневажаючи в ньому борця за визволення Польщі, а в одному зі своїх листів під час подорожі в Криму нотує: «в'їхавши в кримські степи, ми побачили три нові для нас нації: кримських баранів, кримських верблюдів і кримських татар. Я думаю, що це різні види одного і того ж роду, різні коліна одного племені: так багато спільного в їх фізіономії» (Пыпин, Белинский, его жизнь и переписка, С.-П., 1876, т. II, стор. 264). А щодо України, то цей своєрідний предтеча нинішнього расизму, розгорнувши цілу історичну концепцію, за якою «історія Малоросії — це бічна ріка, що впадає у велику ріку російської історії», проголосив український тип «расово меншевартісним» патріархально-простодушним і «нездатним до морального руху і розвитку» (Белінський, Полн. собр. соч., т. XII, ГИЗ, 1926, М.-Л., стор. 412). Своім геніяльним чуттям Белінський спостеріг, що його імперська позиція не є міцною, що майбутнє несе їй поразку. І це його тривожило до самих глибин душі.

Для нього навіть окремі вияви розвитку української національності є таким же гнітючим явищем, як і те, що вбито Лермонтова, чи те, що в поточній пресі плюгавлять ім'я Пушкіна. Все це разом він оцінює, як розклад Росії (Пипін, т. II, стор. 127).

Белінський і Шевченко були антиподами. Саме життя визначило для них непримиренно ворожі позиції. І коли Шевченко був світлим втіленням найвищих ідеалів людности в своєму послідов-

ному запереченні всіх форм гніту людини, а передусім гніту національного, то Белінський саме в останньому, в національній проблемі, був чорним демоном ночі. Всі сили свого сарказму, всю жовч вилив Белінський на постать Великого Прометея нових часів.

Прочитавши збірники «Ластівка» і «Сніп», в яких, між іншими творами тодішніх українських письменників, надруковано й перші поезії Шевченка, Белінський зробив вигляд, що він Шевченка не помічає. Але це, безперечно, було не так. Його ці збірники безмежно роздратовали саме тому, що він у них помітив паростки нового, пуп'янки молоді літератури, перед якою майбутнє. І тому шаржує елементи провінційної відсталості в ній, які ще виявляються, і зі злобою нотує: «Прочитавши 'Ластівку' і 'Сніп', я зрозумів усю вартість борщу, сала, галушок» (Пипін, II, стор. 27).

«Ластівці» він присвятив широку рецензію. Головне завдання рецензії — заперечити українській літературі право на існування. Із захопленням і пересадою характеризує він слабкі сторони української літератури. Його думки зводяться до того, що українська література ні в трактуванні тем, ні в мові не може вийти за межі примітивності. Із ущипливістю вигукує він: «Добра мені література, котра тільки тим і дихає, що простацькістю селянської мови і дубуватістю селянського розуму». Єдиний вихід для українських письменників, на думку Белінського, — це включення себе в російську літературу; тільки в ній зможуть вони повнотою розгорнути свої таланти, сягнути до проблематики загальнолюдської і висловитися досконалою, витонченою літературною мовою: «яка глибока думка в цьому факті, що Гоголь, палко люблячи Малоросію, все таки став писати по-російському, а не по-малоросійському».

Імени Шевченка не згадано в рецензії. Але він тінню стоїть за цією рецензією, бо він є втіленням небезпеки для російського імперіялізму. І саме тому, що Шевченко на сторінках «Ластівки» започатковує новий етап української літератури, який пориває з провінціалістичним примітивізмом, саме тому авторитетний Белінський старається закрити йому дорогу в літературу. Він удає, що не помічає його, кидає заувагу, що в «Ластівці» друкуються «маленькі таланти».

Однак, тактики замовчування Белінський не спромігся дотриматися. В рецензії на Шевченкові «Гайдамаки» дав він простір ненависті, що клекотіла йому в грудях:

«Нова спроба співань п. Шевченка, привілейованого, здається, малоросійського поета, переконує нас іще більше, що такого роду твори видаються тільки для насолоджування і напучки самих

авторів: іншої публіки у них, здається, немає. Якщо ж ці панове *кобзарі* думають своїми *поемами* дати (принести) користь нижній клясі своїх співвітчизників, то в цьому дуже помиляються: їхні поеми, не зважаючи на рясноту найвульгарніших і неподобних слів і виразів, позбавлені простоти вигадки й оповідання наповнені витребеньками и вихватами, властивими всім поганим піітам, — часто аж ніяк не народні, хоча і посилаються на історію, пісні й перекази, — і отже, з усіх цих причин вони незрозумілі простому народові. . . Було б краще, відкинувши всяке змагання до титулу поета, розказувати народові простою, зрозумілою для нього мовою про різні корисні речі цивільного й сімейного побуту, як це прекрасно почав (і шкода, що не продовжував) п. Основ'яненко в брошурі своїй «Листи до любезних земляків».

Оцінка «Гайдамаків», безперечно, була нещирою, зате ненависть до поета була найпалкішою, і саме вона водила пером критика. Тут була і доза холодної підступності в пораді писати так, як написані «Листи до любезних земляків». В цьому творі Квітки-Основ'яненка, складеному у вигляді листа до українських селян, в ідеалізовано солодкавому дусі характеризуються відносини між паном і кріпаком, тим самим виправдуються всі жахіття кріпацтва; разом з тим подається науку служити російському цареві, дбайливо виконувати службу у війську і старанно сповняти всі інші повинності. Коли Белінський писав свою пораду, він був уже свідомим ворогом самодержавства, мріяв про демократичну перебудову Росії. Отже, він свідомо своєю порадою хотів зіпхнути українську літературу в глухий кут, звести її на такі ідейні манівці, на яких би вона зашморгнула сама себе в петлю.

Російський шовінізм переміг в Белінському демократа.

Рецензія Белінського на «Кобзар» нічого не додає нового: він і тут так само необ'єктивний і заповзятий ворог Шевченка.

(Продовження буде)

о. проф. д-р І. МУЗИЧКА

ДИТИНСТВО І ЮНІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (Закінчення, 2)

Звернім увагу на те, якою підтримкою була в дитинстві Шевченка молитва. В своїм дитинстві Шевченко пізнав силу молитви і з нею він не розставався ніколи в своїм житті, як це бачиться з його писань.

Тарас іде також на службу до місцевого священика. Тут він у нього віджив, краще одягнувся, до нього добре ставилися, він читає багато книжок з бібліотеки священика. З тих мабуть часів він пригадує може незамітну подію, як сирота в священика обідає на Великдень, коли інші діти хвалились своїми дарунками, і той обід був великою радістю для сироти.

Тим добром у священика Тарасів дід не вдоволяється. Він думає про науку для Тараса. Посилає його до дяка в селі Хлипнівка. Той дяк взяв хлопця на два тижні на пробу. Проба пройшла успішно, але дяк-маляр хоче, щоб Тарас дістав, як кріпак, дозвіл від свого пана на науку малярства. Ідуть з дідом до пана по дозвіл. Але адміністратор дібр Енгельгардта у Вільшаній пан Димовський, побачивши сприт Тараса, бере його до свого двору. Не був то злий той пан поляк. Тарас працює в кухні кухарчуком, а два-три на тиждень сам пан вчить його, властиво, перших наук, що повинно б бути в початковій школі: історії, географії і польської мови.

І тут в пана Димовського усміхнулась малярська муза до Тараса. У Вільшаній мешкав поляк маляр Степан Пшевлоцький. Він малював і давав лекції малярства. То не був дяк-богомаз. . . Пан Димовський заприятелював з Пшевлоцьким і той прийняв Тараса на науку. Йому Тарас завдячує початки науки малярства¹¹. (Треба б тут на маргінесі відмітити, що в молодості Шевченка поляки мали на нього чималий вплив і він їм завдячує багато!). Але не довго те щастя тривало. Син старого Енгельгардта Павло по смерті батька робить нові порядки у своїм маєтку і бере Тараса на козачка (лакея). Адміністратор Димовський у списку слуг біля прізвища Тараса дописує нотатку: «надається на покойового маляря». В уніформі лакейчука Тарас служить панові. Коли пана

11. J. Jędrzejewicz, *op. cit.* p. 70. Не згадує про те П. Зайцев. У «Шевченківським Словнику», Київ 1978, немає прізвища Пшевлоцького, а був він також вчителем Сошенка.

немає і тарас сам, він приспівує собі «ледвечутним голосом сумні гайдамацькі пісні та крадькома зрисує картини суздальської школи, що прикрашували панські покої»^{11а}. З паном також подорожує і пізнає світ. «Мандруючи з обозом зі своїм дідичем до Києва, Вильна чи Петербургу, крав він по заїздах портрети («лубочні картини») різних історичних героїв, як от: Солов'я Розбійника, Кульнева, Кутузува, козака Платова та інших, щоб потім копіювати»^{11б}. Робить це Тарас не для якогось гроша, а тільки, щоб мати зразки для малювання.

Пан їде у Вільно і приходить день, коли Тарас покидає свою Україну, діда Івана, сестер: Катерину, Ярину й Оксану. Працання відбулося у Вільшаній. Як довго мала тривати розлука — ніхто не знав, але догадувалися, що мабуть дуже довго, бо пан виїздив зі своїх посілостей. Чи міг сподіватись дід, що ще побачить свого внука? Чи не відчув дід, що його великий внук тепер буде сам мандрувати зі своєю долею без його проводу і опіки? Ця розлука з рідними і Україною належить в юності Тараса також до болючих моментів і могла виглядати трагічною. Але з чужини повернеться Тарас вільним і великим малярем. Їхав назустріч невідомому майбутньому, але ведений бажанням вчитися і стати малярем.

III

В 1829 році в осені, коли Тарасові було 15 років, він опинився у Вільні, сам, серед невідомої чужини, на ласці чужого пана. Дивно провадить Боже Провидіння людей. Це могло означати кінець того, про що мріяв його батько і дід. Могло трапитись, що на службі в пана Тарас міг стати тим «великим ледащо», про що говорив батько, вмираючи. Шевченко остався вірним своєму покликанню, і то є основна риса його молодости.

У Вільні чекали на Тараса тяжкі переживання. Невдовзі після приїзду, Тараса висік різками за кару панський конюх Сидорко, бо пан зловив Тараса, коли він вночі рисував при свічці і міг був підпалити дім. То було велике упокорення і обида з кривдою, бо і сталась через улюблене заняття. Служба в пана була теж невільничка — вистоювати годинами, щоб лінивому панові подати люльку чи воду. Скука і приниження. Але пані Енгельгардт була милосердна і докоряла чоловікові за його жорстокості. Вона бере часто Тараса до міста зі собою на закупи, до знайомих, які деколи дають йому гроші за прислуги, за які Тарас купує приладдя до ма-

11а. *Повне Вид. Творів*, т. V, стор. 10.

11б. *Там само*, стор. 16.

лювання¹². Врешті пан бачить, що з Тараса не буде лакей і хоче з нього мати маляра-портретиста.

Пані Енгельгардт найшла для нього вчителя-маляра. Ним був поляк Лямпі, але він скоро виїхав з Вільна. За науку платив сам пан. Коли Лямпі виїздив з Вільна, він показав рисунки Тараса іншому маляреві проф. Рустемові (з походження вірменин)¹³. Це знайомство принесло Тарасові щасливі дні його юности, хоч знову тривали вони коротко, але впровадили вони Тараса в палати його музи малярства.

Але ще одна поважна молодеча пригода стрінула Тараса тут у Вільні. Він знаходить дівчину, польку, Ядвигу Гусаковську, яку кличуть Дуня. Мало що не забув про Оксану! Через неї знайомиться Тарас з творчістю Адама Міцкевича й удосконалює свою польську мову. Тут Тарас почав знову писати вірші, які писав і списував (Сковороду!) в дитинстві. Ядвига хвалить Тарасові рисунки. Вона теж знайомить його з польськими революційними рухами. Шевченкові 16 років¹⁴. У Вільні Шевченко знайомиться також з польською латинською Церквою і молиться перед іконою Богоматері Остробрамської разом з Дунею.

З Вільна їде Тарас зі своїм паном до Варшави. Тут пан дає його на науку до маляра Лямпі, що туди приїхав з Вільна. Це черговий крок Тараса до здійснення своїх мрій. І знову наука не триває довго, бо у Варшаві вибухло повстання в листопаді 1830 року. Енгельгардт утікає з Варшави, залишивши свою обслугу, але Тарас має нагоду бачити справжній збройний спротив проти царя і почути вперше слова: «Геть з царем»!

У лютому 1831 року Тарас покидає Варшаву і їде в Петербург. Там розпочнеться для нього нове життя, він стане вільним, він стане учнем Академії Мистецтв і там здійсниться його мрія — він стане малярем і міг би був стати малярем може і світової слави, коли б не нова неволя у формі його каторги, як солдат. Вільно і Варшава дали йому підготовку. Той, можна б сказати, щасливий переїзд до Петербургу попередили однак ще чималі терпіння і прикрощі в часі подорожі. Кріпаків провадили етапом, немов в'язнів, аж до російського кордону і вони перебували в різних тюрмах по дорозі. Голод і холод провадили Тараса довгою і важкою подорожжю в холодну Московщину, що він потім описав болісними словами в поемі «Катерина».

12. J. Jędrzejewicz, *op. cit.* p. 85-86.

13. Є. Єнджеєвіч вважає, що Тарас був учнем Рустена, П. Зайцев є іншої думки. Йонас Рустемас — Рустем, 1762-1835, литовський маляр вірменського походження, професор малярства у Вільні. Шевченко міг слухати його лекцій, бо згадує про нього в листі до Б. Залеського.

14. П. Зайцев, *цит. тв.*, стор. 36-37. J. Jędrzejewicz, *op. cit.* p. 88-89.

Цього півтора року, відколи Тарас виїхав з Керилівки, він побачив і пережив багато. Те, що залишив Україну і рідних принесло, з одного боку, розпач і горе, а з другого — зблизило Тараса до його цілі. Тим немов завершується юність Шевченка. В Петербурзі хід подій стає швидкий. Енгельгардт дає Тараса на сталу науку до маляра Ширяєва, в якого він стає більше чим учнем, але вже вправним малярським робітником. Ширяєв як людина був неотесаний і жорстокий. Його педагогічна засада була: «мене, мовляв, не гладили по голові, за що ж я буду кого гладити?» Іншими словами, — вернулися майже часи малярів-дяків! Знову почалось рабство. Але все таки була це фахова школа і наука. Тарас вчився, повторюючи приповідку: «Терпи, козаче, отаманом будеш!»¹⁵. Тарас стає малярем-декоратором покоїв.

І знову зворотна подія. В літі 1835 року, коли Тарас малює у петербурзькому парку, до нього підступає незнайомий земляк Сошенко, також маляр. Постає знайомство. Тарас часто його відвідує. Це знайомство веде до інших знайомств з петербурзькою громадою українців, що там жили, і також з особами петербурзького мистецького світу. Як допомогти бідному кріпакові — постає питання в громаді, щоб його талант не пропав? Шевченко пізнає славного в той час російського маляра Брюллова. Починаються старання викупити Тараса з неволі-кріпацтва. Висока ціна — 2.500 рублів! Брюллов малює портрет поета Жуковського, портрет іде на лотерію і Тарас 22-го квітня, 1838 року, стає вільною людиною і учнем академії Мистецтв. Тим і кінчиться молодість Шевченка і починається його зрілий вік. Він осягнув свою ціль.

Кожнорічні відзначування Шевченківських роковин у березні є нагодою пізнати Шевченка краще і в нього вчитися. Його дитинство і молодість — це велика наука для молодих. Зберім це коротко.

1. Шевченко в дитинстві і молодості живе в нужді, є невільною людиною і виглядів на зміну такого стану, головно на волю, немає ніяких. Він сам і його найближчі бачать його талант і серед неможливого шукають способів цей талант розвинути. На дорозі до науки малярства Тарас знаходить тільки перешкоди, невдачі і неможливості до здійснення. Ні одне з тих його не зневірює.

2. Основним мотором і силою, що штовхає Тараса до осягнення своєї мрії, є його велике бажання-снага вчитися і сприяють в тому особи: батько, мати, дід, сестри, справжні любителі мистецтва, земляки. Внутрішнім мотором і силою є Шевченкова цікавість і завзятість.

3. Велику роль в змаганнях Шевченка відіграли перешкоди,

15. П. Зайцев, *цит. тв.*, стор. 43.

які він мусів долати. Вони не зневірюють його, а радше загострюють його завзяття вчитись, здобувати. Подібну вдачу характеру бачимо в таких самих обставинах у Лінкольна. Ні разу в житті Шевченко не сказав: годі, нічого з того не вийде, нехай так буде, як є. . . Його засада інша: на те лихо, щоб з ним битись. Він цю засаду для нас записав.

4. Окрему увагу треба звернути на обставини, що привели Шевченка до здійснення його мрій. Деякі з них такі, що могли б видаватись негативними чи некорисними, а однак стали помічними, як виїзд Шевченка з України на чужину. Важними серед тих обставин є прикмети характеру і вдача Шевченка, з якими він іде проти противних вітрів.

5. Що у висліді дали змагання, терпіння, а інколи навіть розпучлива боротьба Шевченка з життям в його дитинстві і юності?

а) Він стає вільною людиною і потім до кінця життя думає, як таку ж волю здобути для всіх. Тим він живе. Перед смертю питає тільки одне: чи є вже декрет на волю для кріпаків.

б) Він стає малярем і то учнем славної тоді петербурзької Академії, до якої доступ міг бути мрією вибраних. Закінчує її з відзначенням. Міг був стати професором мистецтва у Києві. Міг був зі своїм талантом виступити і на міжнародній сцені зі своїми малярськими творами. Пам'ятаймо все, що на першому місці Шевченко є знаменитим малярем з високою школою. Його поезії і він, як поет, має інше значення.

в) Своїм життям і змаганнями він став прикладом для молодих. В дитинстві і юності Шевченко не згубив Богом йому даний талант, а зберіг і розвинув його серед переважних обставин і перешкод великою боротьбою і працею.

В 1000-ліття Хрещення України

о. д-р І. ОРТИНСЬКИЙ

ТАЄМНИЦЯ УКРАЇНИ
Хрещення, Хрест, Харизма України 988-1988
(Закінчення, 10)

Жага відродження

Християнство, що постало в час розквіту античного світу, не сприйняло його життєвої направленности та ієрархії вартостей. Це було однією з причин його непоборности.

Сьогодні в Україні існує нуртування, яке не визнає вартостей, що загноздились в советській суспільності. Не є суттєвим, що не всі присутні в ньому. Багато хто думає про добробут. Є і такі, які вже примирились з неправдою безбожницької глупоти. Не бракує теж і таких, хто включився у безумство брехливого суспільства, стаючи відповідальним за лжу та злочин проти людства.

В дійсності, хоча частина українського народу зневірилась, вибираючи вигідніший шлях пристосування та примирюючись з советською дійсністю, є вже багато знаків, що спрага та шукання за правдою, тобто за Богом, стають в Україні щораз більшими. Вистачало б тільки натякнути на бажання мати та читати Святе Письмо. Ця жага обновлення, що оживляє український народ, це безперечно заслуга тих, хто жертвував своїм життям і далі жертвує за свій народ та за свою віру. Їх терпіння й смерть вчинили те, чого вони за життя не змогли зробити: безмежне вшанування й довір'я до того, хто єдиний в стані зробити цих людей здатними самопосвяти, тобто до Бога.

Проте, що українському християнському й мученицькому роду немає переводу, свідчить не тільки віра, яка стає щораз живішою, зокрема серед молодого покоління, і не тільки бадьоре свідчення нескоримої підпільної Української Церкви, Католицької як і Автокефальної та інших християнських віровизнань, як, наприклад, баптистів, але також і сила-силенна вірних, які своєю одчайдушною та одержимою поставою визивають затії безбожного большевизму, ставлячи на призволяще своє особисте щастя і навіть життя. Між ними виділяється низка (інакодумаючих) ідейних

богатирських особистостей. Вони постають як авангард духа, що не кориться неправді та злу, насильству, сваволі, себелюбству й невірності. Вони є тим речником українського духа, що споруджує нове майбутнє, виходячи від Христа, на Ньому ґрунтуючись та до Нього спрямовуючись. Через них Україна обновлюється та стає дороговказом і джерелом обнови інших тому, бо вони беруть на себе хрест жертвенних терпінь та йдуть за слідом Христовим, тим шляхом, що, ведучи крізь важкі страждання, кінчається розп'яттям, але кінець-кінцем цей шлях таки осяяний світлом радісного Воскресіння. Україна має тих, що страждають та вмирають, щоб другі могли жити.

Великі діла не вимагають великого простору, розлогих просторів, великих чисел та широких мас. Справжній успіх залежить від глибини.

Аби все змінити, вистачає мала горстка відважних. Так завжди було. Бо чудо збувається волею небагатьох, боротьбою, яку ведеться у людських серцях. Це є ті герої, які перш за все та понад усе себе самих перемагають. Властива історія це насамперед внутрішня історія, а тільки згодом, дуже обмежено й відносно, стають нею зовнішні події, які можуть бути збігом різних обставин.

Те, що числить — це дух і любов. Сама духовна настанова тих, хто добровільно жертвує собою для добра інших, є світлом, яке прояснює майбутнє України. Тільки нескореність людського духа, який має стійкість протиставитись усякими способами настирливому насильству, й який навіть коштами власного життя ясно осмілюється сказати: «Доти й більш ані кроку!» Тільки така постава духа є справжньою обороною особистого світу, рідної батьківщини та всього людства.

Україна, як перша та найбільша жертва Великої Лжи, яка кошмарем блукає посеред людства нашого століття, має всі дані, аби стати авангардом, який бореться за правду в перших щільних лавах.

Неважно, що про Україну забувається, нею погорджується, на неї не звертається уваги, про неї замовчується. Те, що вона має зробити, вона вчинить в кожному випадку. Її служіння стає історичною існувальною необхідністю, яка являється послідовністю самого її буття, яким воно є. Дух українського християнства коріниться у глибинах. Звідти походить наснага, яка спроможна все змінити. Там криється сила, яка своїми випромінюваннями освітлює та охоплює своє довкілля, поширюючись, переконуючи, відновлюючи. Там непереможна міць Христової Благовісти, яка, прийшовши в Україну крізь слово апостолів та через Володимирове діло, продовжується, розвивається та збувається життям українських нескорених.

З ними та через них живе дух Української Церкви Христової та українського народу, що виявляється в тюрмах, в психушках, в каторгах, в келіях тортур, в льодових пустирях московської півночі та в бідних, непоказних домах на українській землі, що стають Божими храмами. Там Українська Церква стає твердинею, якої ніяка ворожа сила не спроможна подолати.

Пропам'ятна плита, вмурована в стіну світлиці дому УВС в Лондоні, Англія, відслонена і посвячена під час Загальних Зборів УВС у дні 17 грудня, 1988 року, на прославу Тисячоліття Хрещення України

Сходячи в ту глибину духа, де збувається чітка зустріч з Христом, визволяються вони не тільки від приголомшуючого тиску пануючої настанови, долаючи всяку боязнь. Коли у них водночас зникає усякий фанатизм, передсудки, застереження, ворожнеча та ненависть, скрайності та сторонність. Бо у Христі, через Христа та з Христом, там вбачають вони шляхи єдності в правді та взаємній любові. Християнський екуменізм стає дійсністю, до

якої не треба вже штучно добиватись та для якої не треба шукати зовнішньої опори в національному патріотизмі.

Віра їх шукає опертя у малих спільнотах, у зібраннях тих, кому судилось Богом бути разом, в братських групах, в домах молитви. Вони стають тією діаспорою, якою були християни перших віків. Вони є і тією діаспорою, якою фактично є справжні християни нашого часу. Скорше чи пізніше вони віллються в одну Вселенську Христову Церкву. Бож вони духом вже поєднані з тією Вселенською Спільнотою віруючих християн, у якій пристань єдності, скарбниця Христової правди та джерело, звідки слід черпати Божу благодать. Своєю самовідданою одвагою та свідомістю своєї суто християнської настанови вони перебувають на тому рівні єкуменічної єдності з Церквою Петра та з християнською Європою, у якому була Україна в часах княжої могутності та до якого безнастанно спрямовувалась у час вікової негоди.

Вони здають собі справу, що в якому б віроісповіданні вони не молились до Бога, то тільки в злуці всіх тих, хто любить Бога, можна осягнути вінець правди.

Християнське відчуття українських віруючих підказує їм теж здобуту досвідом історії християнства правду, що зав'язкою й запорукою християнської віри є насамперед чернечі спільноти. Без них важко собі уявити істиний розвиток та поступ християнського життя. Можна сказати, що вони вже готуються на хвилину, аби, коли прийде їхня черга, дати їм отой вислів, який відповідає постулятам, вимогам і ознакам часу. Замість політичних програм, економічних ідеологій і культурних зразків мод, українські віруючі всю вагу кладуть на поєднання глибокої побожності з чинним служінням своїм ближнім.

Українські великани духа, борці за правду та будівники свободи ведуть війну, яка вимагає цілісної, повної та безумовної жертви на вівтарі відповідальної свідомості. Тільки так вони можуть поєднатися з джерелом тієї правди, яка є правдивою любов'ю. І так вони стають переємцями мученицького шляху, на якому український народ зустрічає торжество 1000-ліття Хрищення своєї Батьківщини.

Можна б писати книги свідчень, щоб дати принаймні слабке та скромне зображення того пекла, яке большевицька Москва по нинішній день готує для українських свідків віри. Хто годен описати геройську відвагу та гігантську витривалість, з якою, силою ласки Святого Духа, українські мученики переносять неймовірну жорстокість мук? Треба б мати багато місця й часу, щоб вичислити всіх нинішніх відомих нам ісповідників та богатирів. Всіх їх назвати неможливо, бо число їх — легіони, а імена — знані тільки Господу Богу.

Заклик України, що гряде

Авангард української думки та чину знає, що Україна є на порозі альтернативи: або вона піде шляхом надзвичайного оновлення або буде приречена на занепад та зникнення. Тому та пробійна сила українського народу, ті вибрані українські хрестоносці — новочасні лицарі — наново застромлюють на київських горах зневажений Свято-Андріївський хрест і, за зображенням Олесь Бердника (український поет і мислитель, що пройшов крізь численні етапи большевицького терору), проголошують народження нової республіки духа: «Космічної, Небесної України. України невмирущої, нетлінної, України, котра вийде на космічний простір діяння і мислення, любови й творчости, котра народить Синів Своїх у Царство Свободи й Любови».

«Закладайте, Друзі, підмурок храму краси на своїй землі, де можна зосередити всі творчі сили, котрі прагнуть переображення життя і душі. Хай в Храмі Краси будуть прикладені найкращі сили художників, скульпторів, композиторів, поетів, будівників. Хай в основу Храму Краси ляже Культ Матері Світу — універсальний культ тієї сокровенної сили — Божої Сили й Мудрости, котра дає життя і змисл усьому суццюму».

Тереном отієї Космічної України стає терен душ та серцець. З цього терену треба відкинути все ілюзорне, як би не кричала й не галасувала темрява. «Земля кам'яниста, суха, але потужний плуг Христа підніме мертвіючий пласт, Лазар душі народньої вийде з прадавнього гробу».

Метою цього Великого Відродження України є вийти зі світу дегермінізму у Світ Свободи, визволитись з полону відносности й рабства, аби ступити в царини Любови та Радости.

«Людина несе в собі невичерпне Зерно Духу, котре повинно вогнем Любови та Мудрости об'єднати Всесвіт у Божественну Гармонію Радости».

А основою істинної радости може бути лише Любов, тому космічна Україна замість символічних прапорів, емблем, гимнів та статутів визначає для себе єдиний прапор, гімн, емблему, статут — любов».

Зброєю цього Великого Відродження є невмирущий дух, щитами — гарячі синівські серця, походами — стремління до країни Знання, Любови та Свободи, звитягами — нещадний бій з силами темряви, ненависти, рабства, приниження, зради, смерти.

Ота Духова Республіка ґрунтується на найкращих традиціях української історії та взорується на героїських прикладах минулих поколінь.

Хоча Космічна Україна народилась і будується в серці своїх Дітей, вона ніяк не обмежується короткозорим шовінізмом. Вона розуміє людство як Божу Сім'ю Братерських народів та Індивідуальностей. Тому Зоряний Легіон Української Альтернативи звертається до всіх, хто не осліп, не оглух серед Океану, аби розкрити в собі та в нащадках своїх невичерпне зерно любови, краси та радости для братерського об'єднання всесвіту. Устами поета О. Бердника говорить Космічна Україна урочисто, щиро: «Народжуйтеся, Брати-Народи в Небо волі! Ви вільні — від воєн, армій, партій, ідеологій, марновірства, в'язниць, псевдозаконів! Ви — вільні для любови, радости, творчости, молитви, пізнання, самопізнання, для всеоб'єднання буття. Хай Покров Великої Матері Всесвіту буде над Вами!»

Саможертва українських новітніх хрестоносців та їхні ідеали — це нове осмислення новозавітнього заклику, аби «позбутися старої людини, яку розтлівають звабливі пристрасті, а відновитись духом вашого ума й одягнутись в нову людину, створену на подобу Божу, у справедливості й у святості правди» (Сф. 4, 22-24). Нове плем'я України, що ступає на пороги нового тисячоліття свого християнського буття, знає, що голос нагірної проповіді — це заклик до одчайдушної сміливости.

Noblesse oblige — шляхетність зобов'язує. Тут треба невпинного зусилля наснаги волі, аби йти проти течії. А це означає, що без особлившої допомоги не піде. Ласку цієї допомоги треба вимолити. Це — дар Божий. Таким чином змагання за обнову та побудову нової України зустрічається з невимовною цінністю, якою є молитва. Вона — шлях до висот, на які глядить народ України.

Лицарі Українського авангарду, нові подвижники та оборонці закону духа, не мають чого боятись та тривожитись. Вони бо ставляться під провід Божого духа, що є джерелом правди, вихром любови та запорукою перемоги. Вони звертаються з повнотою довір'я до Божественного Серця Ісуса, покладаючись на його щедрости. Вони, за найдавнішими, найглибшими та найвірнішими традиціями українського люду, віддаються під покров Пресвятої Богородиці, пам'ятаючи про той великий день, коли князь Ярослав Мудрий в 1037 році, збудувавши церкву Благовіщення на Золотих Воротах, посвятив увесь український народ Пречистій Діві Марії. Вони знають, що завдяки підпорі Матері Божої, матері українського люду, Україна знаходила силу витривалости, аби нести тяжкий хрест, стояти під хрестом та бути розп'ятою на Голготі біля Христового хреста.

Вони з Тарасом Шевченком, великим пророком та полум'яним патріотом України, згадують:

«Як покидали запорожці
 Великий Луг і матір-Січ,
 Взяли з собою Матір Божу,
 А більш нічого не взяли. . .»

Вони знають, що разом з Матір'ю Божою можна дійти до мети, яку поклав нам Божественний Спаситель. Тому сьогодні сини Вогняної України серед темряви наших днів шукають світла та на-снаги від благословення материнського Серця Пресвятої Богородиці, кажучи: «Хай Покров Великої Матері Всесвіту буде над нами (вами)!» (Олесь Бердник).

Стоячи на порозі другого тисячоліття християнства в Україні, українці надіються під поглядом спільної Матері всіх християн простелити мости до всіх людей доброї волі, щоб в усіх людях відкрити братів та разом з ними крокувати шляхом віри до справжнього миру, до цивілізації любови та до надії на Божу милість, яка прирекла нас до повноти життя.

В хаотичному гармидері різних голосів не можна злегковажити та зігнорувати голос тих, хто несе хрест та звіщає порятунок. Це ж заклик Бога, який кволим та незугарним передає мудрість Бога, мудрість, яка нам каже, що вся історія, яка виринає як ранок або день, або постає, переходить та заходить як вечір та ніч, не є нічим іншим як тільки сутінками перед спалахом Вічного Світла, царство перед приходом дійсності, що виявляється як прийняття парадоксу хреста в спільному житті та любови Троїцького Бога. Мудрість, що є надією, що є довір'ям чекає на неможливе, несподіване, незбагненне, непередбачене.

КІНЕЦЬ

БІБЛІОГРАФІЯ

- Abraham. W.. Powstanie Organizacyi Kościoła Łacińskiego na Rusi. Lemberg 1904.
- Abramovč. D. P.. Kyjewo-Pecers'kyj Paterik (Paterikon des Kyjiver Höhlenklosters). Kyjiv 1931. — Pam'jatky movy i pys'menstva davn'oji Ukrajinu (Sprachliche und literarische Denkmäler der alten Ukraine), Nom IV. Band QV). Vse-Ukrajins'ka Akademija Nauk (all-Ukrainische Akademie der Wissenschaften).
- Adamus Bremensis. Gesta Hamburgensis Ecclesiae... Ed. Schmeidler. Hannover-Leipzig 1917.
- Amman. A. M.. Abriß der ostslavischen Kirchengeschichte. Wien 1950. — Untersuchungen zur Geschichte der Kirchlichen Kultur und des religiösen Lebens bei den Ostslaven. Heft I. Die ostslavische Kirche im jurisdiktionellen Verband der byzantischen Großkirche (988-1489). Würzburg 1955.

- Andrusiak, N., Ruthene l'Eglise. Dictionnaire de Theologie Catholique. Band XIV, Paris 1939.
- Baumgarten, N., Aux origines de la Russie. *Orientalia Christ. Anal.* 1939. — Le dernier mariage de Saint Vladimir. *Orient. Christ.* XVIII. 1930. — Vladimir et la conversion de la Russie. *Orient. Christ.* 1952.
- Begnov, V., Pravoslavnaja Čerkov' ve Pol'sce i Lytve (Die Orthodoxe Kirche in Polen und Litauen). *Ekaterynosslav'*, 1908.
- Bloch, R., Verwandtschaftliche Beziehungen des sächsischen Adels zum russischen Fürstenhause im XI. Jhd., Weimar 1931.
- Brachman, A., Anfänge der Slovenmission und die "Renovatio Imperii" des Jahres 800. 1931.
- Bruckus, Y., Der Handel der westeuropäischen Juden mit dem alten Kiev. — *Zeitschrift für Geschichte der Juden in Deutschland*, 1931.
- Chotkowski, W., Historia polityczna kościoła w Galiciji za rządów Maryi Teresy. Krakau 1909.
- Constantinus Porphyrogenitus, De Ceremoniis Aulae Byzantinae. Bonn 1879. — De Administrando Imperio, ed. Moravcsik; trans. Jenkins R., Budapest 1940.
- Čubatyj, M., New Views Regarding Catholicism and Orthodoxy in Eastern Europe. — *Proceedings of the Sevcenko Scien. Society*, Vol. I, 1951 New York-Paris. — *Istorija chrystyjanstva na Rusi-Ukrajini* (Die Geschichte des Christentums in der Rus'-Ukraine). Rom-New York, 1965. — *Zachidnja Ukrajina i Rym v XIII st.* (Die Westukraine und Rom im 18 Jahrhundert). Rom, 1965.
- Danzas, St., St. Vladimir et les origines du christianisme en Russie. — *Russie et Chrétienté*. N. Ser. 1938/1939.
- Dobryjanskij, A., Istorija Episkopov Trech Soedinennyh Eparchij Peremiskoj, Samborskoj i Sjanockoj. Lemberg 1893.
- Dorošenko, D., Narys Istoriji Ukrajins'koj Pravoslavnoj Cerkvy (Abriß der Geschichte der Ukrainischen Orthodoxen Kirche). Prag 1940, Winnipeg 1949.
- Dvornik, F., The Kiev State and Its Relation with Western Europe. *Transactions of the Royal Historical Society*, XXIX, 1947. — *The Making of Central and Eastern Europe*. London 1949. — *The Photian Schisme. History and Legend*. Harvard University Press, Cambridge 1948.
- Fedoriv, I., Istorija Cerkvy v Ukrajini (Die Geschichte der Kirche in der Ukraine). Toronto 1976.
- Fedotov, G., Kanonizacija Sv. Vladimira. — *Vladimirskij Sbornik*. Paris 1938. — *Svjatye drevnej Rusi*. Paris 1931. — *The Russian Religious Mind. Kievan Christianity*. Harvard University Press, Cambridge 1946.
- Ginzel, J., Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method. Wien 1861.
- Grekov, B., The Culture of Kiev Rus'. Moskau 1947.
- Harasiewicz, M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*. Leopoli 1863.
- Hellmann, M., Vladimir der Heilige in der zeitgenössischen Überlieferung. — *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 1959/4.
- Holobuc'kyj, P., Pravoslav'ja: Chreščennja Rusi — pravda i vyhadky (Orthodoxie: Die Taufe der Rus' — Wahrheit und Erdachtes). Kyjiv 1981.
- Hrusevs'kyj, M., Istorija Ukrajiny-Rusy (Geschichte der Rus'-Ukraine). New

- York 1954. — Z istoriji religijnoji dumky na Ukrajinu (Aus der Geschichte des religiösen Gedankens in der Ukraine). Lemberg 1925.
- Hrynioch, J., Die Zerstörung der Ukrainische-Katholischen-Kirche in der Sowjetunion. München 1960.
- Jawdas, M., Ukrainische Autokephale Orthodoxe Kirche. München-Ingolstadt 1956.
- Kecevalov, A., Ukraine's Participation in the Cultural Activity of the Ancient World. — The Ukrainian Quarterly. Vol. V/2. New York 1949.
- Koch, H., Byzanz, Ochrid und Kiev. — Kyrios III, 1938.
- Komp, H.-D., Die kommunistische Religionspolitik gegenüber der unierten griechisch-katholischen Kirche der Ukraine seit 1944. München 1979.
- Kostruba, N., Narysy z cerkovnoj istoriji Ukrajinu X-XIII stolittja (Abriß der Kirchengeschichte der Ukraine vom X-XIII Jhd). Toronto 1955.
- Kovalevsky, P., L'Eglise russe on 1054. — Eglise et les Eglises; Collection Irenikon. Vol. I. 1954.
- Krupnycky, B., Geschichte der Ukraine. Leipzig 1939.
- Kulchyński, I., Specimen Ecclesiae Ruthenicae cun S. Sede Apostolica semper unitae. Rom 1733.
- Kyzja, D. und Kovalenko, M., Vikova Borot'ba Ukraïnskoho Narodu proty Vatykanu (Der alte Kampf der ukrainisches Volkes gegen den Vatikan). Kyjiv 1960.
- Langsch, J., Dr Einfluß von Byzanz auf das kirchliche Leben Altrusslands und dessen Verhältnisse zur lateinischen Kirche. — Der Christliche Orient in Vergangenheit und Gegenwart. Bd. V., VI., 1940/41.
- Laurent, V., Aux origines de l'Eglise Russe; L'Establissement de l'Hierarchie Byzantine. Echo d'Orient 1938-39.
- Lavrov, P., Religija i Cerkov — Istorija Kul'tury Drevnej Rusi (Religion und Kirche — Die kulturgeschichte der Alten Rus'). Moskau-Leningrad 1951.
- Lichačev, D. S., Povest' Vremennyh Let: I tom — Tekst i perevod; II tom — stat'i i komentarii (Die Geschichte von den Zeitläfen in Jahren: Band I — Text und Übersetzung; Band II — Aufsätze und Kommentare). Moskau-Leningrad 1950.
- Lužnyč'kyj, H., Ukraïns'ka Cerkva miž Schodom i Zachodom (Die Ukrainische Kirche zwischen Ost und West). Philadelphia 1954. — Persecution and Destruction of the Ukrainian Church by Russian Bolsheviks. New York 1960.
- Makarij (Bulgakov), Istorija Russkoj Cerkvi (Die Geschichte der Russischen Kirche). I-XII. Petersburg 1882-84.
- Malyševskij, I. I., Varjagy v načal'noj istorii christijanstva i Kieva (Die Varäger in der Frühgeschichte des Christentums und Kyjivs). Kyjiv 1887.
- Monumenta Ucrainae Historica, Vol. I, Rom 1964, Coll., Metr. Andreas Šeptyc'kyj. Universitas Catholica Ucrainorum.
- Mošin, V., Neskol'ko dat iz istoriji Tmutorokanskoj archiepiskopii (Einige Daten aus der Geschichte des Erzbistims in Tmutorokan). Belgrad 1929.
- Nahajevs'kyj, I., Kyrilo-Metodyjvs'ke Christijanstvo v Rusi-Ukrajinu (Das Christentum Kyrills und Methods in der Rus'-Ukraine). Rom 1957.
- Nazarko, Ir., Vplyv Staro-rus'koho Christijanstva na Monholiv (Der Einfluß des

- altruthenischen Christentums auf die Mongolen). Rom 1954. — Svjatyj Volodymyr Velykyj, Volodar i Chrystytel' Rusi-Ukrajiny (Der hl. Volodymyr der Große, Herrscher und Täufer der Rus'-Ukraine). Rom 1954.
- Ohijenko, I., Istorija Ukrajins'koj Cerkvy (Die Geschichte der Ukrainischen Kirche), I-II. Warschau 1927-28.
- Parchomenko, V., Načalo Christijanstva na Rusy (Anfänge des Christentums in der Rus'). Poltava 1913.
- Pasternak, Jar., Archeolohija Ukrajiny (Archäologie der Ukraine). Toronto 1961. — Staryj Halyč (Das alte Halyč). Krakau 1944.
- Pašuto, V.T., Čerty političeskogo stroja Drevnei Rusi (Grundzüge der politischen Ordnung der Alten Rus'). In: Drevnerruskoe gosudarstvo i ego meždunarodnoe značenie. Moskau 1965.
- Paszkiwicz, H., The Making of the Russian Nation. London 1963. — The Origin of Russia. New York 1954.
- Pelesz, E., Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom. Bd. I. Würzburg 1881.
- Polons'ka-Vasylenko, N., Ukrajins'ka Pravoslavna Cerkva do 1917 r. (Die Ukrainische Orthodoxe Kirche bis 1917). In: Naukovi Zapysky UVU, Nr. 11-12. München 1984.
- Polnoe Sobranie Russkich Letopisej — PSRL (Vollständige Sammlung Russischer Chroniken).
- Prokopčuk, H., Der Metropolit. Leben und Wirken des großen Förderers der Kirchenunion Graf Andreas Šeptyckyj. München 1955.
- Ramm, B. J., Papstvo i Rus' v X-XIV vekach (Das Papsttum und die Rus' im X-XIV. Jhd.). Moskau 1959.
- Rybakov, B. A., Pervye veka russkoj istorii (Die ersten Jahrhunderte der russischen Geschichte). Moskau 1964.
- Sobolevskij, A. I., O Chreščenii Rusi (Über die Taufe der Rus'). Kyjiv 1898. — Otnošenje drevnej Rusi k razdeleniju Cerkvej (Die Einstellung der Alten Rus' zur Kirchenspaltung). 1914.
- Solov'ev, S. M., Istorija Rossii s drevnejsich vremen (Die Geschichte Rußlands seit ältesten Zeiten). Moskau 1960.
- Šekera, I. M., Mižnarodni zv'jazky Kyjivs'koji Rusi (Die internationalen Verbindungen der Kyjiver Rus'). Kyjiv 1963. — Kyjivs'ka Rus' XI. st. u mižnarodnych vidnosynach (Die Kyjiver Rus' im XI. Jhd. in den internationalen Beziehungen). Kyjiv 1967.
- Taube, M., Rom und Rußland im X. bis XIII. Jhd. — Ex Oriente. Berlin 1927.
- Tatiščev, V., Istorija Rossijskaja s samych drevnejsich vremen (Russische Geschichte der ältesten Zeiten). Moskau 1768.
- The Ukrainian Catholic Church, Volume II. from "Martyrology of the Ukrainian". Ed. "Smoloskyp". Toronto 1985.
- Tichomirov, M. N., Drevnjaja Rus' (Die Alte Rus'). Moskau 1967. — The Origins of Christianity in Russia. History, Vol. 44, No. 152. London 1959. — Proischoždenie nazvanij "Rus" i "Russkaja zemlja" (Die Herkunft der Namen "Rus" und "Russisches Land"). In: Sovjetskajs etnografija, Bd. VI-VII.
- Tisserand, R.**, La vie d'un peuple: L'Ukraine. Paris 1933.
- Titov, V. E.**, Pravoslavie (Orthodoxie). Moskau 1967.

- Tomašivs'kyj, S., Vstup do Istoriji Cerkvy na Ukrajinі (Einführung in die Kirchengeschichte der Ukraine). Žovkva 1931. — Ukrajin's'ka Istorija (Ukrainische Geschichte), Bd. I. Lemberg 1919.
- Tretjakov, P. N., Vostočno-slavjanskіe plemena (Ostslavische Stämme). Moskau 1957. — U istokov drevnerusskoj narodnosti (An den Quellen des altrussischen Volkstums). Leningrad 1970.
- Tschizewskij, D., Das heilige Rußland — Russische Geistesgeschichte I. Hamburg 1959.
- Turgenev, F., Historica Russiae Monumenta. Petropolis 1848. — Supplementum ad Historica Russiae Monumenta. Petropolis 1848.
- Uniński, J., Niebezpieczeństwo tatarskie w połowie XIII w. i papież Innocenty IV. Lemberg 1922.
- Velykyj, A. H., OSBM, Z litopysu Ukrajinі (Aus der Chronik der Ukraine), Bd. I. Rom 1968.
- Vernadsky, G., Byzantium and the Southern Russia. Byzantium, Vol. XV, 1940-41. — Kievan Russia. New Haven 1948 (Yale Univ. Press). — Die kirchlich-politische Lehre der Epanagoge. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher, VI, 1928. — Origins of Russia. Oxford 1959. — The Mongols and Russia. New Haven 1953. — The Status of the Russian Church during the first half-century following Vladimirs Conversion. The Slavonic and East European Review, Vol. XX, 1941.
- Vlasovs'kyj, I., Narys istoriji Ukrajin's'koji Pravoslavnoji Cerkvy (Abriß der Geschichte der Ukraininischen Orthodoxen Kirche), Bd. I, New York 1955.
- Voronov, A., Latinskie Misioneri v Kievskoj Rusi v X v. (Lateinische Missionare in der Kyjiver Rus' in X Jhd.). Kyjiv 1879.
- Winter, E. Bysanz und Rom im Kampf um die Ukraine (955-1939). Leipzig 1949. — Rußland und das Papsttum vor der Christianisierung bis zu den Anfängen der Aufklärung. Berlin 1960.
- Zajkyn, V., Christijanstvo na Ukrajinі za časiv knjazja Jaropolka I. (969-979) (Das Christentum in der Ukraine zur Zeit des Fürsten Jaropolk I.) Žovkva 1927.
- Zimin, A.A., Pamjatniki Prava Kievskogo Gosudarstva (Denkmäler des Rechts im Kyjiver Reich). Moskau 1952.
- Zlepko, D., Die liquidierung der ukrainische katholischen Herarchie in Galizien. In: Vortrag innerhalb der Tagung "Wissenschaft und Gegenwart". Bonn 1976.
- "Zu Ehren Mariä", Die ukrainische Emigration der hl. Jungfrau Maria, Königin und Beschützerin der Ukraine. Ed. Theodor Kurpita. München 1947.

Як ми вже інформували свого часу, ця знаменита й актуальна праця о. д-ра І. Ортинського появилася окремою книжкою, ілюстрованою, у Видавництві ОО. Салезіян у Мюнхені. Дораджуємо, щоб кожен бажаючий придбав також і книжкове видання по через українські книгарні.

Редакція «В.Ш.»

Огляди, рецензії

Володимир ЖИЛА

НАСТІЛЬНА КНИГА

Михайло Г. Марунчак, «Біографічний довідник до історії українців Канади» (Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1986, 736 сторінок).

Історик українського поселення в Канаді, а також і його читач, радіють, що протягом останніх десятиліть майже кожного року виходять у світ нові книги з їхньої ділянки. Минули, до речі, ті часи, коли їхня книжкова полиця була майже порожня. Сьогодні на ній десятки книг, які стали добрими порадиниками й помічниками в роботі. І тому, кожну нову працю вони зустрічають з надією, що вона додасть до вже відомого нові аспекти з історії поселення та відкриє нові обрії в його пізнанні й вивченні.

Таку функцію повинен виконати й «Біографічний довідник до історії українців Канади» Михайла Г. Марунчака, що тількищо з'явився у світ. У вступному слові до цього видання перелічуються найважливіші чинники, якими керувався автор в його складанні, щоб забезпечити своїй праці ефективність, зв'язок з життям, а найосновніше, щоб вона підказала історикові й читачеві як можна ще краще пізнати українське минуле в Канаді, тим разом, вивчаючи життя, діяльність і стан душевного піднесення його творців. Автор пише: «Ми переконані, що без ідейно-суспільного наснаження одиниць, їхньої праці та матеріальної жертви загалові, нема життєвої динаміки спільноти і спільнота як така, скорше чи пізніше перестане існувати. Отже, ми присвятили нашу увагу еліті української історії в кожному відношенні, еліті в праці, еліті в матеріальній пожертві, еліті в служінні, еліті в посвяті і відданості, еліті в провідництві».

І це, на нашу думку, є найпершою позитивною якістю довідника, який, без сумніву, можна вважати коштовною оздобою канадських студій українського поселення. Йому М. Марунчак, автор численних монографічних студій з історії українців Канади, віддав близько 20 років праці, всесторонньо передумавши його суть, його органічне поєднання, його емоційний вплив та ідейно-естетичне навантаження.

Тут важко переоцінити й наукове та культурне значення довідника та роль, яку він відіграє в українському житті в Канаді. Аджеж його велика вага не тільки в тому, що це обширна піонерська праця, але й у нормативному його характері, бо до нього можна буде звертатися в сумнівних випадках як до авторитету. Також і це не менше важливе для укра-

їнської історичної науки, поглиблення її інтелектуальності й значення в широкому канадському культурному спілкуванні.

Компонентів, що засвідчили б значення довідника можна розшукати й більше, але писати про це й легко й важко. Легко, бо рецензований довідник це справжнє досягнення; важко, бо він такий здобуток, якого ще ніхто не осягнув. Дослідити його — означає якоюсь мірою простежити й мов підсумувати весь наш здобуток у цій ділянці на батьківщині й в розсіянні, а це виходить далеко поза межі цієї рецензії.

Новаторство М. Марунчака, як було вже сказано вище, лежить в його дуже своєрідному підході до творців українських здобутків у Канаді, на базі яких виник його довідник як органічне ціле. Автор широко врахував досвід попередніх праць, а зокрема англомовного довідника («*Ukrainians in North America*»: *A Biographical Directory*, 1975) Дмитра Штогрини й в той же час ніде не зв'язав свого погляду з традиційно-усталеними теоріями, що переважують в цій царині. Звичайно, не всі концепції М. Марунчака можуть бути прийняті беззастережно, але кожна нова думка в довіднику примушує дослідника й читача замислитись і уважно її передумати.

Рецензований довідник складається з вступного слова, алфавітного списку скорочень (в українській і англійській мовах), з вибраних студійних джерел (їх близько 75), біографічного довідника (стор. 23-715) і цінних додатків: списку праць М. Марунчака й подяки з фотографіями приятелям УВАН — меценатам, добродіям, жертводавцям.

Довідник охоплює 3,300 біографій на 692 сторінках (довідник Д. Штогрини охоплював близько 2000 біографій). Читаючи уважно довідник помічаємо, що «сьогодні немає ані однієї суспільної ділянки в Канаді, в якій не було б людини українського роду». Отже, це великий здобуток, коли врахувати, що поява довідника (5-го жовтня 1986 р.) збігається з 95-річчям прибуття перших українських поселенців до Канади — Василя Єлиняка й Івана Пилипова (7-го вересня 1891 р.).

Вартість збірника зростає в його детальній аналізі відмічених осіб, коли взяти на розгляд їхні професії. Напр., візьмемо перші чотири сторінки літери «Б» — співачка (оперне мецо-сопрано), генерал-ляйтенант (інженер), продавець, мистець, спортовець (гокеїст), піонерський письменник, підприємець (громадський діяч), фермер, піонер-фермер, доктор інженерських наук, піонерський діяч, доктор медицини, священник (бібліотекар, професор), теолог (журналіст), професор (громадський діяч), «комішенер» Королівської Кінної Поліції, книговод (громадський діяч), священник, адвокат (суддя), вчитель, вояк (в минулому хорунжий Січових Стрільців в Києві), доктор медицини тощо. Це дає нам підставу говорити про ріст української громади в Канаді та про її значення в канадському суспільстві. Вона з ранніх піонерів, яких часто інші етнічні групи не доцінювали, урізноманітнілась та добула собі належне місце в суспільстві, а її діяльні одиниці висунулись на передові місця в шкільництві, в церковному житті, в ділянках мистецтва, торгівлі, економії, кооперації, політики, війська, науково-дослідної діяльності тощо. Цікаво також відмітити, що ці діяльні одиниці майже в 90 відсотках дали своїм дітям університетську освіту й вивели їх на передові становища в канадському суспільстві.

Довідник в цілому не заакадемізований, а звучить вірніше публіцистично. В ньому багато щирости подати все, що найцінніше, щоб відтворити людину, її походження, освіту й життєві досягнення. Може дехто написав забагато про свої заслуги й здобутки, але це річ чисто суб'єктивна й її дуже трудно усунути навіть в словниках міжнародного характеру з великим штабом співробітників.

У книзі є ряд недоглядів, друкарських помилок, повторень, стилістичних огріхів. Є, напр., недогляди в географічних назвах, в іменах, в датах прибуття до Канади, в датах смерті тощо. Вину за всі ці огріхи легше всього перекласти на автора довідника (він справді несе за це немалу відповідальність). Але корінь зла лежить в наших умовах. Рецензований довідник створив не колектив співробітників Інституту Історії Академії Наук, а одна особа, окрилена ідеєю, по довгих роках праці, дати дослідникам історії та широким колам українського читацького загалу перший «*Біографічний довідник до історії українців Канади*».

Таким чином, названі нами вади жодною мірою не применшують значення довідника. Він, без сумніву, відіграє позитивну роль в науці й в житті й стане настільною книгою істориків, суспільно-громадських діячів, учителів студентів та всіх, що цікавляться історією українців Канади.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

НАДИХУЩА ТЕМА

До тисячоліття хрещення України вийшло чимало літератури, але серед неї небагато творів красного письменства. Наші видавництва не приділили красному письменству належної уваги, готуючись до знаменної дати, зате приватними заходами дещо таки з'явилося.

Ось переді мною лежить розкішно, як на наші стандарти, видана історична драма Мирослави Ласовської-Крук «*Володимир Великий*», яка має рівнобіжні український та англійський тексти. Видано цей твір та поширювано його заходами цілої низки організацій та приватних осіб. Іншими словами, твір видано заходами громадськості. Таку ініціативу громади варто всіляко вітати, тим більше, що «солідні» видавництва поставилися байдуже до творів красного письменства. Саме тому хотілося б, щоб факт видання того чи того твору громадськістю був зафіксований на титульній сторінці таких видань, де можна зазначити «Заходами громадськості» або «Громадське видання».

Щодо самого твору, то це епічна драма, яка засобами драматичного мистецтва відтворює події історичного минулого. Відтворення цих подій починається з часів князювання княгині Ольги. Це дуже вдалий початок, коли йдеться про зображення історичної боротьби між поганством та новою вірою. Перехід від одної віри до іншої не був наслідком самої ухвали

князя Володимира. Цей перехід мав довгу передісторію, яка тягнеться з часів появи перших християнських проповідників на Київській землі. Найнапруженіший період цього переходу — яких 50-70 років — почався від охрещення княгині Ольги. Саме цей період і обіймає драма М. Ласовської-Крук.

Засоби красного письменства дають авторові право викладати історичні події у своєму особистому освітленні; вводити побіч історичних осіб, осіб вигаданих; ставити історичні особи в ситуації, що відповідають авторському задумові, зберігаючи тло справжніх подій. Письменниця уміло користується цими засобами, здійснюючи свій задум: відтворити історичні події в усій їх складності й суперечливості.

Свій задум письменниця здійснила: перед нами твір, який оповідає і дає нам історію і заразом змушує переживати горе й радість героїв твору. А горе й радість, успіх та поразка, злет і падіння це ті категорії, які співіснують у кожній історичній чи побутовій події. Ці категорії супроводять героїв драми М. Ласовської-Крук і дають читачеві естетичну насолоду та матеріал для роздумів.

Справді, перемога християнства була водночас поразкою поганської релігії і, отже, трагедією для цілої первісної культури та представників цієї культури. В особі Віщуна-Жерця письменниця змальовує представника цієї поганської культури. В уяві М. Ласовської-Крук Віщун-Жрець це не дикун-фанатик, а духівник-патріот, який знає ціну собі і своїй релігії. Маючи непересічний природний розум, він розуміє свою приреченість у тих історичних умовах, що склалися. Після великої внутрішньої боротьби Віщун-Жрець сам себе убаває.

Одруження Володимира з візантійською царівною так само створює певний конфлікт у сім'ї та шлюбі, взятому князем ще за поганських часів. Цей конфлікт теж знайшов відтворення в драмі.

Твір письменниці це подарунок для нашого читацтва, передусім, для читацтва малообізнаного з історією Руської держави (молоде еміграційне покоління). Читання таких творів зацікавлює читача історичною минувиною, заохочує його до глибшого вивчення нашої історії. Наявність рівнобіжного англійського тексту у згаданому виданні робить цей твір приступним для тих, хто володіє англійською мовою краще від української.

До недоліків твору можна віднести ряд мовних огріхів, допущених редактором. У слові «почет» у непрямих відмінках звук «е» випадає: «з почту», «з почтом», «у почті». У тексті ж твору скрізь вживано «у почеті», «з почетом», «з почету», абсолютно чужі українській мові форми. Слово «наслідувати» вимагає родового відмінку, а не давального, як це вжито у вступній статті. Слово «похорон» в українській мові слід вживати лише в однині, а не у множині, як у тексті. Вирази «більше мене», «швидше вітру» не нормативні для нашої мови. Нормою є «більше від (за) мене», «швидше від вітру».

Варто було б, на мою думку, мову героїв дещо архаїзувати, щоб мова персонажів та час подій не заходили б у суперечність. Наприклад, українська мова знає синоніми «нарód» і «на́рід». В історичному творі, а надто у піднесеному, високому стилі виправданіше було б вживати слово «на́-

рід». А в тексті, на жаль, повсюди «наро́д». Нереально звучить в устах Віщуна-Жерця вислів: «покінчити з собою». Вираз «покінчити з собою» це калька з російської мови, навряд чи властива для мови Х століття. Ми маємо чудові народні вислови «вкоротити (собі чи комусь) віку», «вкоротити (собі чи комусь) живота», «накласти на себе руки», які чи не найкраще підходять до мовних стандартів далекої минувшини.

Ці мовні недоліки — я навів лише частину — можна було б усунути відповідним кваліфікованим редагуванням.

Але, хай які прикрі, ці мовні огріхи не зменшують загального приємного враження від твору М. Ласовської-Крук.

Ще один недолік цього видання — це малий тираж. Книгу видано тиражем 1.000 примірників. Тим, хто захоче придбати це подарункове видання, подаю адресу, де його можна замовити:

Volodymyr the Great Publishing Company
2350 Mammond Rd. Missisauga,
Ont., Canada L5K 1T2.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Від 27.7.1988 до 15.2.1989

Англія:

У.Т.К. (Рочдель)	ф. 500.00
У.Т.К. (Іпсвіч)	ф. 100.00
У.Т.К. (Волтгам Крос)	ф. 50.00
У.Т.К. (Брадфорд)	ф. 50.00
У.Т.К. (Мансфільд)	ф. 50.00
Тимко Хом'як (Брадфорд), з останньої волі	ф. 50.00

Листа ч. 2, *Інвалідська Оселя, Чіддінгфолд*. Жертвували: Левко Чічак — ф. 10.00; Михайло Батіг — ф. 5.00; по ф. 2.00 — Осип Юркевич, П. Прокопський, Євген Король, Осип Петришин; М. Дякун — ф. 1.50; по ф. 1.00 — В. Худик, Д. Кобітович, М. Іванонків.

Листа ч. 11, *Лондон*. Жертвували: Ш. Дмитрів — ф. 20.00; по ф. 10.00 — С. Олеськів, М. Білан, Б. Рогач, П. Януш, М. Капустинська, О.М., П. Колесник, д-р Святомир М. Фостун, В. Гуменюк, В. Яечник, М. Поврозник; по ф. 5.00 — В. Павлюк, М. Яроцький; по ф. 3.00 — А. Андріїв, Р. Солодуха.

Листа ч. 22, *Редінг*. Жертвували: О. Волошин — ф. 5.00; В. Процко — ф. 100.

Листа ч. 23, *Редінг*. Жертвували: М. Семчук — ф. 3.00; по ф. 2.00 — Я. Панас, П. Семчук, І. Озарук; по ф. 1.00 — І. Кручко, М. Телюк.

Листа ч. 28, *Чешунт*. Жертвували: по ф. 5.00 — І. Пасіка, М. Попович, М. Шеретюк, В. Петрушак, М. Цюпин, Р. Цюпин, Р. Пасіка, С. Макар; І. Гевало — ф. 4.00.

Листа ч. 29, *Чешунт*. Жертвували: по ф. 1.00 — П. Устименко, М. Дякун, В. Левандовський, В. Вінтонюк, В. Мальків, М. Антошко, М. Верес, С. Цюпин, М. Формазюк, М. Нога.

Листа ч. 30, *Чешунт*. Жертвували: по ф. 3.00 — М. Васильків, І. Пелех; по ф. 2.00 — М. Павлович, М. Ревюк, М. Шугай, І. Шрам, Л. Вербовий, А. Цюпин.

Листа ч. 43, *Пітерборо*. Жертвували: по ф. 2.00 — І. Канцер, В. Штиркало; по ф. 1.00 — В. Близінський, М. Гудима, Я. Шлапак, М.М., С. Клоповтовський, І. Хавко, М. Заброцький, В. Віча, О. Капроцький, П. Свинар, О. Понор, Ф. Бунь, Домінік, І. Рекрут'як, В. Березницький, О. Гриньго, І. Мазур, Л. Шлапак, І. Оселевич.

Листа ч. 44, *Кембрідж-Візбеч*. Жертвували: У.Т.К. — ф. 10.00; по ф. 2.00 — М. Лазор, М. Шлапак, С. Гриник, Василь Величко, М. Мельник, І. Смуток, С. Крамар, В. Віча, Я. Шлапак, Ф. Бун; по ф. 1.00 — М. Бачкур, С. Хибин, В. Ждан, П. Савіцький.

рід». А в тексті, на жаль, повсюди «наро́д». Нереально звучить в устах Віщуна-Жерця вислів: «покінчити з собою». Вираз «покінчити з собою» це калька з російської мови, навряд чи властива для мови Х століття. Ми маємо чудові народні вислови «вкоротити (собі чи комусь) віку», «вкоротити (собі чи комусь) живота», «накласти на себе руки», які чи не найкраще підходять до мовних стандартів далекої минувшини.

Ці мовні недоліки — я навів лише частину — можна було б усунути відповідним кваліфікованим редагуванням.

Але, хай які прикрі, ці мовні огріхи не зменшують загального приємного враження від твору М. Ласовської-Крук.

Ще один недолік цього видання — це малий тираж. Книгу видано тиражем 1.000 примірників. Тим, хто захоче придбати це подарункове видання, подаю адресу, де його можна замовити:

Volodymyr the Great Publishing Company
2350 Mammond Rd. Missisauga,
Ont., Canada L5K 1T2.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Від 27.7.1988 до 15.2.1989

Англія:

У.Т.К. (Рочдель)	ф. 500.00
У.Т.К. (Іпсвіч)	ф. 100.00
У.Т.К. (Волтгам Крос)	ф. 50.00
У.Т.К. (Брадфорд)	ф. 50.00
У.Т.К. (Мансфільд)	ф. 50.00
Тимко Хом'як (Брадфорд), з останньої волі	ф. 50.00

Листа ч. 2, *Інвалідська Оселя, Чіддінгфолд*. Жертвували: Левко Чічак — ф. 10.00; Михайло Батіг — ф. 5.00; по ф. 2.00 — Осип Юркевич, П. Прокопський, Євген Король, Осип Петришин; М. Дякун — ф. 1.50; по ф. 1.00 — В. Худик, Д. Кобітович, М. Іванонків.

Листа ч. 11, *Лондон*. Жертвували: Ш. Дмитрів — ф. 20.00; по ф. 10.00 — С. Олеськів, М. Білан, Б. Рогач, П. Януш, М. Капустинська, О.М., П. Колесник, д-р Святомир М. Фостун, В. Гуменюк, В. Яечник, М. Поврозник; по ф. 5.00 — В. Павлюк, М. Яроцький; по ф. 3.00 — А. Андріїв, Р. Солодуха.

Листа ч. 22, *Редінг*. Жертвували: О. Волошин — ф. 5.00; В. Процко — ф. 100.

Листа ч. 23, *Редінг*. Жертвували: М. Семчук — ф. 3.00; по ф. 2.00 — Я. Панас, П. Семчук, І. Озарук; по ф. 1.00 — І. Кручко, М. Телюк.

Листа ч. 28, *Чешунт*. Жертвували: по ф. 5.00 — І. Пасіка, М. Попович, М. Шеретюк, В. Петрушак, М. Цюпин, Р. Цюпин, Р. Пасіка, С. Макар; І. Гевало — ф. 4.00.

Листа ч. 29, *Чешунт*. Жертвували: по ф. 1.00 — П. Устименко, М. Дякун, В. Левандовський, В. Вінтонюк, В. Мальків, М. Антошко, М. Верес, С. Цюпин, М. Формазюк, М. Нога.

Листа ч. 30, *Чешунт*. Жертвували: по ф. 3.00 — М. Васильків, І. Пелех; по ф. 2.00 — М. Павлович, М. Ревюк, М. Шугай, І. Шрам, Л. Вербовий, А. Цюпин.

Листа ч. 43, *Пітерборо*. Жертвували: по ф. 2.00 — І. Канцер, В. Штиркало; по ф. 1.00 — В. Близінський, М. Гудима, Я. Шлапак, М.М., С. Клопотівський, І. Хавко, М. Заброцький, В. Віча, О. Капроцький, П. Свинар, О. Понор, Ф. Бунь, Домінік, І. Рекрут'як, В. Березницький, О. Гриньго, І. Мазур, Л. Шлапак, І. Оселевич.

Листа ч. 44, *Кембрідж-Візбеч*. Жертвували: У.Т.К. — ф. 10.00; по ф. 2.00 — М. Лазор, М. Шлапак, С. Гриник, Василь Величко, М. Мельник, І. Смуток, С. Крамар, В. Віча, Я. Шлапак, Ф. Бун; по ф. 1.00 — М. Бачкур, С. Хибин, В. Ждан, П. Савіцький.

Листа ч. 45, *Іпсвіч-Норіч*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Остапюк, М. Шокало, М. Мохнатий, Ф. Стефанишин, С. Шкатуляк.

Листа ч. 46, *Кольчестер*. Жертвували: Ярослав Іскра — ф. 10.00; по ф. 5.00 — І. Ганишин, Е. Бойко, Я. Монастирський.

Листа ч. 47, *Іпсвіч*. Жертвували: Відділ СУБ — ф. 20.00; по ф. 10.00 — Петришин, Криворучка; по ф. 5.00 — А. Гуцман, С. Стрільбицький, Т. Гук, В. Шевчук, М. Петришин, В. Грицик, М. Кудрик, Я. Лучків, П. Кліпаш, О. Сухляк; по ф. 4.00 — Шинкар, Гаруна, Дукс, Лсярів, Яремко; по ф. 3.00 — І. Парубочий, М. Хемій; Безклубий по ф. 2.00 — П. Вербовський, О. Петрів, Л. Невердовський, О.К., В. Михайлецький, М. Сеμεць, В. Шинкар, Н. Гаврилюк, В. Кобешка.

Листа ч. 48, *Ерісвел*. Жертвували: по ф. 10.00 — Михайло Коцур, Іван Карчевський.

Листа ч. 65, *Ноттінггам*. Жертвували: по ф. 5.00 — Василь Семак, Роман Семак, Василь Мицко; по ф. 3.00 — Василь Дем'янчук, Михайло Зарицький; по ф. 2.00 — Іван Сметана, Антон Бараняк, Іван Рожик, Дмитро Клим, Теодор Папіш, Василь Цап; по ф. 1.00 — Іван Драшнич, Василь Рекечук, Петро Качур, Василь Фалюш, Василь Ткачик, Василь Лепак, Михайло Дякун, Василь Цап, Іван Семак, Іван Верхола.

Листа ч. 66, *Ноттінггам*. Жертвували: по ф. 5.00 — Р. Андрійович, Г. Фультмас; Я. Гудима — ф. 3.00; по ф. 2.00 — С. Бойко, О. Ісаків, М. Стойко; по ф. 1.00 — Т. Гуль, М. Баран, М. Букшак, В. Іванчук, В. Дзус, Т. Максимів.

Листа ч. 67, *Ноттінггам*. Жертвували: по ф. 2.00 — К.М., М. Фалюш; по ф. 1.00 — М. Стефанишин, К. Андрусів.

Листа ч. 68, *Ноттінггам*. Жертвували: Василь Горечко — ф. 5.00; І.Д. — ф. 2.00; по ф. 1.00 — М. Худьо, В. Ткачук, І. Домбровський.

Листа ч. 71, *Ноттінггам*. Жертвували: по ф. 3.00 — В.Г., Боцук; по ф. 2.00 — Н. Гнип, Т.В.

Листа ч. 72, *Ноттінггам*. Жертвували: У.Т.К. — ф. 25.00; Роман Бих — ф. 5.00.

Листа ч. 87, *Мансфільд*. Жертвували: по ф. 1.00 — Ю. Олексюк, М. Юрків, С. Цайклер; по ф. 5.00 — П. Ковалишин, Д. Микуляк; по ф. 3.00 — В. Лютак, В. Филипович, І. Гіль, Д. Керкуш; по ф. 2.00 — М. Бодак, П. Негребецький, В. Возьний, Т. Думич.

Листа ч. 88, *Мансфільд*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Борсук, В. Лис, О. Малиновський, І. Кравчук, Ілля Мороз.

Листа ч. 104, *Ковентрі*. Жертвували: по ф. 5.00 — Ілля Космірак, Д. Парадний, Г. Герелюк; М. Космірак — ф. 3.00; по ф. 2.00 — Б. Охримович, Р. Охримович; по ф. 1.00 — І. Лецин, С. Мідзян, Г. Химич.

Листа ч. 105, *Ковентрі*. Жертвували: А. Тисячний — ф. 10.00; по ф. 5.00 — А. Шафранський, В. Пузьяк, І. Сворень, С. Скалецький, М. Бойчук, С. Андрушків, М. Середа, В. Гунька, С. Гунька, М. Климишин; по ф. 3.00 — С. Джердж, Михайло Карач; по ф. 2.00 — Василь Білик, Т. Масляк, П. Климишин, О. Дідора; М. Фляк — ф. 1.00.

Листа ч. 106, *Ковентрі*. Жертвували: по ф. 5.00 — Петро Дюк, С. Левицький.

Листа ч. 107, *Ковентрі*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Матвіївський, М. Джула; по ф. 3.00 — П. Пісковий, П. Багира; по ф. 2.00 — І. Гресько, В. Бабінський, М. Пісковий.

Листа ч. 108, *Ковентрі*. Жертвували: О. Красій — ф. 10.00; по ф. 5.00 — С. Дуркалець, В. Роговий, Ю. Мандзюк; О. Лецишин — ф. 2.50; по ф. 2.00 — С. Поптанич, М. Сидоренко, О.Л., С.М., С. Фещук, О. Гнатів, М. Сташко, Я. Михайлишин, І. Дутка, Л.Д. Боянівський.

Листа ч. 109, *Ковентрі*. Жертвували: У.Т.К. — ф. 30.00.

Листа ч. 110, *Ковентрі*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Кундеревиц, Т. Іванців, І. Янковський; по ф. 3.00 — П.Т., П. Ватраль, С. Попитанич, М. Крупа; по ф. 2.00 — Г. Кохан, Ю. Слободян, О. Дзидзан, С. Сиротюк, І. Гота.

Листа ч. 124, *Сток-он-Трент*. Жертвували: І. Сташків — ф. 10.00; по ф. 5.00 — Й. Романів, Ю. Винар; по ф. 2.00 — М. Говдяк, В. Головка, В. Панчишин, Д. Безус, Е. Пришляк, І. Шиманський, Я.В., П. Побіжан, І.Х., Д. Громяк, В. Всенник, І. Стець; Й. Глоговський — ф. 1.50; по ф. 1.00 — І. Чорний, В. Пацай, Т. Долішний, Т. Цебенко, Ільчишин, М. Штельмах, В. Хомчук, В. Пінкаргевскі.

Листа ч. 131, *Аштон*. Жертвували: по ф. 5.00 — О. Лучин, І. Ревко, В. Ярега, І. Іваник; Р. Пелех — ф. 3.00; по ф. 2.00 — Е. Григоришин, П. Савків, М. Бала, К. Бурда, С. Баторик, В. Легкий, Наталка Розгін, І. Ревко; по ф. 1.00 — С. Марак, М. Марусяк, С. Цицик, С. Жавтоський, М. Волосяцький, М. Панасюк, В. Лецишин.

Листа ч. 133, *Аштон*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Галай, М. Мула, С. Галай, П. Савків; О. Мошкун — ф. 1.00.

Листа ч. 134, *Аштон*. Жертвували: по ф. 5.00 — В. Бучок, В. Корчинос, Р. Мокляк, М. Кудярьський, С. Усик, М. Заяць; П. Стеценко — ф. 3.00; по ф. 2.00 — М. Масяч, Д. Кушнір.

Листа ч. 135, *Аштон*. Жертвували: по ф. 10.00 — С. Сарафин, М. Ференц, П. Душко; по ф. 5.00 — С. Бурчак, В. Яцків, Ю. Кривець, А. Душко, В. Ярега; по ф. 3.00 — М. Титик, М. Гергіль, Я. Венґер; Д. Никорак — ф. 2.00; по ф. 1.00 — Я. Мельник, К. Півнюк, В. Дуліба, В. Олексович, В. Наконечний.

Листа ч. 136, *Сталибрідж*. Жертвували: по ф. 5.00 — В. Вільницький, І. Бараняк, М. Матлах, О. Бойчук, В. Макогін; Д. Бойчук — ф. 2.00; по ф. 1.00 — М. Клабан, Данько.

Листа ч. 137, *Дентон і Гайд*. Жертвували: по ф. 5.00 — В. Погребний, М. Яремчак; по ф. 3.00 — П. Борейко, Я. Рос, А. Карпінський; по ф. 2.00 — О. Сплавник, М. Остафійчук, П. Голод, С. Влашин, А. Федюк, М. Стон, С. Іваницький, П. Галас; М. Буряк — ф. 1.50.

Листа ч. 138, *Глоссон*. Жертвували: по ф. 2.00 — Дмитро Панчак, Василь Чоган, Теодор Виноградський; по ф. 1.00 — Осип Гайдаш, В. Горбачевський, Е. Іванович, Григорій Сончак.

Листа ч. 153, *Бері*. Жертвували: Д. Каган — ф. 5.00; по ф. 3.00 — І. Сухар, Г. Ярош, П. Гарбуз, О. Кіт, М. Гайдукевич, П. Гусак, по ф. 2.00 — В. Гаргай, В. Фірман, М. Жуківський, М. Фундела, І. Даниляк, І. Бордак, М. Береза; П. Пухир.

Листа ч. 1013, *Гаддерсфілд*. Жертвували: по ф. 5.00 — І. Жмуд, А. Ло-

бач, М. Лаврів; по ф. 3.00 — І. Кухлінський, М. Вараниця, М. Семеновіч; по ф. 2.00 — Я. Лютик, В. Цюрпіта, А. Верней, Ю. Кармазин, Д. Дудишин; В. Гром'як — ф. 1.50; по ф. 1.00 — І. Чолач, І. Мартинюк, С. Матвіїв, С. Драпан, П. Багрій, І. Фалюш, Д. Думський, М. Кравчук, П. Парнета, І. Возьняк.

Листа ч. 1014, *Гаддерсфілд*. Жертвували: М. Паньків — ф. 5.00; М. Голов'як — ф. 3.00; по ф. 1.00 — В. Іванів, З. Іванів, Е. Іванів, В. Доротяк, М. Птиця, П. Грендей, М. Кулаковський.

Листа ч. 1015, *Гаддерсфілд*. Жертвували: ф. 15.00 — зібрано на прийнятті з нагоди хрестин Маркіяна, сина д-ра Євгена і Анни Іванівних.

Листа ч. 1024, *Блякбирн*. Жертвували: по ф. 5.00 — Ю. Мандрик, Д. Грицай, В. Струтинський; М. Гаєвський — ф. 3.00; по ф. 2.00 — В. Химейчук, В. Демків, М. Рудий, В. Галемай, Д. Спетрук, М. Крупа; по ф. 1.00 — Г. Янушевський, П. Прус, В. Прохира, М. Пайкош, В. Васюта, Б. Крупа, І. Бандерівський, М. Гайда, М. Каненчук.

Листа ч. 1025, *Престон*. Жертвували: Михайло Щурок — ф. 4.00; по ф. 3.00 — Іван Сорока, І. Лендяк; по ф. 2.00 — Гриць Даниляк, Олекса Логаза, Іван Рачковський, Іван Козичка, Мальнісевич, Микола Фрич, Р. Березовський, по ф. 1.00 — Іван Піхорович, Іван Юсипів, Катерина Кравчук, Анна Вовчук, Марія Березовська.

Індивідуальні пожертви:

Велика Британія:

І. Мудрий, (Глостер) на нев'янучий вінок нашого дорогого сина Йосифа	ф. 27.50
Лука Демчук, (Ковентрі)	ф. 22.50
А. Когут, (Мідлсборо)	ф. 20.00
В. Мандрика, (Едінбург)	ф. 14.00
М. Матиїшин, (Чешунт)	ф. 10.00
М. Мочерад, (Олдгам)	ф. 10.00
О. Сорока, (Ноттінггам)	ф. 10.00
В. Бойчук, (Дерби)	ф. 10.00
І. Парубочий, (Фелікстов)	ф. 10.00
В. Щербатюк, (Лій)	ф. 10.00
М. Глушко, (Лій)	ф. 10.00
Зі збірки під час тризни по бл.п. Філіс Петришин, Лестер	ф. 10.00
І. Сантар (родина), (Кобзарівка) на нев'янучий вінок на могилу бл. п. батька Михайла	ф. 10.00
З нагоди переходу на емеритурі двох членів громади	
Лідз, зі збірки	ф. 10.00
У.Т.К. (Бедфорд)	ф. 10.00
Гр. Зьомбра, (Іпсвіч)	ф. 8.54
М. Кудрик, (Іпсвіч)	ф. 7.50
В. Кулинич, (Карляйл)	ф. 7.50
П. Стасюк, (Челмсфорд)	ф. 7.50
В. Чопей, (Ноттінггам)	ф. 7.50

В. Новаківський, (Ессекс)	ф.	7.50
І. Головецький, (Едінбург)	ф.	7.00
М. Прихідний, (Бедфорд)	ф.	6.00
В. Крук, (Брадфорд)	ф.	5.00
І. Барабаш, (Бедфорд)	ф.	5.00
М. Татарчук, (Дарби)	ф.	5.00
І. Колодчин, (Манчестер)	ф.	5.00
Гр. Керничний, (Брадфорд)	ф.	5.00
М. Галас, (Брадфорд)	ф.	5.00
С. Цюник, (Волтгам Крос)	ф.	5.00
М. Кріслатий, (Ноттінггам)	ф.	5.00
Е. Баран, (Брадфорд)	ф.	5.00
М. Чепіль, (Довер)	ф.	5.00
М.Ф., (Довер)	ф.	5.00
О. Бартків, (Глостер)	ф.	5.00
У.Т.К. (Глостер)	ф.	4.50
М. Волошинович, (Волвергамптон)	ф.	3.00
С. Солодуха, (Брадфорд)	ф.	3.00
В. Василик, (Брадфорд)	ф.	2.50
М. Магас, (Олдгам)	ф.	2.50
М. Шутка, (Брадфорд)	ф.	2.50
Т. Зарічний, (Ейлсбури)	ф.	2.50
М. Васильків, (Енфілд)	ф.	2.50
П. Смерека, (Карляйл)	ф.	2.50
І. Ткачик, (Глостер)	ф.	2.50
М. Путар, (Кройдон)	ф.	5.00
П. Дем'янчук, (Едінбург)	ф.	4.00
О. Красій, (Ковентрі)	ф.	2.50
М. Глушко, (Лій)	ф.	2.50
П. Гарбуз, (Бері)	ф.	2.50
Д. Литвин, (Манчестер)	ф.	2.50
П. Тиханський, (Стратфорд)	ф.	2.50
В. Петришин, (Бедфорд)	ф.	2.50
Домка Походай, (Бедфорд)	ф.	2.50
С. Янулік, (Моултон)	ф.	2.50
В. Парфанюк, (Брадфорд)	ф.	2.50
П. Макарчук, (Тгортон Гітс)	ф.	2.50
Відд. СУБ, (Болтон)	ф.	2.25

США

Олекса Блашків, (Клівленд)	дол.	50
ООЧСУ, (Бруклін)	дол.	20
Гр. Луць, (Темпе)	дол.	10
Павло Микитин, (Йонкерс)	дол.	10
Я. Василькевич, (Нью-Найд Парк)	дол.	10

Канада

Ляриса Тимошенко, (Стратфорд) на згадку

св.п. Юліяна Заблоцького	дол.	60
Володимир Болюбаш, (Етобіко)	дол.	50
Володимир Макар, (Торонто)	дол.	25
Люба Левицька, (Монтреаль)	дол.	20
Петро Кудла, (Торонто)	дол.	20
Петро Шумський, (Торонто)	дол.	20
Н. Лужба, (Ст. Катерінс)	дол.	20
Дмитро Хомаль, (Вінніпег)	дол.	20
Проф. М. Андрухів, (Монтреаль)	дол.	15
«Просвіта», (Вінніпег)	дол.	15
Василь Кухарський, (Вінніпег)	дол.	15
Т. Гуменюк, (Вінніпег)	дол.	15
М. Чуйко, (Бурнаби)	дол.	15
Теодор Пасічник, (Саскатун)	дол.	10
В. Паїк, (Едмонтон)	дол.	10
В. Стебельський, (Едмонтон)	дол.	5
Мих. Лецишин, (Етобіко)	дол.	5
Д. Стецок, (Торонто)	дол.	5
М. Чернопиский, (Ст. Катерінс)	дол.	5
Петро Марушко, (Гамільтон)	дол.	5
М. Шанайда, (Монтреаль)	дол.	5
Іван Чверенко, (Монтреаль)	дол.	5

Австралія

Л. Кулик, (Бералія)	дол.	35
В. Альфавицький, (Вікторія)	дол.	20
А. Данилюк, (Бералія)	дол.	10
О. Дикий, (Н.С.В. Монт Друїт)	дол.	10

Німеччина

Волод. Мосса, (Ганав)	НМ.	30
-----------------------------	-----	----

Франція

Михайло Лехів, (Лієвін)	фф.	10
-------------------------------	-----	----

Бельгія

Іван Федько, (Сараїнг)	бфр.	3000
------------------------------	------	------

Іван Карчевський, (Сафольк) в першу річницю смерти сл.п. Ю. Заблоцького, довголітнього Голову УВС а також у 40-річчя «В.Ш.» замість квітів на ще свіжу могилу друга Ю. Заблоцького ф. 25.00

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003,*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

Чикаго і околиця:

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОBOB'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
